

2234
38

WIDENER LIBRARY

HX 6HBH F

2234, 38

See page.

Garnesi.

JAVAANSCH E SPRAAKKUNST.

OF DE WIJZE OM OP EENE GEMAKKELIJKE MANIER

DE JAVAANSCH E T A A L

TE LEEREN SCHRIJVEN, LEZEN EN SPREKEN;

TOEGELICHT DOOR

AUTOGRAPHISCHE TAFELN;

MET VOORBEELDEN UIT SCHRIJVERS GESTAAFD, MET VELE ZAMENSPRAKEN OVER ALLERLEI
ONDERWERPEN IN DE HOOGHE EN LAGE TAAI VERRIJKT, EN DOOR VELE BRIEVEN
VAN DEN KEIZER AF TOT DEN GERINGSTEN JAVAAN TOE, OPGEHELDERD EN
BEVATTETIJK GEMAAKT, OOK VOOR DIE GENEN, WELKE ZONDER HET JA-
VAANSCH KARAKTER, DE JAVAANSCH E TAAI WENSCHEN TE LEEREN.

DOOR

P. P. ROORDA VAN EYSINGA,

VOORMAALS BELAST MET HET DEPARTEMENT VAN INLANDSCH E ZAKEN OP JAVA, TRANS ALS SECRETARIS
DER RESIDENTIE BANTAM, MET VERLOF IN NEDERLAND.

Te Amsterdam, bij
J. ALLART RIETBERG.

MDCCCLXXXV.

2274.38
3

1957 Feb 24 \$ 2.00
Exchange rate in the money 1957.

Gedrukt bij A. ZWEESSAARDT,
te Amsterdam.

VOORREDE.

De natuuronderzoeker niet voldaan met de nasporing van het schoone in ieder afzonderlijk voorwerp, tracht door onafgebrokene onderzoeklust, door vergelijking en door gevolgtrekking al de schakels van den grooten keten der zichtbare dingen aan te wijzen, ten einde de aanschouwing van orde en harmonie hem op een standpunt plaatse, dat hem een vreemd, een heilig gevoel schenkt, hetwelk uit bewondering voor den oorsprong van al het geschapene ontstaat. De taalkenner zich niet vergenoegende met de bloote klanken eener vreemde taal, volhardt in zijn moeijelijk pogen, om door vergelijkingen, afleidingen en regels van klankverwisselingen, uit de reeks van tongvallen en spraken, den samenhang van alle talen te omvatten, de bron aan te wijzen waaruit zij voortvloeijen, en dusdoende ook te midden der grootste verscheidenheid die éénheid aan te toonen, welke in de oneindige afdrukken van den oorspronkelijken stempel voorzeker herkenbaar is.

Zoo wel de gewijde als ongewijde Schriften, roemen immer het Oosten, als de dageraad van licht en kennis, als de kweekschool van kunsten en wetenschappen, als de fontein der wijsheid; en de latere schrijvers, de mannen van onze dagen, de flonkerstarren dezer eeuw hebben de slippen der gordijnreeds opgeheven, die te lang de schatkamers van den Hindostan voor het Westen bedekte; en wij mogen bij deze nieuwe morgenschemering, bij deze wedergeboorte in het vak der letteren de gegronde

hoop voeden, dat het tijdstip nadert, hetwelk door het verhevene en het reusachtige der oudheid voor ons te ontvouwen, ons zelve niet meer zoo groot zal doen schijnen in onze oogen, als wij ons thans soms verbeelden.

Hebben Englands WILSON, Frankrijks CHEZY en Duitschlands BOPP, den weg gebaad langs het moeilijk spoor, hetwelk den onderzoeker geleidt tot de kennis der Sankritische taal; Neêrlands HAMAKER, mogen wij hopen, zal ons den sleutel der talen schenken, en het Sanskritisch als den stam derzelve aantonen.

Heeft het menschelijk geslacht éenen stamvader gehad, zoo moet er in den beginne slechts ééne taal geweest zijn; die, hetzij dan bij de verstrooiing van de bouwlieden van den toren van Babel, hetzij door de verspreiding van het menschdom bij toenemende bevolking, van lieverlede, is veranderd en gewijzigd naar de behoefte van toenemende kennis en verlichting, terwijl termen en namen eerst voor stoffelijke voorwerpen gebezigd, op onstoffelijke zaken en denkbeelden zijn toegepast en overgedragen. Zoo als men bij het beoefenen van talen duidelijk ontdekt het «zwemmen in de zee der genade,» is niets anders dan het pogen om zich te behouden in eidelooze barmhartigheid. De verwisseling der *b p f v* en *ω*, de *d* en *t*, de *l* en *r*, geven reeds vele verscheidenheden; de overgang van *o* in *a* en omgekeerd, de *a* in *e*, *u* in *oe* en *o* en vele andere wijzigingen hebben afwijkingen van het grondwoord doen ontstaan, die veel moeite en doorzicht vorderen om het weder te vinden. In het Javaansche woord *bèkôr* herkent men ons woord *beker* en het Engelsche *beaker*, in het Kawisch woord *podo*, het Grieksche *ποῦς*, *ποδὸς*, het Latijnsche *pes*, *pedes*, het Duitsche *fuss*, het Hollandsche *voet*, het Engelsche *foot*, het Schotsche *fut*. Het Javaansche *Kèpolo* is het Maleidsche *Kapala* en het Grieksche *Κεφαλῆ*. Zoo is *Nomo* Javaansch, *Nama* Maleisch, *Nama* Saxisch, "Ὀνομα Grieksch, *Nomen* Latijn, *Nom* Fransch, *Nombre* Spaansch, *Name* Engelsch, *Naam* Hollandsch, *Name* Duitsch. Het Kawische *tri* vindt men in *three*, Engelsch; *drie* Hollandsch, *trois* Fransch, *tres* Latijn, *drei* Duitsch, *tre* Italiaansch, *tres* Spaansch, terug en in het Wallische *tri* zuiver weder. Insgelijks is اختر Perzisch, استر Arabisch, سسترا Hindoesch, *astrum* Latijn, *astre* Fransch, ἀστὴρ Grieksch, *ster* Hollandsch, *starre* Duitsch, *star* Engelsch. Deze weinige aanhalingen, die ik met velen

kan vermeederen, zullen reeds aantonen, welk een verband er tusschen de opgesomde talen bestaat, en de vorderingen welke thans in algemeene taalkennis gemaakt worden, bieden bijna de zekerheid aan, dat uit de langdurige duisternis waarin die verwantschap verkeerd heeft, het licht zal dagen, dat voorzeker zoo wel over de geschiedenis der Godsdiensten, als over die der volken een nieuwen glans zal verspreiden en de oudste overleveringen ten volle zal bevestigen of wederspreken.

Het is van het hoogste gewigt in dezen met al die omzigtigheid te werk te gaan, welke het belang der zaak vordert en die alleen tot een heilrijk doel kan geleiden. De beoefening van het Sankritisch zal veel, ja zeer veel bijdragen, om tot de gewenschte kennis te geraken, daar die taal gedenkzuilen bevat van Indische letterkunde, welke onze belangstelling volkomen verdient, daar zij zoo wel de beschrijving der oudste als het bekoorlijke der nieuwere zaken bevat. Hetgeen mannen, zoo als BURNOUF, COLEBROOKE, ROSEN, WAIT, CHEZY en anderen, ons er van mededeelen, spant de aandacht van den taalbeoefenaar dermate, dat hij zich niet wederhouden kan uit die rijke onmetelijke bron van kennis te putten, wier vloed zich in duizende takken verdeelende, den geest des menschen in de oude wereld gedrenkt heeft en welligt den dorst naar kennis op nieuw zal lesschen. De werken in het Sanscritisch, zoo als de *Védas*, de *Ramayana*, de *Mahabarata* en de *Poerana's* zijn zoo verbazend groot in omvang, dat de werken van de Grieken, wat uitgebreidheid betreft er dwergen bij schijnen, terwijl die stukken, welke er in vertaald werden, hetzij in het Kawisch, Javaansch of Maleisch ons voorkwamen, schoonheden van den eersten rang te bevatten. Zedeleer, wijsbegeerte, mythologie en wetgeving, gaan gelijkelijk hand aan hand om de denkbeelden te verheffen en het gedrag van den mensch te regelen, terwijl de poëzij overvloeit van die Oosterse schoonheden, welke den Westerling met nieuw vuur zullen bezielen. Godsdienst, liefde en poëzij, behooren in Indië tot het zelfde gebied en vereenigen zich tot de verhevenste gewaarwordingen. Het doel der verdere beoefening van het Sanscritisch zal alzoo tweeledig zijn, het vinden van den sleutel der talen en het ontdekken van eene zee van schoonheden, die reeds te lang voor ons verborgen is. KLAPROTH stelt vast dat de Curden, die thans nog als volksstam aan den Oostelijken oever van den Tigris

wonen, van Ceylon afkomstig zijn en zich van Indië over den Kaukasus door Europa tot aan IJsland toe verspreid hebben; dat de Indianen, Perzen, Afganen, Meders, Osseten, Armeniërs, Slavoniërs, Duitschers, Deenen, Zweden, Noormannen, Engelschen, Grieken, Latijnen en die van de Latijnen afstammen, van hen herkomstig zijn, en zij nog heden in Curdistan, in verscheidene provinciën van het Westelijk deel van Perzië en in sommige oorden van Mesopotamië, Syrië en in klein Azië worden aangetroffen. Taal- en geschiedkunde in één persoon vereenigd, zullen bij eenen helderen blik het raadselachtige oplossen, dat thans de waarheid benevelt; indien dit echter voor één mensch van al te grooten omvang mogt zijn, zou men tot het voorgestelde doel zeker geraken, door in de hoofdsteden der verschillende rijken van Azië en Afrika taalkenners te plaatsen, welke de schakels van den grooten taalketen vereenigden: terwijl het daarna gemakkelijk zou vallen, de in Europa verspreide schalmen, er in te sluiten.

Het voormelde zou overbodig zijn, indien de Javaansche taal niet in onmiddellijk verband met het Sanscritisch stond, en door het Kawisch zusterlijk aan die taal verwant ware; doch daar het Javaansch voor een voornaam gedeelte Sanscritisch is en de Kawische woorden, waarvan zij zich bedient, in den Hindostan te huis behooren, achtte ik het noodzakelijk over de heilige taal der Braminen te spreken, vooral daar het Javaansch de moeder der Polynesische talen is, waarover ik nu een woord wensch mede te deelen.

De overlevering zegt: dat Java door twintig duizend familiën van de kust van Coromandel is bevolkt geworden, hetwelk niet onwaarschijnlijk voorkomt, als men de verwantschap der Javaansche taal met die van de vaste kust van Indië, en de overeenkomst der tempels op Java, met die van den Hindostan nagaat; ja, dan zou men tot het besluit moeten komen, dat er in vroeger eeuwen, hetzij door vrijwillige, hetzij door gedwongene volksverhuizing bij den ontstanen strijd tusschen de Braminen en Buddisten, een aanzienlijk gedeelte der bevolking van den vasten wal overgekomen zij, en zich door Sumatra, Java en verdere Oostelijke eilanden, die zeer zeker vroeger met het tegenwoordig schiereiland Malakka slechts eene landstreek uitmaakten, verspreid hebbe.

Het Javaansch is de rijkste taal in den Indischen Archipel, en de eenige, die uitsluitend eene hooge en lage wijze, om zich uit te drukken, bevat. Zij is de moeder

der Polynesische talen; het Maleisch, dat aan het Arabisch, Perzisch, Portugeesch enz., veel verschuldigd is, bestaat voor een groot gedeelte uit Javaansche woorden, die door klankverwisseling gewijzigd zijn. Zoo is het Javaansche *woeloe* in *boeloe*; *wěssi* in *bessi*; *wöh* in *boewah*; *ikoe* in *itoe*; *Kěbo* in *Karbau*, enz. veranderd. Bij CRAWFURD vindt men hierover eene breedvoerige en juiste beschrijving, zoodat ik hierover niet verder uitwijk; alleen aanmerkende, dat over al de eilanden van den Archipel; zelfs over Madagascar de geest van het Javaansch, dat is de geest van het Kawisch en alzoo van het Sanscritisch, verspreid is.

Mijn arbeid, die eene reeks van jaren onder opzicht van verschillende Javaansche meesters, zoo uit de vorstenlanden als uit andere oorden van Java, mij zeer veel moeite gekost heeft, en op mijne eigene kosten is uitgegeven, zal hoop ik welkom en nuttig wezen; ik heb in overeenstemming met hooge Indische ambtenaren gemeend, om de manier van voordragt eener zoo moeilijke taal, zoo gemakkelijk mogelijk te moeten maken; het geluk van door *Autographie* mijn eigen schrift op den steen af te drukken, gaf mij gelegenheid verschillend schrift te leveren, met vele afwijkingen. Eenmaal de schrijfwijz uit die tafelen geleerd hebbende, achtte ik het nutteloos en overbodig om de Javaansche karakters te herhalen. Nu kan toch de man van jaren, of hij, wiens bezigheden veel tijd vorderen, het Javaansch beoefenen, zonder de karakters; zoodat ik met grond hoop, dat mijn arbeid mijne landgenooten in Indië welkom zal zijn. De zamenspraken zullen veel gemak aanbieden, en ik hoop vuriglijk dat ik nut moge gesticht hebben.

Denkt echter niet dat mijn werk volmaakt zij, geenszins, ik ben er van overtuigd, dat het zulks niet is, omdat het een werk van eenen sterveling is. Indien gij er vlekken in aantreft, laat dan op mijn werk niet toepasselijk zijn, wat SHAKESPEARE van enkele menschen zegt:

So, oft it chances in particular men,
That, for some vicious mole of nature in them,
As, in their birth, (wherein they are not guilty,
Since nature cannot choose his origin,)
By the o'ergrowth of some complexion,

Oft breaking down the pales and forts of reason;
Or by some habit, that too much o'er-leavens
The form of plausible manners; — that these men, —
Carrying, I say, the stamp of one defect;
Being nature's livery, or fortune's star, —
Their virtues else (be they as pure as grace,
As infinite as man may undergo,)
Shall in the general censure take corruption
From that particular fault.

Mogten alzoo de bedoelingen van het Gouvernement door uwe en mijne pogingen
ondersteund en bevorderd worden, zoo zou ik mij over de groote moeite getroosten,
die mijn arbeid gekost heeft.

Zegen en vergenoegdheid wordt u hartelijk toegewenscht door

KAMPEN,
16 Maart 1835.

DEN SCHRIJVER.

Hulpletters of Lamengestelde medeklinkers.

No. no. to. the. to. to. no. lo. po. do. dy. no. no. to. the.

Notation of thinkers.

5:0E als Loekoe vormt oe en wordt aande Flakkers gehaekt, n 189 Loekoe 1907 moeloe

7: IJO, IWO of Jlwo. De pienghal komt onderaan, is onregelmatig en heeft een trecoledig orgmark; 1° achter eenen. entelen. letter geplaatst, vervalt de voorkaal klank niet als naiwo. 2° achter twee of meer letteren gevoegd, vervalt de voorkaalklank van den letter, waaronder deze klinker geplaatst is. b.v. nnij siwo, nnij hebijan.

Hulpsletters met Vokalen.

7° de menzkal komt onder de hulpplatter, b.v. rekkijons.

§ 9. Rijp of teekens van Zamensmelting en afsnijding.

4. De Layar komt boven de haksoro en doet de lettergreep in r eindigen, b.v.

Schrift en uitspraak.

5.

an kar. an kar

5: De tyetjak of tyep heeft de genaante van de Anūsvara in het Sanskritisch, wordt boven de haken geplaatst en doet ng achter den vokaalklank ontstaan; zij wordt binnen de pēpēt geplaatst, b.v. an kar. an pēng.

6: De pangkōn of pēpatān dient even als het rustteeken in het Sanskritisch en als de djeem of ḍ in het Arabisch om den vokaalklank wegteneemen, b.v. an kar. an kap. hetwelk anders kayala of kopolo zou zijn. Dit teeken wordt echter in het midden van eenen zin zelden gebruikt, daar het door de Pafangngans vervangen wordt, zie § 6.

De vijf eerste teekens of nēpo worden ook in verbinding met de Pafangngans gebruikt.

1: De tyekrs (als: an tyendhrs.

2: De tyekrs gantseng als: an krep.

3: De wisad als: an sēmbah.

4: De lajar als: an gambar.

5: De tyetjak als an pēmandhoengngan.

Het 6: teeken komt nimmer achter een Pafangngan.

Deze teekens worden ook met de vokalen geschreven, zie § 10.

§ 10. Medeklinkers met vokalen en teekens zonder hulpletters.

Voorbeelden tot oefening.

an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar
No.	Nē.	Nē.	Nē.	Nē.	Nē.	Naiwo.	Nah.	Nar.	Nang.	Nōng.	Ning.	Nōng.	Nōng.	Nōng.	Nōng.
(an)	(kar)	(an)	(kar)	(an)	(kar)	(an)	(kar)	(an)	(kar)	(an)	(kar)	(an)	(kar)	(an)	(kar)
Nro.	Nrē.	Nri.	Nrē.	Nrē.	Nrē.	Nraiwo.	Nrah.	Nrar.	Nrang.	Nrōng.	Nring.	Nrōng.	Nrōng.	Nrōng.	Nrōng.
an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar
Naiwo.	Naiwē.	Nijiri.	Nijōrō.	Najōkōna.	Najōkōna.	Najirang.	Najirah.	Najirar.	Najirang.	Njōr.	Njōr.	Njōr.	Njōr.	Njōr.	Njōr.
an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar
Nah.	Nēh.	Nēh.	Nēh.	Nēh.	Nēh.	Najirah.	Najirah.	Najirah.	Najirah.	Njōh.	Njōh.	Njōh.	Njōh.	Njōh.	Njōh.
an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar
Njōrō.	Njōr.	Njōr.	Njōr.	Njōr.	Njōr.	Njōr.	Njōr.	Njōr.	Njōr.	Njōr.	Njōr.	Njōr.	Njōr.	Njōr.	Njōr.
an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar	an	kar
Njōr.	Njōh.	Romo.	Gow.	Koelo.	Shino.	Moogi.	Pan.	Hilang.	Kuto.	Pestamiro.	Kenwari.	Nogo.			

7.

Voorbelden van afwijkingen van het Staande Schrifte
Medeklinkers.

Paṣaṅganaṁ of hūloṭṭers.

Digitized by Google

§ 15. De meeste wortelwoorden in de Javaansche taal bestaan uit twee lettergrepen, die, wanneer zij beide in vokalen eindigen, met twee *haksoro's* worden geschreven, b. v. *hono*, zijn. Eindigt de eerste lettergreep in eenen medeklinker, dan heeft men drie medeklinkers, van welke de derde, een hulpletter, onder den tweeden staat, b. v. in *běkto*, brengen. Hebben eindelijk beide lettergrepen in hunnen uitgang een' medeklinker, dan worden zij door vier 'Haksoro's of medeklinkers aangetoond, van welke de derde een hulpletter of *pasangunan* is, b. v. *poendak*, schouder.

REGELN VAN WELLUIDENDHEID.

§ 16. De wortelwoorden worden aan het begin en aan het einde verlengd, en veranderen ter bevordering der welluidendheid, in hunnen grondklank, zoo wel in het begin, als in het midden en aan het einde, b. v. *ngilangngakěn*, doen verloren gaan, van *hilang*, verliezen, afgeleid. Het is van het hoogste gewigt, van de afgeleide woorden, het wortelwoord te vinden.

§ 17. De eerste letter van een wortelwoord of *radix*, een werkwoord of een woord zijnde, dat tot een werkwoord kan gevormd worden, is veranderlijk, zoodat alle Haksoro's of medeklinkers veranderlijk zijn, en tevens als dienstbare letters moeten beschouwd worden, die ter bevordering der welluidendheid, vooraan, in het midden en op het einde andere letteren vervangen. Over het afleiden der woorden wordt eene afzonderlijke tafel gegeven onder § 189.

Ho.

§ 18. Volgens Euphonische regelen wordt de laatste medeklinker van een voorgaand woord verdubbeld en in plaats van de *ho* van het volgende woord gesteld. Zoo wordt *tan hono* veranderd in *tan nono*, niet zijn; komende de *no* in plaats van de *ho*. Op dezelfde wijs wordt gevormd: *doeroeng ngono*, nog niet bestaan; *harěp pono*, zal zijn, *sopono*, wie is. *Hikoe*, die, dat, verandert insgelijks als: *djaran nikoe*, dat paard, *manoek kikoe*, die vogel; *hakal likoe*, dat vernuft; *halas siekoe*, die wildernis; *hajam mikoe*, die kip; *wəng ngikoe*, dat mensch; *hětět tikoe*, die ader; *hěběr rikoe*, die fakkel;

karětěg gikoe, die brug. Alle schrijvers nemen dit niet gelijkelijk in acht en sommigen doen de *ho* nimmer veranderd voorkomen. Het moet er alzoo voor gehouden worden, dat in het zuivere schrift, hetwelk echter eene stijfheid veroorzaakt, de *ho* niet verandert, maar door vele schrijvers Euphonisch veranderd wordt, om de welluidendheid te bevorderen; weshalve bovengenoemde voorbeelden zijn opgegeven, om den leerling bij soortgelijke schrijfwijze niet verlegen te laten, zonder hem dezelve aan te prijzen. — Over de vorming der werkwoorden in den lijdenden vorm, zie men § 181 en vervolgens.

No.

§ 19. *No* verandert in de werkwoorden in *ho*, *njo*, zoo wordt *noewoen*, verzoeken, *hanjoewoennakěn*, doen verzoeken.

Tjo.

§ 20. De *tjo* verandert in de werkwoorden in *njo*, zoo wordt *tjěkěl* veranderd in *njěkěl*, bijv. *wəng hingkang njěkěl*, de persoon die vasthoudt; *tjandak*, grijpen, wordt *njandak*.

Indien men een bedrijvend werkwoord dat met een *tjo* begint, in den lijdenden vorm gebruikt, neemt de *tjo* een *hoeloe* boven en een *no* achter zich.

Voorbeelden.

Tjaroeb omroeren, *tjinaroeb*, omgeroerd worden.

Tjatoer zeggen, *tjinatoer*, gezegd worden. *Tjěkěr*, krabben *tjiněkěr*, gekrabt worden. *Tjěkět*, bijten, *tjiněkět*, gebeten worden. *Tjoe-koer*, scheeren, *tjinoekoer*, geschoren worden. *Tjěgah*, verhinderen, *tjiněgah*, verhinderd worden.

Ro.

§ 21. De *ro* verandert in de werkwoorden in *ngo* *tjokro*.

Voorbeelden.

Rambat, klimmen (als klimop), wordt *ngrambat*. *Rahos*, gevoelen, smaken. *Hingkang ngrahəs*, die gevoelt.

LIJDENDE VORM.

1°. manier.

De *ro* krijgt in den lijdenden vorm een *djo*

woeloe of *dji* voor zich, als: *rampas*, rooven, wordt *djirampas*, geroofd worden.

Rampak, effenen, *djirampak* effen gemaakt worden.

2°. manier.

In den lijdenden vorm wordt de *ro* ook door *ro woeloe* of *rino* vervangen, als: *rampas*, rooven, wordt *rinampas*, geroofd worden. *Réngréng*, opstellen, *rinéngréng* opgesteld worden.

Roeroeh, zoeken, *rinoeroeh*, gezocht worden. *Roentòh*, vallen, *rinoentòhhakèn*, nedergevoeren worden.

Roesak, verderven, *rinoesakh*, verdorven worden.

Rèkso, bewaken, *rinèkso*, bewaakt worden.

3°. manier.

De *ro* verandert ook somtijds in *djilo*, als: *roeroeh*, zoeken, wordt *djiloeroeh* gezocht worden. Het schijnt dat deze manier enkel, in die woorden te pas komt, welke twee *ro* hebben, als: *riris*, verwonderen, *réngréng*, opstellen, en meer anderen.

Ko.

§ 22. De *ko* verandert in de werkwoorden in *ng*, als: *kantòs*, wachtten, wordt *ngantòs*. *Kientoen*, zenden, *ngientoen*. *Koelòn*, het Westen. *Ngoelòn*, westwaarts gaan.

LIJDENDE VORM.

1°. manier.

De *ko*, krijgt in den lijdenden vorm een *djo woeloe* of *dji* voor zich, *kèngkòn*, afvaardigen; *djikèngkòn*, afgevaardigd worden.

2°. manier.

De *ko* wordt ook door *kino* vervangen, als: *kardi* maken, *kinardi* gemaakt worden, *kientèn*, denken, *kinientèn*, gedacht worden.

3°. manier.

Voor werkwoorden, welke in de hooge taal voorkomen, bezigt men in den lijdenden vorm het woordje *dhén*, als *dhén karsakkakèn*, gewild worden, *dhén kintoennakèn*, gezonden worden.

Dho.

§ 23. Vóór de *dho* komt de *ho* als *darbé*,

en *hadharbé*, bezitten. De *dho* wordt in den lijdenden vorm door *dino* vervangen: zoo wordt *dhadhos*, worden, *dhinadhòssakèn*, veroorzaakt of daargesteld worden, *dangoe*, vragen, *dhinangoe* gevraagd worden.

To.

§ 24. De *to* verandert in *no*, *toembas* in *noembas*, koopen, *toelies* schrijven, *sing noelies*, die schrijft.

LIJDENDE VORM.

De *to* verandert in *tino*, als: *toegoer*, bewaken, *tinoegoer*, bewaakt worden, *toembas*, koopen, *tinoembas*, gekocht worden.

So.

§ 25. De *so* verandert in *njo*, als *silih*, leenen, wordt *njilih*, *sahòs* verschijnen, wordt *njahòs*.

LIJDENDE VORM.

De *so* verandert in *sino*, als *soedoek* steeken, wordt *sinoedoek*, gestoken worden, *sèbar*, zaaien, *sinèbar*, gezaaid worden.

Wo.

§ 26. De *wo* verandert somtijds in *ngo*, als: *wétan*, het oosten; *hakoe ngétan*, ik ga om den oost, (oostwaarts); ook in *mi* als *wiwit*, begin, wordt *miwiti*, beginnen.

Vele werkwoorden, welke in den bedrijvenden vorm een *wo* hebben, nemen in den lijdenden vorm een *djo hoeloe* (*dji*) aan, als: *wijak*, openen, wordt *djiwijak*, geopend worden.

Lo.

§ 27. De *lo* neemt in den bedrijvenden vorm de *ngo* voor zich, om het *verbum transitivum* te vormen, als: *lampah*, gaan; *nglampahhakèn*, doen gaan; *linggih*, zitten, *nglinggihhakèn*, doen zitten.

LIJDENDE VORM.

In den lijdenden vorm verandert de *lo* in *lin*, als: *lampah* gaan, *linampah*, begaan worden; *linggih*, zitten, *lininggihhakèn*, bezeten worden, of doen nederzitten.

Po.

§ 28. In de aantoonende wijs van den bedrijvenden vorm, nemen de werkwoorden, even

als in het Maleisch, welke met een *po* beginnen, in plaats van die *po* twee, *mo* aan, als: *poendoet*, wordt *měmoendoet*, halen, nemen, *pakso*, wordt *měmakso*, dwingen, somtijds ook *hapoe*, als *poetro*, een zoon, een kind, *hapoepoetro*, een zoon of kind baren.

LIJDENDE VORM.

De *po* verandert in *pin*, als *paring*, geven; *pinaring*, gegeven worden; *parikso*, onderzoeken, *pinarikso*, onderzocht worden.

Do.

§ 29. De *do* neemt in de aantoonende wijs *han* voor zich, als: *doedoek*, graven, wordt *handoedoek*.

Soms laat men de *no* voor de welluidendheid weg, als: *dahar* eten, wordt *hadahar*.

LIJDENDE VORM.

De *do* verandert in *din*, als: *dahar*, eten, wordt *dinahar*, gegeten worden: *dikir*, prijs, lof; *dinikir*, geprezen worden; *děpplök*, stampen, *diněpplök*, gestampt worden.

Djo.

§ 30. De *djo* neemt in de onbepaalde wijs *ha* of *han* voor zich, bijv. *djadjal* wordt *hadjadjal*, beproeven, *djogo* en *handjaganni*, bewaken; doch niet *handjogo* maar *hadjogo*.

LIJDENDE VORM.

Djinadjal, beproefd worden, *djinogo*, bewaakt worden.

Jo.

§ 31. De *jo* neemt in de aantoonende wijs de *ngo* voor zich, bijv. *jěkti* openbaar, wordt *ngajěkti* openbaren. In den lijdenden vorm wordt dit *djiněktakkakě*, geopenbaard worden.

Njo.

§ 32. De werkwoorden met een *njo* voor zich, zijn alle afgeleid van een grondwoord, dat met *tjo* of *so* begint, als: *njandak* komt van *tjandak*, vangen, grijpen; *njilih* van *silih*, leenen; *njitak* van *tjitak*, drukken; *njoeloer* van *soeloer*, vervangen; *njoekoel* van *tjoekoel*, groeijen, opkomen.

De lijdende vorm vindt men op § 20.

Mo.

§ 33. Vele werkwoorden, welke met een *mo* beginnen, zijn afgeleid, als: *mělah*, bewegen, komt van *pělah*; *miharso*, wenschen, van *harso*. De grondwoorden welke met *mo* beginnen, nemen in de bedrijvende vorm de *ho* voor zich, als: *moenggah*, klimmen, wordt *hamoenggah*.

De *mo* verandert in den lijdende vorm in *djih*, als: *moenggah*, klimmen, *djihoenggah-hi*, beklommen worden; *moelěh*, naar huis gaan, *djihoelěhhakě*, naar huis gezonden worden, teruggegeven worden.

Go.

§ 34. De werkwoorden met een *go* beginnende, neme *ha* of *hang* voor zich, als: *garwo*, eene vrouw, *hagarwo*, eene vrouw nemen; *gowo*, brengen, wordt *hanggowo*.

LIJDENDE VORM.

De *go* gaat over in *gin*, als: *gandjar*, beloonen, wordt *ginandjar*, beloond worden; *goesah*, weggagen, wordt *ginoesah*, weggejaagd worden.

Bo.

§ 35. De *bo* neemt *ham* voor zich, als: *běkto* wordt *hamběkto*, brengen.

LIJDENDE VORM.

De *bo* gaat over in *bin*, als: *banting*, slaan, hotsen, wordt *binanting*, geslagen, gehotst worden; *boetjal*, verwerpen, *binoetjal*, verworpen worden.

Tho.

§ 36. De *tho* neemt de *ho* voor zich, als: *thoekoel* en *hathoekoel*, groeijen.

De *tho* gaat over in *thin*, als: *thěthěs*, pikken, wordt *thiněthěs*, gepikt worden.

Ngo.

§ 37. De woorden met de *ngo* beginnende, zijn allen afgeleid en komen in den bedrijvenden vorm voor; als: *ngěmaanni*, bejammeren, komt van *hěman*, jammer; *ngintoen*, zenden, komt van *kintoen*, zenden (onbepaalde wijze).

§ 38. Uit de aangehaalde voorbeelden blijkt, welke veranderingen de wortelwoorden onder-

gaan, echter wordt zulks hier in het kort aangetoond.

In plaats van de wortell. *ho*, komt *ngo*, of *mo*.

»	»	»	<i>no</i> ,	»	<i>njo</i> .
»	»	»	<i>tjo</i> ,	»	<i>njo</i> .
»	»	»	<i>ro</i> ,	»	<i>ngro</i> .
»	»	»	<i>ko</i> ,	»	<i>ngo</i> .
»	»	»	<i>to</i> ,	»	<i>no</i> .
»	»	»	<i>so</i> ,	»	<i>njo</i> .
»	»	»	<i>wo</i> ,	»	<i>mo</i> .
»	»	»	<i>po</i> ,	»	<i>měmo</i> .

Vóór de wortelletter *dho*, » *ho*.

»	»	»	<i>lo</i> ,	»	<i>ngo</i> .
»	»	»	<i>do</i> ,	»	<i>ho</i> , of <i>han</i> .
»	»	»	<i>djo</i> ,	»	<i>ho</i> , of <i>han</i> .
»	»	»	<i>jo</i> ,	»	<i>ngo</i> .
»	»	»	<i>mo</i> ,	»	<i>ho</i> .
»	»	»	<i>go</i> ,	»	<i>ho</i> of <i>hang</i> .
»	»	»	<i>bo</i> ,	»	<i>ham</i> .
»	»	»	<i>tho</i> ,	»	<i>ho</i> .

§ 39. Het blijkt uit § 38 dat de *ho* en *ko*, door de *ngo* worden vervangen; de *no*, *tjo* en *so*, door de *njo*; de *ro* door de *ngro*; de *to* door de *no*; de *wo* door de *mo*, en de *po* door *měmo*, terwijl vóór de onveranderlijke *dho*, *lo*, *do*, *djo*, *jo*, *mo*, *go*, *bo* en *tho* de letters gesteld worden, in § 38 vermeld, zonder hunnen eersten klank te veranderen.

§ 40. Daar de *ngo* in plaats van twee, en de *njo* in plaats van drie grondletters komt, kan men niet dadelijk het wortelwoord, voor hetwelk zij geplaatst zijn, bepalen, hetwelk in het begin met eenige moeijelijkheid gepaard gaat, die echter door het verband van den zin spoedig weggenomen wordt, even zoo als zulks in het Maleisch geschiedt. De voormelde afleiding betreft alleen den bedrijvenden vorm van den tegenwoordigen tijd, terwijl de overige afleidingen in de tafel van de afgeleide woorden worden aangetoond onder § 189.

Verandering der vokaalklanken in het midden der woorden.

§ 41. In § 1 is gezegd, dat de medeklinkers den klank *o* achter zich hebben, die in het westelijk gedeelte van Java als *a* wordt uitgesproken: deze *o* nu, wordt altoos in *a* veranderd wanneer er medeklinkers achter het wor-

telwoord geplaatst worden, b. v. *grijo*, een huis, wordt *grijannipoen*, zijn huis; en men zegt niet *grijonnipoen*; *holo*, slecht, wordt *kahalan*, slechtheid; *kolo*, tijd, wordt *kalanipoen*, de tijd van hem, of zijn tijd; *hono*, zijn, wordt *hanané*, zijn aanzijn; *haksarannipoen*, komt van *haksoro*, enz. Heeft het wortelwoord echter de *ho* of twee klanken *Lěgěno* achter zich, dan verandert de eerste *o* niet, b. v. *honoho*, wees, zijt; *gowoho*, breng; *hoendangngono*, roep.

Verandering der woorden op het einde.

§ 42. De woorden veranderen ook in den uitgang, hetwelk insgelijks welluidendheidshalve geschiedt door middel van de laatste lettergreep te verlengen en den klank van de eerstvolgende te doen aannemen, b. v. *lamoen*, indien, wordt *lamoennng ngétang*, indien (men) rekt, zoo schrijft men ook *hatmadjannisoen* in plaats van *hadmodjo hisoen*, mijn kind; ook *bapak koelo* in plaats van *bopo koelo*, mijn vader.

Verkorting van woorden (Abbreviatio).

§ 43. Verscheidene woorden worden verkort, en zoo zulks de welluidendheid bevordert, in den uitgang veranderd; zoo gaat *lörö* (twee) over in *rö* en *rěng*; *rōlas*, twaalf, in welk woord, *lörö* en *wēllas* ineensmelten. *Rongngatoes* is zamengesteld uit *loro-hatoes*, twee honderd; *tannarso* uit *datanharso*, niet willen. *Habdoer Rahman*, wordt *Doeraman*, (eigen naam *Abdor-Rahman*) *hěmas* wordt *mas*, goud, enz. Deze voorbeelden zijn de voornaamste en de overigen van dien aard niet menigvuldig, komen hoofdzakelijk in de gedichten of geschiedenissen voor.

Lijst van verschillende verkortingen.

No en *ni* voor *njahi*, vrouw, juffer, meisje.
Noeli voor *noeljo*, vaardig, spoedig.
Rani voor *harani*, noemen.
Ki voor *kijahi*, heer.
Koe voor *hakoe*, ik.
Kétjalan voor *kahitjalan*, verloren.
Kétang voor *kahétang*, geteld.
Dhoe voor *hadhoe*, ach!
Dhōm voor *dhōndhōm*, naaijen.

Tan voor *dhatan*, neen, niet.
Toer voor *hatoer*, aanbieden, spreken.
Toet voor *hatoet*, volgen.
Soen voor *hingsoen*, ik.
Sroe voor *haeroe*, spoedig, krachtig.
Wak voor *hawak*, lijf, ik.
Wéh voor *hawéh*, geven.
Glis voor *haglis*, ras, snel.
Lan en *lawan* voor *kalawan*, met, en.
Pro voor *poro*, alle.
Pan voor *hapan*, ja.
Mring voor *maring*, aan, komen,
Moeng voor *hamoeng*, behalve.
Gih voor *hinggi*, ja.

Bijzondere teekenen en zinsnijdingen.

§ 44. In den gewonen stijl komen de zinsnijdingen zelden voor; zij worden in sommige geschiedenissen en gedichten aangetroffen, en zijn reeds een belangrijke stap tot gemak in het lezen. Voor den aanhef van geschriften van eenig aanbelang wordt een figuur geplaatst, dat soms met meer krullen wordt geschreven. Bij een nieuw verhaal of verandering van zin of maat, komt het insgelijks voor, en de teekens der volzinnen of zinscheidingen zijn bij § 14 aangewezen.

TWEEDE HOOFDDEEL.

Woordvorming.

§ 45. De woordvorming, bevat ten eerste: de kennis van het wezen der woorden, en geldt hunne gedaante zoo als die uit een of meer lettergrepen bestaat; ten tweede: de kennis van derzelver soort; zoo wordt *willen* van *wil*, *slechtheid* van *slecht*, *bits* van *bitscheid* enz., onderscheiden; en ten derde: de kennis van derzelver hoofdrang. Zoo wordt *brenge* van *brief*, *vogel* van *vliegen*, en beide van *zijn* en *leven* onderscheiden. Deze onderscheidingen zullen in de volgende §§ worden aangetoond. In vele talen kent men alleen enkelvoudige en zamen- gestelde woorden; in de Javaansche taal heeft men enkelvoudige, zamengestelde, en dubbele woorden; over de enkelvoudige, als: *paksi*, vogel, *djaran*, paard, behoeft geene verklaring te worden gegeven, als uit hunnen aard, natuurlijk en eenvoudig zijnde.

Over de wording door herhaling dubbel.

§ 46. De herhaling geeft aan een woord meer kracht, b. v. ja, ja; verschrikkelijk! verschrikkelijk! In het Javaansch geschiedt zulks ook; b. v. *gèdde-gèddé* of *hagèng-hagèng*, zeer groot, ook dient zij om te kennen te geven, dat iets dikwerf geschiedt, als: *hoendang-ngoendang*, gedurig of aanhoudend roepen; en eindelijk om een onbepaald meervoud aan te duiden, b. v. *lientang-lientang*, sterren. Zekere woorden zijn uit hunnen aard dubbel, als: *koepoe-koepoe*, een vlinder; *hagar-hagar*, zeegras (zeeker eetbaar zeegewas).

Woorden door zamenvoeging dubbel.

§ 47. De zamenvoeging verbindt, tot meerder nadruk, twee woorden van gelijksoortige betekenis, aan elkander, b. v. *soeko-wierjo*, verheugd zijn, van *soeko*, blijde zijn en *wierjo*, kalm, aangenaam zijn; en *bolowadjo*, heirleger, legerschaar, van *bolo*, volk, en *wadjo*, drom van krijgsknechten.

Woorden door vereeniging dubbel.

§ 48. De vereeniging voegt twee woorden van

verschillende beteekenis bij elkander; b. v. *djoeroeboso*, tolk, taalmeester, van *djoeroe*, bestieren en *boso*, taal; *tjang djalër*, een man, van *tjang*, mensch en *djalër*, mannelijk (virilis), *hanak dhoewiet*, rente, interest, van *hanak*, kinderen, en *dhoewiet*, geld of duiten, ook *boengngah dhoewit*, van *boengngah*, bloem en *doewit*, geld; in de hooge taal is het *Sëkar Jotro*, dat hetzelfde beteekent.

§ 49. De meeste Javaansche woorden zijn tweelettergrepig, als: *hados*, baden, *kintoen*, zenden enz. De eenlettergrepige zijn zeer weinig in getal, als: *jén*, indien; *lan*, en; *kang*, die; enz.; terwijl die van drie lettergrepen veelal van Sanskritischen oorsprong zijn, als: *pantjoko*, slagveld; *prawiréng*, een held; *sëgoro*, zee.

Over de soorten der woorden.

§ 50. De woorden zijn tweesoortig, namelijk: stamwoorden en afgeleide woorden, waarover in de regelen van welluidendheid reeds ten deele is gehandeld. De stam- of wortelwoorden komen het eerst in aanmerking, omdat zij van geene andere kunnen afgeleid zijn, als: *aasi*, maan; *darbé*, bezitten, *bôlèn*, neen, niet; *dëlèng*, zien. Deze woorden zijn, voor zoo ver zij daar vatbaar voor zijn, de wortels uit dewelke de afgeleide woorden als takken voortspruiten. Zoo komt bezitting en bezitter van bezitten, gezigt van zien enz.

Over het vormen van afgeleide woorden.

§ 51. De wortelwoorden worden afgeleid door vooraanhechtingen, tusschenzetsels en achteraanhechtingen. De vooraanhechtingen (the prefixes) zijn: *ko* of *ka*, *ho* of *ha*, *po* of *pa*, *mè* of *i*.

§ 52. Sommige dezer woordjes ondergaan eene verandering in den uitgang ter bevordering der welluidendheid, als:

Ho wordt *hang*, *hannj*, *han* en *ham*.

Po » *pèng*, *pèk* en *pro*.

Me » *mèng*.

De Euphonische veranderingen zijn de gevolgen der voorzetting van *ha*. Om geen *kahajoen* te zeggen, spreekt men *hangngajoen* uit, en zoo is het met alle de andere veranderingen die in § 38 duidelijk zijn aangewezen. De tusschenzetsels zijn *in* en *én*, en dienen om de lijdende

werkwoorden te vormen. Zie § 65, 66 en 189.

§ 53. De achteraanhechtingen zijn *an*, *akèn* en *i*.

§ 54. De voor- en achteraanhechtingen dienen:

1°. Om een woord van den eenen hoofdrang tot den anderen te doen overgaan, dat is: om van zelfstandige naamwoorden, van werkwoorden, en van kleinere deelen der rede, afgeleide zelfstandige naamwoorden te maken.

2°. Om van zelfstandige naamwoorden en van kleinere deelen der reden, werkwoorden te maken, als ook om aan de werkwoorden eenen transitieven zin te geven.

3°. Om aan eenig woord eene nadere beteekenis te geven, zonder het in eenen anderen hoofdrang te doen overgaan.

Afgeleide zelfstandige naamwoorden.

§ 55. Het voorteeiken *ka*, maakt het stamwoord tot een lijdend zelfstandig naamwoord, b. v. *tjölöng*, stelen, wordt *katjölöng*, het gestolene; *hajoen*, willen, *kahajoen*, het gewilde.

§ 56. Het achterteeiken *an*, dat ook om den klank te bevorderen gewijzigd wordt, maakt het grondwoord tot een onzijdig zelfstandig naamwoord, als: *toekis*, schrijven, wordt *toelissan*, schrift; *hèling*, denken, wordt *hèlingngan*, de gedachte.

§ 57. Door het voorteeiken *ka* en het achterteeiken *an*, wordt het grondwoord in een bijvoegelijk naamwoord, deelwoord of zelfstandig naamwoord veranderd, b. v. van *rahos*, voelen, komt, *karahossan*, voelbaar of bevoeld; van *hamör*, vermengen, komt *kahamöran*, vermengbaar of vermengd; *holo*, slecht, wordt *kahalan*, slechtheid; moestende uit den zin worden opgemaakt, welke dezer drie beteekenissen men te verstaan hebbe.

§ 58. Het voorteeiken *pè*, vormt de wortelwoorden tot persoonlijke zelfstandige naamwoorden; b. v. *dhamèl*, werken, wordt *pèdhamèl*, de werker.

§ 59. Door *pè* of *pa* voor, en *an* achter het wortelwoord te zetten, verandert het in een bedrijvend zelfstandig naamwoord; b. v. *wiuit*, beginnen, wordt *pawiwittan*, het begin; *dhadhës*, formeeren, wordt *pèndhadhëssan*, de formeering.

Afgeleide werkwoorden.

§ 60. Het voorteeiken *ha* wordt in deszelfs verschillende gedaanten dikwerf gebezigd vóór werkwoorden, in den bedrijvenden vorm en vóór naamwoorden en kleinere deelen der rede om werkwoorden te vormen; b. v. *koelo hakientoen*, ik zend, van *kientoen*, zenden; *hadhöh*, ver, wordt *koelo hangadhöh*, ik verwijder; *tjakët*, nabij, en *koelo hanjakët*, ik nader. Het voorteeiken *mě* komt voor *po*, als: *poendoet*, halen, nemen; *koelo mēmmoendoet*, ik neem. Zie verder § 183.

§ 61. Het voorteeiken *pro* wordt vóór een zelfstandig naamwoord in enkele gevallen geplaatst, om een werkwoord te vormen, als: *tōndo*, teeken, wordt *protōndo*, kenmerken of ten blijk, zoo ook: *pēr*, als: *topo*, boetdoening, afscheiding van de wereld, wordt *pēr-topo*, boete doen; ook een kluisenaar, of iemand die boete doet, (dit is zeker uit het Sanscritsch overgenomen, waarin het *pratap* luidt, van het grondwoord *tap*.)

§ 62. Door het voorteeiken *ha* en het achterteeiken *akën*, worden overgaande werkwoorden, (verba transitiva) gevormd. Zoo, wordt *hitjal*, verdwijnen, *hangitjallakën*, doen verdwijnen, zoo als zulks duidelijk blijkt uit den brief van den Keizer van Java, § 289, alwaar staat: *Koelo karso hangitjallakën sakathahé hannijattannipoen hawōn kraman Pangéran Dipo Negoro, kalih Mangkoe Boemi, hing ngatassipoen doematēng titjang tannah Dja-wi*, ik zal al de slechte oogmerken doen verdwijnen van de roovers, Dipo Negoro en Mangkoe Boemi, welke zich een regt aanmatigen over de bevolking van het eiland Java. Wijders *handhadhōsakën wilodjēngnipoen sawarniné bōngso hing nēgari ngriki*, alle klassen van volk van dit land gelukkig doen worden. Soms is de zin tweeledig, als: *hangnglahirrakën*, openbaren, doen zien.

§ 63. De achteraanhechting van *kën* of *akën*, vormt de woorden tot bedrijvende of overgaande werkwoorden, als: *hinggil*, hoog, wordt *hing-gillakën*, verhoogen, aanhoogen, of hoog doen zijn; *handhap*, laag, beneden, wordt *ngandappakën*, verlagen of laag doen zijn; *hoerip*,

leven, *hoerippakën*, verlevendigen, of levendig doen zijn.

§ 64. De achteraanhechting *i* vermeerderd de kracht van het werkwoord, en wordt tot nadruk (Emphatically) gebezigd, als: *Sampoén Koelo tampénni*, reeds heb ik ontvangen; *Koelo sampoen haannoepiksaanni*, ik heb reeds onderzocht.

§ 65. Tot het vormen van lijdende werkwoorden, wordt de *n* achter de eerste letter van het bedrijvend werkwoord geplaatst, terwijl bij deze invoeging de eerste vokaalklank in *i* gescherpt wordt, als *dharbé*, bezitten, wordt *dhinarbé*, bezeten worden; zijnde de *n* hier ingevoegd, en aan de *dho* de klank van *i* gegeven.

§ 66. Naar den aard der klanken van de eerste letter, wordt ook de lijdende vorm door *kin*, *rin*, *sin*, *dhén*, *dhi*, *gin* en *dji* enz. uitgedrukt, zoo als zulks alphabetisch in de tafel der afgeleide woorden onder § 189 vermeld is.

§ 67. *Si* en *ka* vormen het deelwoord, als: *sinērrat* en *kasērrat*, geschreven of geschreven geworden.

Over de bijzonderheden van de soorten der woorden.

§ 68. Gewoonlijk onderscheidt men het Javansch in de *bohoso kromo*, hoftaal of hooge taal, en in de *bohoso ngoko*, lage taal, hetwelk twee verschillende talen en geene loutere tongvallen zijn, b. v. *grijo*, H. en *hoemah*, L. beteekenen beide *een huis*; en *tōjo*, H. en *baannjoe*, L. beduiden beide *water*, welke woorden geheel van elkander verschillen.

§ 69. De hoftaal of hooge taal wordt door minderen tot meerderen en onder fatsoenlijke lieden gesproken, maar de lage taal tegen en onder minderen gebezigd. Dit gebruik is ook in den briefstijl van toepassing, b. v. *de tuin en het paleis van den grooten Heer zijn zeer fraai*, wordt in de hooge taal aldus gezegd: *taman sarto dhalēmmpoen kangdjēng toewan besar hinggi ngalangkoengngi pērjoegi*; terwijl zulks in de lage taal aldus wordt uitgedrukt: *kēbon lan noemahhé toewan besar hjo ngaloe-wihhi bagoes*. In deze voorbeelden is alleen *toewan besar* hetzelfde, omdat daardoor de titel

van Gouverneur-Generaal wordt uitgedrukt, hetwelk door *goesti hingkang ngagoeng* kan aangeduid worden, doch alsdan het denkbeeld van God, den hoogsten Heer tevens zou bevatten, hetwelk vermeden moet worden.

§ 70. Men moet alzoo twee talen in het Javaansch te gelijk leeren, hetwelk zeker ééne der moeilijkheden is, die velen hebben afgeschrikt, om, bij gebrek aan hulpmiddelen, dezelve te beoefenen; doch die grootelijks zal worden opgeheven, door hetgeen verder dien aangaande zal gezegd worden; daar ik telkens, waar mij zulks nuttig zal voorkomen, het verschil der hooge en lage taal, benevens het gebruik van dezelve zal trachten aan te toonen.

De Boso Madjo bestaat uit woorden die onder alle klassen in vertrouwelijke gesprekken en ook in geschriften gebezigd worden, en als gemengde taal te beschouwen zij, dewijl de hooge en lage taal vooral in geschiedenissen dooreen wordt gemengd.

De Kawische taal, is de oude taal der voormalige priesters, bevat vele Sanscritische woorden, en wordt nog dikwerf, zelf in gesprekken gebezigd; de woorden in dezelve, zijn in de woordenboeken aan een K kenbaar.

Omtrent het aanwenden der verschillende talen zijn zes opmerkingen.

1°. Wanneer men tegen hoogereren in rang over zich zelve spreekt, moet men de middentaal en niet de hoogste taal bezigen.

2°. Wanneer men tegen hoogereren in rang over grooten spreekt, bezigt men de hooge taal.

3°. Wanneer men tegen hoogereren in rang over minderen in rang spreekt, bezigt men de middentaal.

4°. Tegen minderen in rang maakt men gebruik van de lage taal.

5°. Tegen minderen in rang over grooten sprekende, gebruikt men de hooge taal.

6°. Tegen minderen in rang bezigt men de lage taal als men van zich zelve spreekt.

Ofschoon het Javaansch bijna geene verbuigingen kent, acht ik het echter dienstig de gewone taalvormen daar op toe te passen, dewijl wij daaraan gewoon zijn; en bij voorkeur heb ik de zes latijnsche naamvallen gekozen, omdat die algemeen bekend zijn; en, omdat de spraakkunst

dienen moet om Javaansch te leeren schrijven en spreken, zoowel als om het te leeren verstaan, welk eerste oogmerk niet bereikt kan worden, tenzij men wete hoe onze grammaticale wijze van uitdrukking zich in het Javaansch laat overbrengen.

Zelfstandige naamwoorden.

§ 71. De zelfstandige naamwoorden zijn in het Javaansch, met betrekking tot hun geslacht, getal en naamval, aan geene verandering in den uitgang onderworpen, wordende dit alles door omschrijving aangeduid.

§ 72. Wil men bepaaldelijk een geslacht aanduiden, zoo voegt men de woorden *mannelijk* en *vrouwelijk* achter het zelfstandige naamwoord. Mannelijk, *djalër*, H. *lanang*, L. vrouwelijk, *héstri*, H. *wadhön*, L. Om nu een hengst uit te drukken, zegt men: paard mannelijk, *koedho djalër*, H. *djaran lanang*, L. alzoo ook eene merri, *koedho héstri*, H. *djaran wadhön*, L.

§ 73. Wanneer men een bepaald getal wil uitdrukken, plaatst men hetzelfde achter het zelfstandig naamwoord, b. v. vier buffels, *mahéso sèkawan*, H. *kébo papat*, L.; komende het getal achter het zelfstandig naamwoord en ook achter het bijvoeglijke, b. v. vijf mannen, *tjang djalër gangsal*, H. *wöng lanang limo*, L. zijnde *djalër* en *lanang* bijvoegelijke naamwoorden, beteekenende: *mannelijk*.

§ 74. Het zelfstandig naamwoord wordt ook wel verdubbeld, mits er geen getal genoemd wordt, b. v. *lientang-lientang*, A. eene menigte van sterren; doch komt er *veel* of *weinig* voor, zoo heeft die verdubbeling geene plaats; als: veel menschen, *kathah tjang*, H. *hakéh hoeuöng*, L.

§ 75. Het zelfstandig naamwoord wordt in het meervoud verdubbeld als er een bepaald lidwoord achter komt, als: die tijgers, *simo-simo poennikoe*, H. *matjan-matjannikoe*, L.

Gevolgtrekking.

§ 76. Na het aangemerkte, zal men beseffen, dat: die vijf tijgerinnen, vertaald wordt door *Simo-héstri gangsal poennikoe*, H. *matjan wadhön limang ngikoe*, *limang ngikoe* in plaats van *limo hikoe*, zoo als zulks volgens Eupho-

nische regels bepaald is. Vóór het getal wordt dikwerf *hinggang* gesteld, dat welluidend en hoofsch klinkt, en zoo veel beteekent als: *de-welke (zijn)*, dus: mannen die vijf (zijn).

Naamvallen.

§ 77. Er bestaat geene verandering in den uitgang der zelfstandige naamwoorden, tenzij er een bezittelijk voornaamwoord onder verstaan worde; de verhuiging moet alzoo door de hulpwoordjes worden aangeduid, wier beteekenis nader verklaring zal vorderen.

Eerste naamval.

§ 78. De eerste naamval, of nominativus, stelt het woord meest vooraan in de rede, en het is voornamelijk daaraan, dat dezelve onderscheiden wordt, als: *siti*, H. *lëmmah*, L. aarde; *pakai*, H. *manok*, L. vogel. De mensch leeft, *tiyang gëssang*, H. *wöng ngoerip*, L. Men kan het zelfstandig naamwoord ook in het midden brengen, als: reeds heeft het kind gegeten, *Sampoeh poetro dhahar*, H. *wis hanak mangngan*.

Tweede naamval.

§ 79. De tweede naamval of genitivus voegt de betrekking der zelfstandige naamwoorden te zamen, en komt in vier betrekkingen voor:

1°. Als werkende oorzaak, en dan is het woord dat in den tweeden naamval voorkomt ook in volgorde het tweede, en volgt op het woord waarvan het gezegd wordt de werkende oorzaak te zijn, als: *pë'dhamël'lan'ni poen nratoe*, H. *pë'gawé'jan'né rodjo*, het bedrijf van den vorst.

Aanmerking.

§ 80. In hooge taal is *poen* of *poon*, waarvoor de *i* als scherpe klinker gevoegd wordt, hetzelfde als *e* in de lage taal, en buiten twijfel een eertitel, misschien wel de *suivere*, *edele*, *goede*. *Pou* is in het Sanskritisch *zuiveren*, waarvan het lijdend deelwoord *pouta* is, maar volgens de regels even goed *poena* zijn kon. Men zou dus eigenlijk moeten vertalen: *het bedrijf van den edelen, den vorst*, of in allen gevalle: *het bedrijf van hem, den vorst*, daar het nimmer van den kan beteekenen.

§ 81. Om den tweeden naamval uit te drukken wordt ook achter den nominativus de lettergreep *ing* gevoegd met dezelfde medeklinker vóór zich waarmede het zelfstandig naamwoord eindigt, zijnde eene wijziging van *hing*, bij, tot, naar, in als *saking bërkat'ing nérpati*, door den zegen van den vorst (*); *hawör soewaranning wöng baris*, L. gemengd (met) de stemmen der krijgslieden (of die den wapenhandel witoesfenden).

§ 83. 2°. Komt de tweede naamval voor als de eigendom en de bezitting, b. v. de vader van den zoon, *romo poetro djalër*, H. *bapak hanak lanang*, L. het paleis van den vorst, *kadatön nratoe*, H. *hoemah rodjo*, L. de dochter van eenen boer, *poetro héstri tiyang dhoe-soen*, H. *hanak wadhön wöng dhéso*, L.

§ 84. 3°. Als tijd en plaats van het aanwezen eener zaak, en alsdan wordt de tweede naamval gevormd, zoo als in § 79 is aangetoond, b. v. de oogst van verleden jaar; *hasil warsö hinggang sampoen lientang*, H. *hasil tahoen kang woes liwat*, L.

§ 85. 4°. Als het geheel waarvan deelen genomen zijn, als: een kom water, *sa-toewöng töjo*, H. *sa-mangkök baannjoe*, L. een handvol gekookte rijst, *sa-gëgëm sêkoel*, H. *sa-gëgëm sêgo*, L.

Derde naamval.

§ 86. De handelingen hebben somtijds een voorwerp, op hetwelk zij overgaan en dat in den derden naamval voorkomt. Deze naamval wordt door verscheidene voorzetsels aangeduid, die komen of aanbieden beteekenen, als: *doematëng*, H. komen, *datëng*, H. komen, *katoer*, H. *hatoer*, H. aanbieden, *marang*, L. komen, *maring*, L. komen, *mring*, L. komen, *tëkkö*, L. komen, *karo*, L. met, aan, wordende soms de *o* achteraan gevoegd om de welluidendheid te bevorderen, b. v. *poenniko hinggang sërrat doematëngngo hinggang héjang*, deze brief komt aan (tot)-grootvader; *sang rodjo*

(*) Doch wanneer een zelfstandig naamwoord in eenen vokaal eindigt, komen er twee *n* voor *ing*, b. v. *sabdho*, bevel, *sahdhaanning ngrodjo*, bevel van den vorst.

Makmoed ngandikho datěng nging rěkijono Patih, de koning Machmoed beval aan den heer Patih (ambtenaar van den tweeden rang, beteekenende *Rěkijono* ook priester, geestelijk heer); *sěrrat poenniki dhiko hatoerrakěn kang-djěng Toewan besar*, H. breng gij dezen brief aan den Grooten Heer (eigenlijk bied gij aan); *lajang ngiki hatoerno toewan Residěn*, L. breng dezen brief aan den Resident; *Marang nalěndro*, H. aan den vorst; *hawěhho doewit karo tjěmpo*, L. geef het geld aan den kok.

§ 87. In de vorstelijke brieven wordt doorgaans het woord *hingtang* achter *doematěng* of *katoerro* geplaatst, en drukt den verhevenen stijl uit, beteekenende, *de welke*, of *die is*, dus: *aan*, *die vorst is*.

§ 88. Het woord *aan* wordt niet altoos vertaald, b. v. de burgers zijn aan de wetten des lands onderworpen, *tjang něgari kawěngkoe hoekoem něgari*, H. *wong něgoro karěh hoekoem něgoro*, L.

Vierde naamval.

§ 89. De vierde naamval is het voorwerp der handeling en dus lijdende, b. v. breng den brief, *baktoto sěrrat*, H. *gawaněn lajang*, L. ik ontvang het levensonderhoud, *koelo nampěnni rědjěki*, H. *hakoe nrimo rědjeki*.

§ 90. Achter den vierden naamval komt ook wel *i-poen* of *é*, b. v. *mirěng wěrtěssipoen tjang sěppoe*, H. *ngroengngoe wěrtaan* (eig. oude lieden) hooren, (zijnde dit eene gemeenzame spreekwys, zoo als wij wel eens in de platte taal zeggen: *oude lui*).

§ 91. Er zijn afgeleide werkwoorden, welke den vierden naamval in zich sluiten, b. v. *hamboentoet koedho*, den staart van een paard vasthouden, zijnde *hamboentoet* afgeleid van *boentoet*, een staart.

Vijfde naamval.

§ 92. De vijfde naamval is aan den eersten gelijk, en wordt bij aan- of uitroeping gebezigd, b. v. *Hé Halijas! pogěné siro kědhah toet wingking hing kami*, G. *Hé Halijas! waarom wilt gij mij volgen? hjo Halijas! ja Halijas! hadoeh hiboe kawoelo!* H. ach mijne moeder!

Zesde naamval.

§ 93. De zesde naamval is niets anders dan de vierde naamval, door voorzetsels beheerscht, als: *van*, *door*, *met*, *in*, *aan*, *naar*, *op*, enz. *van* beteekent *saking*, H. en *tekko*, L. b. v. haal gij de beurs van mijne slaapkamer, *dhiko měndhětto kanthěng saking pěilěmman koelo*, H. *hamětkko kanthěng tēkko pětoeroenkoe*, L. van Samarang, *Saking Samawis*, H. *tēkko Samarang*, L.

§ 94. Als een persoon of zaak het middel is, waardoor iets geschiedt, wordt zulks door de woordjes *door* en *met* uitgedrukt: *door* is *kalih*, H. *kalawan*, L. *met* is *děning* en ook *saking*, b. v. de mensch is geschapen door God met ligchaam en ziel, *manoengso woes kada-děkhakěn děning Allah kalawan rogo lan Soekmaanné*, G. De woorden *mring* en *tēkko* van den derden naamval worden ook wel tot dit einde gekruikt.

§ 95. Tijd en plaats, als: *in*, *op*, *te* wordt door *hing* uitgedrukt, b. v. in vroegeren tijd, *hing waktoe dhiengngin*, L. *hing kolo roemjin*, H. in het land, *hing něgari*, H. *hing něgoro*, L.

Lidwoorden.

§ 96. De lidwoorden, door ons bij zelfstandige naamwoorden gevoegd, kunnen in het Javaansch niet vertaald worden, omdat de Javanen geene lidwoorden hebben; wordende het onbepaalde woordje *een* door het telwoord *sa-toenggil*, H. *sidji*. L. uitgedrukt, b. v. *tjang sa-toenggil*, H. *wěng sidji*, L. een mensch.

§ 97. Het gebrek aan lidwoorden wordt door aanwijzende voornaamwoorden te gemoet gekomen. Het woord *een* wordt ook weggelaten. De verschillende voorbeelden, worden hier zoo naauwkeurig mogelijk, aldus uitgedrukt: een kind eens konings, *poetranning ngratoe*, H. *hanak rodjo*, L. een kind des konings, *poetranning ngratoe poennikoe*, H. *hanak rodjo hikoe*, L. het kind eens konings, *hingtang poennikoe poetranning ngratoe*, H. (eig. hetwelk, dat kind eens konings), *sing ngikoe hanak rodjo*, L. het kind des konings, *hingtang poennikoe poetranning ngratoe poennikoe*, H. *sing*

ngikoe hanak rodjo hikoe, L. (zoo veel als *qui ille filius regis*).

§ 98. De betrekkelijke voornaamwoorden vervangen wel eens onze lidwoorden. Zij zijn *hing*, *sang*, L. *kang*, L. *hingkang*, welke, dewelke, die, wie, dat, *sang rodjo Makmoed ngandiko*, de (dewelke) koning Machmoed beval.

Bijvoegelijke naamwoorden.

§ 99. Bijvoegelijke naamwoorden duiden de eigenschap of hoedanigheid der personen of zaken aan, die door het zelfstandig naamwoord beteekend worden

§ 100. De bijvoegelijke naamwoorden zijn: *hagëng*, H. *gëddé*, L. groot; *halit*, H. *tjilik*, L. klein; *djëmbar*, H. *hombo*, L. breed; *hinggil*, H. *doewoer*, L. hoog; *sahé*, H. *bët-tjik*, L. goed; *hawön*, H. *holo*, L. kwaad; *pëthak*, H. *poetih*, L. wit; *habrit*, H. *habang*, L. rood, enz.

§ 101. Deze woorden worden achter de zelfstandige naamwoorden geplaatst, b. v. *siti hinggil*, H. *lëmmah doewoer*, L. hoog land; *tjang ngawön*, H. *wöng ngolo*, L. een slecht mensch; *hingkang* wordt in den verhevenen stijl tuschen beide gevoegd, b. v. *katoerro hingkang héjang*, *kangdjëng toewan hingkang witjaksono*, aan den grootvader, den doorluchtigen, den verstandigen heer.

§ 102. Onder de afgeleide bijvoegelijke naamwoorden, telt men, *warni-warni*, H. *warnowarno*, L. veelkleurig; zijnde eene verdubbeling van het zelfstandig naamwoord *warni*, H. *warno*, L. kleur; *kamoektën*, H. *kabagdjen*, L. gelukkig, van *moekti*, *bagdjo*, L. geluk, enz.

§ 103. De van de werkwoorden afgeleide deelwoorden behooren ook tot de bijvoegelijke naamwoorden en worden op de zelfde wijs gebezigd, b. v. *sërrat kang kabëkto*, H. *lajang kang kagowo*, L. de gebragte brief.

§ 104. De lijdende deelwoorden, die als bijvoegelijke naamwoorden gebruikt worden, bestaan dus uit de onbepaalde wijs met de vooranhechtingen *ka* of *kë*, b. v. *rabi kang këkasih*, L. *héstri hingkang karëmmën*, H. de beminde vrouw.

§ 105. Vele bijvoegelijke naamwoorden in het

Javaansch afgeleid van zelfstandige naamwoorden, zijn van eenen werkenden zin. De afleiding geschiedt door *ka* voor en *an* achter dezelve te plaatsen, b. v. *hërmāt*, eer, wordt *ka'hërmāt-tan*, eerbaar; *njoto*, blijk, klaarheid, wordt *ka'njatan* blijkbaar, klaarbijkelijk.

§ 106. Op dezelfde wijs worden zij van de werkwoorden afgeleid, doch komen alsdan in eenen lijdenden zin voor, b. v. *hëling*, L. denken, *ka'hëling'ngan*, de geen waaraan gedacht wordt; *dahar*, H. eten, *ka'dahār'an*, hetgeen gegeten wordt; *gawé*, werken, *kagawéjan*, hetgeen bewerkt wordt.

§ 107. De verdubbeling der bijvoegelijke naamwoorden vormt bijwoorden, die den aard van iets te kennen geven, b. v. *hënggal-hënggal*, H. *këbbat-këbbat*, L. haastig, van *hënggal*, H. *këbbat*, L. haast, b. n. *lambat-lambat*, H. langzaam, van *lambat*, H. *halön-nalön*, L. van *halön*, L. langzaamheid, b. n.

§ 108. De voorhechting *ka* en de achteraanhechting *an*, duiden ook bij zelfstandige of bijvoegelijke naamwoorden, het wezen of den aard der zaak aan, als: *ka'poedji'an*, A. loffelijk, van *poedji*, lof, *ka'miskien'nau*, H. *kamlarattan*, L. armelijk, van *miskien*, H. *mlarat*, L. arm. Bij het zakelijke deel van werkwoorden gevoegd, drukken zij de daad eens werkwoords uit, als: *ka'soekan*, A. behagelijk, van *soeko*, behagen; of de mogelijkheid van dezelve, als: *ka'pëddjah'han*, H. *ka'matj'an*, sterfelijk, van *pëddjah*, H. *mati*, L. sterven; voorts wordt die mogelijkheid ook uitgedrukt door de woorden: *keengnging*, H. en *kënno*, beteekenende, *kunnen*, vóór het werkwoord te stellen: als: *böttën keengnging pëddjah*, H. *hora kënno mati*, L. onsterfelijk (niet kunnen sterven).

§ 109. De bijvoegelijke naamwoorden, die in het Nederduitsch met *on* beginnen en berooving of ontbering te kennen geven, of met *loos* eindigen, worden gevormd door *böttën*, H. *hora*, L. *tanpi*, H. *tanpo*, L. (beteekenende geen, niet) voor het grondwoord te plaatsen, als: *böttën ntsin*, H. *hora wëdhih*, L. onbeschaamd; *böttën lajak*, H. *hora patoet*, L. onbescheiden; *böttën jotro*, H. *hora doewiet*, L. geldeloos; *tanpo somo*, weergaloos. Hierop zijn echter uitzonderingen, in geval de Javaan ons

woord in een enkel kan nitdrakken, als: ondiep, *tjélhék*; onbesuisd, *sẽmbrono*, enz.

§ 110. Om het onvolmaakte uit te drukken is er eene zachtere manier, door *kierang*, H. *koerang*, L. ontbreken, vóór het grondwoord te stellen, als: *kierang lajak*, H. ontbreekt bescheidenheid; *koerang ngéling*, L. ontbreekt bedachtzaamheid.

§ 111. *Het ondoenlijke* wordt uitgedrukt door *niet te doen*, als: onpeilbaar, *bottèn ka'doegi*, H. *hora ka'doego*, L.; onuitvoerlijk, *bottèn ka'damèl*, H. *hõra ka-gawé*, *ka* drukt hier zoo veel uit, als: *te*, *lijk* of *baar*, dus: *niet te peilen*, *niet uitvoerbaar*; zoo als men in het Fransch zegt: *pas à*.

§ 112. De bijvoegelijke naamwoorden, die eene zaak of persoon als niet geëindigd of als onbegonnen voorstellen, worden in het Javaansch door: nog niet, *dhéréng*, H. *dhoeroeng*, L. uitgedrukt, als: *dhéring mantoen*, H. *dhoeroeng ngoewis*, L. onafgedaan, *dhéréng njahoer*, H. *dhoeroeng bajar*, L. onafbetaald.

§ 113. *Hadjëng*, H. *harëp*, L. beteekenende: willen, begeeren, vóór het werkwoord geplaatst, duidt de geschiktheid, of het vermogen van iets te doen aan, als: *hadjëng gëgoeroe*, H. *harëp gëgoeroe*, L. leerzaam; *hadjëng sabar*, H. *harëp tahan*, L. verdraagzaam.

§ 114. *Kadhi*, H. *kojo*, L. beteekenende, *gelijkerwijs*, als, *gelijk*, worden vóór de naamwoorden geplaatst, om aan te duiden, dat de zaak als zoodanig geacht, of daarvoor moet gehouden worden, als: *kadhi siti*, H. *kojo lëm-mah*, L. aardachtig; *kadhi kadjëng*, H. *kojo kajoe*, L. houtachtig, (eig. als hout enz.).

§ 115. Zelfstandige naamwoorden worden ook als bijvoegelijke gebruikt, als: *përkawis doennjo*, H. *përkoro doennjo* wereldsche zaak, zijnde *dhoennjoe*, wereld; *hadhat djawi*, H. *hadhat djowo*, Javaansche gewoonte.

§ 116. Door *hingkang* vóór een bijvoegelijk naamwoord te plaatsen, verandert het wel eens in een zelfstandig naamwoord, als: *hingkang ngagëng*, *hingkang witjaksono*, de groote, de verstandige, dat eigenlijk beteekent: die groot, die verstandig is, *kang sèklangkoeng sah éa-king titjäng sèdhojo*, H. de beste aller menschen. De bijvoegelijke naamwoorden hebben in

het Javaansch geen geslacht, getal, of verbuiging. Het woord *schoon* of *fraai* maakt eene uitzondering, wordende *hajoe*, uitsluitend voor eene vrouw en *hasigit* voor eenen man gebezigd.

Trappen van vergelijking.

§ 117. *Nglangkoengngi*, H. *kalih*, H. *karò*, L. *loewih*, L. of *manéng*, L. beteekenende *meer*, *overschrijden*, vormen den vergrootenden en *saklangkoeng*, H. *loewihhi*, L. den overtreffenden trap; beide worden voor het bijvoegelijke naamwoord geplaatst, als: *rintjang koelo héstri bõdhõ*, *nglangkoengngi bõdho sangking rintjang koelo djalër*, *kang sèklangkoeng bõdho sangking sèdajanné rintjang djalër hingkang koelo hoeningngani*, H. *batörkoe wadõn bõdho*, *loewih bõdho*, *tëkko batör koe lanang*, *sing loewihhi bõdho tēkko sēkabēhhē batör lanang*, *sing dhak kawroehhi*. L. onze meid is dom, dommer dan onze knecht, die de domste van al de knechten is, die ik ken.

§ 118. Men ziet alzoo, dat achter de woorden, die den vergrootenden trap aanduiden, *sangking* of *saking*, H. *tëkko*, L. gevoegd worden en zoo veel als *dan* te kennen geven, als: *sëkkoel poenniki nglangkoengnni sahé saking sēkkoel poennikoe*, H. *sēggo hiki ngloewihhi bëttjik tēkko sēggo hikoe*, L. deze rijst is beter dan die rijst; voor *saking* en *tēkko* bezigt men ook *kadhõs*, H. en *kadhi*, L.

§ 119. Door *an*, volgens Euphonische regelen, achter het bijvoegelijke naamwoord te stellen, wordt insgelijks de vergrootenden trap aangeduid, als: *sahé'jan*, H. *bëttjikan*, L. beter *hagëngngan*, H. *gëddéjan*, L. grooter, terwijl *saking* en *tēkko* er worden bijgevoegd, in voege vermeld bij § 118.

§ 120. *Moho*, H. *sangngët*, H. *pisan*, L. welke beide laatste verdubbeld worden, beteekenende: *zeer bij uitstek*, vormen ook den overtreffenden trap, als: *poenniko sangngët dhadhõs soeko boengngahhipoen mannah koelo*, H. dat verschaft mijn hart de grootste blijdschap; *holo pisan-pisan*, *zeer decht*. Als er op het zelfstandige naamwoord niets volgt, dan worden deze woorden veelal voor hetzelfde geplaatst, als: *sangngët-sangngët kawõn mannahhipoen*, H.

pisan-pisan holo hattiné, L. zijn hart is zeer slecht.

Van de Getallen.

Bij § 13 zijn de talletters reeds aangewezen; het is thans noodig de getalnamen naauwkeurig op te geven, daar dezelve om de welluidendheid veranderingen ondergaan, die van de gewone regelen afwijken en geen ander regt dan het gebruik hebben.

	LAAG.	HOOG.
Een,	<i>Sidji.</i>	<i>Satoenggil</i> , H.
Twee,	<i>Lörö.</i>	<i>Héko</i> , K.
Drie,	<i>Těloe.</i>	<i>Kalih</i> , H. <i>Doe-wi</i> , K.
Vier,	<i>Papat.</i>	<i>Tigo</i> , H. <i>Tri</i> , K.
Vijf,	<i>Limo.</i>	<i>Sakawan</i> , H. <i>Tja-tor</i> , K.
Zes,	<i>Něm.</i>	<i>Gangsal</i> , H. <i>Pěn-tjo</i> , K.
Zeven,	<i>Pitoe.</i>	<i>Něnněm</i> , <i>Sadh</i> , K.
Acht,	<i>Wěloe.</i>	<i>Pěpitoe</i> , H. <i>Sap-to</i> , K.
Negen,	<i>Sěngngō.</i>	<i>Hastho</i> , K.
Tien,	<i>Sěpoeloeh.</i>	<i>Nowo</i> , K.
Elf,	<i>Sawělas.</i>	<i>Sadhoso</i> , <i>Dhoso</i> , K.
Twaalf,	<i>Rělas.</i>	<i>Sawělas.</i>
Dertien,	<i>Těloelas.</i>	<i>Kalih wělas.</i>
Veertien,	<i>Patělas.</i>	<i>Tigo wělas</i> , (las).
Vijftien,	<i>Limolas.</i>	<i>Kuwan wělas.</i>
Zestien,	<i>Němbělas.</i>	<i>Gangsal wělas.</i>
Zeventien,	<i>Pitoelas.</i>	<i>Němwělas.</i>
Achtien,	<i>Wěloelas.</i>	<i>Pitoelas.</i>
Negentien,	<i>Sěngngolas.</i>	<i>Wěloelas.</i>
Twintig,	<i>Rěng poeloeh.</i>	<i>Sěngngolas.</i>
Een en twintig,	<i>Rěng poeloeh</i> { <i>Sa-likoer.</i>	<i>Kalih doso</i> { <i>Salikoer.</i>
		<i>Kalih doso sa-toenggil.</i>
Twee en twintig,	<i>Rěng likoer.</i> { <i>Rěng poeloeh lěro.</i>	<i>Kalih likoer.</i> { <i>Kalih doso kalih.</i>
Vijf en twintig,	<i>Sa lawé.</i> { <i>Limo likoer.</i>	<i>Gangsal likor.</i>
Dertig,	<i>Těloeng poeloeh.</i>	<i>Tigang doso.</i>
Vijf en dertig,	<i>Těloeng poeloeh limo.</i>	<i>Tigang dhoso gangsal.</i>

LAAG.

HOOG.

Veertig,	<i>Patang poeloeh.</i>	<i>Kawan doso.</i>
Vijf en veertig,	<i>Patang poeloeh limo.</i>	<i>Kawan doso gangsal.</i>
	<i>Kapat sasör.</i>	<i>Kawan sasör.</i>
Vijftig,	<i>Sékět</i>	<i>Gangsal doso.</i>
Vijf en vijftig,	<i>Sékět limo.</i>	<i>Gangsal sasör.</i>
	<i>Klimo sasor.</i>	
Zestig,	<i>Sawidak.</i>	<i>Němdoso.</i>
Vijf en zestig,	<i>Kaněm sasör.</i>	<i>Němdoso gangsal.</i>
Zeventig,	<i>Pitoeng poeloeh.</i>	<i>Pitoeng doso.</i>
Tachtig,	<i>Wěloeng poeloeh.</i>	<i>Wěloeng doso.</i>
Negentig,	<i>Sangngang poeloeh.</i>	<i>Sangngang doso.</i>
Honderd,	<i>Hatoes.</i>	<i>Hatoes.</i>
Een honderd,	<i>Satoes.</i>	<i>Satoes.</i>
Twee honderd,	<i>Rěng ngatoes.</i>	<i>Kalih hatoes.</i>
Drie honderd,	<i>Těloeng ngatoes.</i>	<i>Tigang ngatoes.</i>
Vier honderd,	<i>Patang ngatoes.</i>	<i>Kawan natoes.</i>
Vijf honderd,	<i>Limang ngatoes.</i>	<i>Gangsal latoes.</i>
Zes honderd,	<i>Němmatoes.</i>	<i>Němmatoes.</i>
Zeven honderd,	<i>Pitoeng ngatoes.</i>	<i>Pitoeng ngatoes.</i>
Acht honderd,	<i>Wěloeng ngatoes.</i>	<i>Wěloeng ngatoes.</i>
Negen honderd,	<i>Sangngang ngatoes.</i>	<i>idem.</i>
Duizend,	<i>Hěwoe.</i>	<i>Sosro</i> , K.
Een duizend,	<i>Sěwoe.</i>	<i>idem.</i>
Twee duizend,	<i>Rongngěwoe.</i>	<i>Kalih hěwoe.</i>
Tien duizend,	<i>Lěkso.</i>	<i>idem.</i>
Honderd duizend,	<i>Kěti.</i>	<i>idem.</i>
Millioen,	<i>Joeto.</i>	<i>idem.</i>
Tien millioen,	<i>Wěndro.</i>	<i>idem.</i>

Honderd millioen, *Boro*. Duizend millioen, *Pěrti*. Tien duizend millioen, *Pěrtomo*. Honderd duizend millioen, *Goelmo*. Billioen of millioen van den tweeden rang, *Kěno*. Tien billioenen, *Woerdhi*. Oneindig getal, *Pěngtjěng*.

Tusschen twintig en dertig wordt veel het woord *likör* even als in het Maleisch gebezigd, als: 21, *sa-likör*; 22, *rěng-likör*; 23, *těloeh-likör*; 24, *pat likör*; 25, *limo likör*; 26, *něm-likör*; 27, *pědeng-likör*; 28, *wěloeng likör*; 29, *sangngang likör*. Voor 24 wordt ook *salawé přeh* gebezigd.

Aanm.) Voor vijf en twintig en vijftig bestaan de bijzondere woorden, *sa-lawé* en *sékét*, die geheel van de tientallige benamingen afwijken, en welligt zijn ingevoerd toen er nog een gebrek aan namen voor getallen bestond. *Lawé* beteekent een strengetje, en *sékét* of *sa-iekat* een streng, die de een uit vijf en twintig en de ander uit vijftig draden bestonden, en hunnen naam gezegde getallen leenden. *Sidji* is eene verkorting van *sawidji*, één pit, één korrel. *Toenggil*, eenig, alleen, en beide dienen thans om de eenheid uit te drukken. *Loréng* beteekent de witte en zwarte strepen van den tijger; *loro* wordt thans voor twee gebezigd. *Kalih*, dat in de hooge taal *met* beteekent, sluit het denkbeeld van één uit, geeft eene wederzijdsche betrekking te kennen, als: *dese met die*, en wordt als *twee* gebruikt. Het woord *drie*, *tri* is van Sanscritschen oorsprong. *Tjatör* is vier, en beteekent *geruit*, zoo als een schaakbord, dat *papan tjatör* beteekent. *Kawan* is is een troep of kudde, welligt van vier stuks, daar dit woord ook voor dat getal gebezigd wordt. *Pöntjo* is vijf, mogelijk van *pöntjo indro*, dat de vijf zinnen beteekent. *Sasoeke* is een vierde, en *soekoe* een poot van een viervoetig dier, dus *sa*, dat één beteekent, er voor geplaatst, zal oorspronkelijk geweest zijn, *een van de vier*, dus *een vierde*.

De gebroken getallen worden door *poro* (een deel) gevormd, behalve $\frac{1}{2}$ dat door *sapalih*, H. *saténgngah*, L. *səparə*, L. beteeuende eene helft of gedeelte, uitgedrukt wordt. Het woord *poro* wordt verkort in *pra* en *per*, een derde, *sapratěllən*, L. *sapertigan*, H. een vierde, *saprapat*, L. *sapėrkawan*, H. een vijfde, *sapėrliman*; een zesde, *pranēm*; een zevende, *prapitoe*; een achtste, *prawolən*; een negende, *prasongngo*; een tiende, *saprapoelən*, L. *sapradəsan*, H. drie vierde, *těloeng prapat*, *těloeng soekoe*; twee derde, *rong pratěllən*, L. *kalih pratigan*, H. een en een half, *karo tēngngah*; twee en een half, *těloeng tēngngah*, L. *tigang tēngnah*, H. zeven en een half, *kawoloe tēngngah*; vier vijfde, *patang praliman*, L. de eerste, *hingtang roemijin*, H. *kang diengngin*, L. *kang moelo-moelo*, L. *kang sa-pisan*, H. *kang milo-milo*, H. de tweede, *kaping kalih*,

H. *kapiendo*, L. de derde, *kaping tigo*, H. *ping tēloe*, L. de vierde, *kang sakawan*, H. *ping pat*, L. de vijfde, *kaping gangsal*, H. *ping limo*, L. de zesde, *kapingnēm*, A. de zevende, *ping pitoe*, A. *kaping sapitoe*, H. de achtste; *kaping hastho*, H. *ping woeloe*, L. *kawoloe*, L. de negende, *ping əngngo*, A. de tiende, *kaping doso*, H. *ping sapoeloh*, L. de twintigste, *ping rōng poeloh*, L. *kaping kalih dhoso*, H. de dertigste, *ping tēoeng poeloh*, L. *kaping tigang dhoso*, de vijf en dertigste, *ping tēoeng poeloh limo*, L. *kaping tigang dhoso gangsal*, H. de acht honderdste, *ping woloeng ngatoes*, L.

De verdubbeling is kenbaar aan *ping* of *kaping*, als: *ping limo*, vijfmalen; *kaping ngatoes*, honderd malen, ook de honderdste. Het getal 50 boven de 100 of 1000 wordt door *bělah* (splijten, deelen, halvéren) uitgedrukt, en in het midden geplaatst, als: 150, *karo bēlah hatoes*, L. *kalih bēlah hatoes*, H. als of er stond: anderhalf honderd; 750, *kawoloe bēlah hatoes*, L. achthalf honderd.

De onbepaalde getallen worden door het achteraanhechtsel *an* of *han* gevormd. Bij tien, *poelohhan*; bij honderden, *hatoesan*; bij duizenden, *həwon*; bij tien duizenden, *lěksan*; bij honderd duizenden, *kěthən*; bij millioenen, *joetan*.

Als eene bijzonderheid wordt nog opgemerkt dat in sommige plaatsen op Java het woordje *béh* als 50 gebezigd wordt; als *béh satoenggil*, 31; *béh kalih*, 32 enz. In de lage taal gebruikt men alleen de laatste lettergreep, b. v. *béh dji*, 31, voor *béh sidji*; *béh ro*, 32, voor *béh loro*.

Bij vermenigvuldiging bezigt men *kaping*, dat *maal* beteekent, als: *kaping sapisan*, eenmaal; *ping piendo*, H. tweemaal; *gangsal kaping gangsal*, H. vijfmaal vijf.

Wil men *elk een*, *elk twee* enz. uitdrukken, dan verandert de eerste Haksoro van het hoofdgetal; de *so* in *njo*, *ko* in *ngo*, *to* in *no*, *po* in *mo*, *lo* in *nglo*, *ro* in *ngre*, *go* in *njo*.

Elk een, *njatoenggil*, H. *njidji*, L.
 » twee, *ngalih*, H. *ngloro*, L.
 » drie, *nigo*, H. *něloe*, L.

Elk vier, *njakawan*, H. *mapat*, L.
» vijf, *njangsal*, H. *nglîmo*, L. enz.

De woordjes *tikêl* en *rangkêp* beteekenen zoo veel als *voudig*, *dubbel*, als: *tikêl têtloe*, L. drievoudig; *rangkêp limo*, L. vijfvoudig. Als *rangkêp* achteraan komt, beteekent het *paar* of *dubbel*, als: *poeloeh rangkêp*, twintig of een paar tienen.

Het woord *wông* drukt bij het getal somtijds *stuks* uit, als: *djaran hono wông têtloe*, er zijn drie *stuks* paarden.

VOORNAAMWOORDEN.

Persoonlijke.

In het Javaansch zijn zeer vele woorden, om den eersten persoon uit te drukken, en zij hebben gedeeltelijk eene tweede beteekenis; het zal noodig zijn dezelve op te geven, en in hun gebruik aan te toonen.

§ 121. *Koelo*, beteekenende *dienaar*, wordt als *ik* gebezigd; doch is niet zoo nederig als *kawoelo*. De Keizer schrijft *koelo hangatoerri hakathah-kathah tabêh*, H. ik (de dienaar) bied zeer veel groeten aan. In den brief van den Sultan van Djokjokarta tijdens hij in nood was, wordt telkens *kawoelo* gebezigd; als: *kawoelo hadarbê pannoewoen datêng kandjêng ngéjang toewan besar*, H. ik heb een verzoek aan grootvader den grooten heer, eig. de dienaar bezit een verzoek, komende (aan) den doorluchtigen, die heer groot (is); *kawoelo kakêrsakhakên kasoempah, soemônggo kawoelo hinggi hangnglampahhi*, ik wilde bezworen worden (een eed doen) opdat ik er mij voorwaar na gedrage.

§ 122. *Koelo* wordt ook op eene beleefde wijs van meerderen tot minderen gebruikt, *koelo sampoen tampi sêrrattipoen hadhi, hawijê hadhi kang hanggadhakhi panoewoen datêng hing koelo, koedho titijan*, ik heb den brief van mijnen jongeren broeder ontvangen, dewijl dezelve een verzoek aan mij heeft, om een rijpaard, (eig. de dienaar reeds ontvangen den brief van mijnen jongeren broeder, uitende: mijn broeder bezit een verzoek komende tot mij (om) een rijpaard).

§ 123. *Hingsoen* en *soen*, ik, vermoedelijk eene verkorting van *hing soewoen* of *noewoen*, de verzoeker, of die verzoekt. Dit woord wordt veel in de geschiedverhalen gebezigd, zoo vindt men in het verhaal genaamd, *dhamar woelan: hingsoen tannarso kromo*, ik verlang niet te huwen; *jen ningsoen hanieng'ngali*, indien ik zie; *hisoen* wordt ook gebezigd, als: *hisoen soegêh pri badhi*, ik ben zelve rijk. De verkorting *soen* heeft ook plaats als de voorgaande lettergreep reeds den klank *ing* heeft, als: *kang podo wêrroeh maring soen*, die alle kennis hebben aan mij, of, die mij alle kennen. Ook vóóraan komt dit woord, als: *soen karjiwo gamêl sîro*, ik dien (als) uw stalknecht.

§ 124. *Kami* en *mami*, K. *dienaar*, beteekent *ik* en *wij* in den hoogen stijl, b. v. *kami hanjabdho, mami wêktas*, ik beveel of wij bevelen.

§ 125. *Hinnjông* wordt ook als *ik* gebezigd; b. v. *hinnjông môngso wêdjo*, zoude ik bevreesd zijn! *hingngông* heeft dezelfde beteekenis, als: *hagê hingngông pisalin*, spoedig worde ik verkleed! verkort: *ngong*, als: *ngong sahêssi bétêng djodjo*, ik zal (als) eene borstwering verschijnen.

§ 126. *Maniro* komt ook als *ik* voor, b. v. *ngêndhi hono bopo, heatri loemoeh hing prijo, bisok maniro hakrami*, waar mijn vader zijn de vrouwen afkeerig van de mannen? morgen zal ik huwen.

§ 127. *Habdhi dhalêm*, dienaar, slaaf van den vorst of van het paleis, vervangt ook het woord *ik* in den nederigen zin; b. v. *habdhi dhalêm bottên poeroen hanjêbo*, H. ik ben niet vermetel om te verschijnen. Eindelijk wordt in sommige geschriften ook nog *rêjang* en *patik* gebezigd voor *ik*; *patik noewoen pêng ngapoentên sampéjan dhalêm*, H. ik smeek u vergiffenis; *hambo*, dienaar, slaaf, wordt ook enkele malen gebezigd.

§ 128. In de lage taal heeft men de woorden *hakoe, koe, dhak, tak* en *hawak'koe*, (mijn ligchaam), b. v. *hakoe wis tompo lajang*, L. ik heb den brief ontvangen; *hakoe hora hêdhan mêngkono*, L. ik ben zoo dwaas niet; *batôr lanang sing dhak kawroehhi*, L. de knecht-

ten, die ik ken; *tak* en *koe* komen voor om den klank of maat te bevorderen; *hawakkoe hora tahan*, ik (mijn ligchaam) kan het niet uithouden; *hikoe tak héman*, dat bejammer ik.

§ 129. *Kito* wordt veel in poëzij aangetroffen, en zoo wel voor de eerste als tweede persoon gebezigd. De meest gebruikelijke woorden voor ik zijn in de hooge taal *kawoelo* en *koelo*, en in de lage taal *hakoe*. In oude geschriften vindt men: *hoeloén*, *kami*, *hingwang*, *ménno* en *moro*.

§ 130. Er bestaat geen geslacht en geene verbuiging in den naamval, zoodat de naamvallen eveneens gevormd worden als van de zelfstandige naamwoorden.

Tweede naamval.

§ 131. Door *saking*, H. en *tékko*, L. wordt de tweede naamval aangeduid. *Poennikoe saking koelo*, H. *hikoe tékko hakoe*, dat is van mij.

Derde naamval.

§ 132. Deze wordt even als die der zelfstandige naamwoorden gevormd. *Doematèng hing koelo*, H. aan mij; *moego kôwé toetorro hikoe marang ngakoe*, L. eilieve, verhaal mij dat; *karo*, L. wordt ook gebruikt.

Vierde naamval.

§ 133. Deze komt, even als van de zelfstandige naamwoorden, achter het werkwoord, als: *tijang poennikoe hambaktaanni koelo hing grijannipoen*, H. zij brengen mij naar hun huis; *hadhi hanggowo hakoe klawan kréto*, L. mijn jonger broeder brengt mij met den wagen.

§ 134. Voor den vierden naamval worden dikwerf dezelfde woordjes geplaatst als voor den derden, b. v. *sampéjan niengngali doematèng kawoelo*, H. gij ziet mij; *kôwé ngroengnoe maring ngakoe*, L. gij hoort mij (naar mij).

§ 135. Het voorzetsel *hing* wordt ook vóór het naamwoord geplaatst: *wöng ngikoe harép maténi hing ngakoe*, zij zullen mij dooden.

Vijfde naamval.

§ 136. Dezelfde tusschenwerpsels komen voor de persoonlijke voornaamwoorden als voor de zelfstandige, als: *hadoeh kawoelo*, ai mij! *hadoeh hakoe wöng mlarat*, L. ach mij ellendig!

Zesde naamval.

§ 137. *Saking koelo*, H. *tékko hakoe*, L. van mij; *kalih koelo*, H. *kalawannakoe*, L. met mij; *dhèning koelo*, H. *dèning ngakoe*, L. door mij. Deze aanwijzingen zijn tot gemak voor den leerling geven, en dienen ook voor al de volgende naamwoorden, zoodat verder deze omschrijvingen niet worden opgegeven.

Tweede persoon.

§ 138. *Sampéjan*, H. *lôwé*, L. deze beide woorden zijn het meest in gebruik; wijders bezigt men voor *gij*: *hidjènggan dhiko*, H. *riko*, *pandjènnènggan dhalèm*, H. (Hofhouder), *kandjènggan toewan*, (doorluchtig heer), *siro*, L. *saliranniro*, H. (uw ligchaam), *badhanniro*, L. (uw lijf), *hawakkiro*, L. (uw lijf), *kowén*, L. *dhiko*, *handhiko*, *poro*, L. *pakkanniro*, L. *siro*, L. *kito*, K. gij; *sèrrat poetro sampéjan*, de brief uws zoons, *lajang hanak kowé*, L. id. *goesti*, H. heer; *poekoeloén*, H. heer.

Meervoud.

§ 139. Het meervoud bestaat niet in het Javansch gelijk in het Nederduitsch en andere talen, om door een enkel woord, *wij*, *gijl.*, *zij*, uit te drukken, wordende achter het enkelvoud het woord *sèdojo*, H. *sèkabéh*, L. hetwelk alle beteekent, gevoegd, als: *kawoelo sèdojo*, wij (alle dienaren); *hambo sèdojo*, alle dienaren of slaven, b. v. *lan poenopo salah hambo sèdajaanné habdi poekoeloén*, H. en waarmede hebben wij, alle uw slaven, uwe Majesteit beleedigd? eig. staat hier bijna woordelijk: en wat (is) de fout des dienaars, alle slaven van uwe Majesteit; zoo zegt men in het Hoogduitsch: die Diener alle; *kôwé sèkabéhé wöng Djowo*, L. gij (zijt) alle Javanen.

§ 140. In sommige gevallen wordt het enkelvoud voor het meervoud gebezigd en het laatste er onder verstaan. Het huis onzer kinderen zou men moeten vertalen: *grijo poetro sèdajannipoen koelo*. *Hanak poetoé kawoelo*, onze kleine kinderen. Men kan dit ook wel in het enkelvoud overbrengen, doch moet het verband nagaan, in hetwelk het voorkomt.

Derde persoon.

§ 141. *Hij* wordt in de hooge taal door *pijambak*, dat *zelf* beteekent, uitgedrukt, door den uitgang *é* of *i-poen* er achter te voegen, die het bezittelijke uitdrukt; terwijl zulks in de lage taal door *dhéwék* geschiedt: *pijambakkipoen bëttèn wonténning grijo*, H. hij is niet te huis; *dhéwéké horo noning ngoemah*, L. id. *Hij*, wordt alzoo uitgedrukt door *zijne zelfheid*. Wijders bezigt men nog *génno*, L. *génnipoen*, H. van plaats, dus *zijne plaats* wordt hier als *hij* gebruikt, en hiervan ook wel *dhénno*, dat ook voorkomt als het Maleische *bolehnjo*, hij kan, het kan, wellicht, mogelijk.

§ 142. *Tjang poenikoe*, H. *wöng ngikoe*, L. hetwelk dat *mens*ch of *die man* beteekent (zie § 156), wordt gewoonlijk voor het persoonlijk voornaamwoord *hij* gebezigd: *tjang poenikoe bëttèn datèng*, H. hij komt niet; *wöng ngikoe hora tékko*, L. id.

§ 143. Het meervoud wordt even alsdat van den eersten en tweeden persoon gevormd; *pijambakké sèdhojo bëkto rèdhono kalih kawoelo sèdojo*, H. *déwéké kabéh gowo doewiet karo hakoe kabéh*, L. zij brengen geld aan ons, (eig. zij (hij) allen brengen schatten aan ons (ik) allen; men kan ook zeggen: *tjang tjang poennikoe*, H. *wöng wöng ngikoe*, L. die menschen (zij), (menschen menschen die).

§ 144. *Tjang*, H. *wöng*, L. *mens*ch, wordt gebezigd om den derden persoon aan te duiden, b. v., even als in het Engelsch *people says*. *Tjang trijës pèrkawis pèrjòedan*, H. *wöng tjathoe pèrkoro prang*, L. Men spreekt van den oorlog. *Tjrijössipoen tyanning kitho kadhi poendhi*, H. *toetoeré wöng koetho kèprijè*, L. wat zegt men in de stad?

§ 145. *Mawön*, H. *bahé*, L. *bussahös*, B. beteekenende *slechts*, wordt voor *alleen* gebezigd, om de tegenwoordigheid van iederen anderen persoon uit te sluiten, b. v., *koelo mawön sampoen miharso*, ik alleen heb het gehoord; *hakoe bahé wis dèllèng*, L. ik alleen heb het gezien.

§ 146. *pijambak*, H. *dhéwé*, L. dienen om de medewerking van iederen anderen persoon uit te sluiten, als *sampéjan pyambak sampoen*

dhamèl posennikoe, H. *köwé dhéwé wis gawé hiké*, L. gij zelf hebt het gedaan; hij zelf, is: *pijambakkipoen pyambak*, H. *dhéwéké dhéwé*, L. (eigenlijk: *zijne eigene zelfheid* of *zijne zelfs zelfheid*).

Wederkeerende voornaamwoorden.

§ 147. De reeds vermelde persoonlijke voornaamwoorden: zie § 121 en vervolgens, worden bij herhaling als wederkeerende voornaamwoorden gebezigd, als: *koelo hanjikso koelo*, H. ik straf mij; *hakoe ngapoessi hakoe*, L. ik bedrieg mij. Gewoonlijk voegt men er *pijambak*, H. *dhéwé*, L. achter, hetwelk meer nadruk geeft als: ik bedrieg mij zelf. enz. De verbuigingen en het meervoud, worden op de reeds aangegevene wijs gevormd. *Tjang-tjang poennikoe hanjoesahkèn pijambakkipoen*, H. Zij vermoeijen zich (of: maken het zich moeijelijk).

Bezittelijke voornaamwoorden.

§ 148. De persoonlijke voornaamwoorden vormen, achter de zelfstandige naamwoorden, het bezittelijk voornaamwoord, blijvende de verbuiging, het geslacht en getal, dezelfde, b. v., *poetri koelo*, H. mijne dochter; *hawakkoe*, L. mijn lichaam; *margi sampéjan*, H. *dhalan köwé*, L. uw weg.

§ 149. De derde persoon wordt verkort door *pyambak*. H. *dhéwé*, L. weg te laten en alleen *i-poen*, of *é* achter het zelfstandige naamwoord te plaatsen, b. v., *hastannipoen*, H. *tangngaané*, L. zijne hand. De *é* wordt ook wel in de hooge taal gebruikt, doch voornamelijk in geschriften, die in eene zekere maat geschreven worden, als: *tjakètting margi wismaanné*, L. S. nabij den weg (is) zijn huis.

§ 150. Een tweede manier om den derden persoon te vormen, is: de achteraanvoeging van *iro* (eene verkorting van *maniro*, zie § 126 en 152), die ook voor den tweeden persoon gebruikt wordt, en dus wel eens moeijelijk te onderscheiden is; als: *koemèdoet latienniro*, zijne lippen beefden (van gramschap). *Siti Saleh mèlboe hing wismaanniro klawan treanaanniro*. Siti Saleh keerde in hare woning met haren kommer. In den tweeden persoon komt het ook

voor, als: *ramaniro woes nilar kami*, G. uw vader heeft mij verlaten.

§ 151. De derde manier is, om in geschiedenissen *eki* of *eréki*, achter het zelfstandige naamwoord te stellen, als: *nëgaranéki*, zijn land, b. v., *Soeltan Hibrihiem, mahoe myös tinangkil hing djobo, piennarak kaprabon-néki*, Sultan Ibrahiem, kwam uit, verscheen buiten, zetelde zich op zijn rijkstroom.

§ 152. In den volgenden zin, welke uit eene geschiedenis is gekozen, zal men het verschillend gebruik van al de opgegevene woorden aantreffen: *kënnnög ngopotöñ sirékos lamoen tandërbé bopo, hono dënë soedarmaanniro Sirékos haran Hibrihiem Soeltan rodjo Ngerak nëgari. Samëngkoonné sang noto hikoe nënggih ninggallakën kraðnnéréki wah sèdojo kamoel-jannipoen, handhadhössakën pëkier salirannipoen, hing samëngko romannirotöñ hononing Mëkah, nëgoro, hing masdjidil haram ngabëkti hakarjio ngibadat hing pangngéranniro*, waarom zoudt gij geen vader hebben? uw vader heet Sultan Ibrahiem, en was koning in het landschap Eirak. Die vorst verliet zijn koninkrijk, al zijne waardigheden, en werd uit eigen beweging bedelmonnik; nu is uw vader te Mekka in den geheiligden tempel, zijnen heer aanbiddende. *Dhoewé*, L. en *gadah*, H. beteekenen bezitten, en worden gebezigd, wanneer de bezittelijke voornaamwoorden *bepalend* zijn, als: *het mijne, doewékkoe*, L. *gadahhan koelo* (eig. bezit van mij).

Vragende voornaamwoorden.

§ 153. De vragende voornaamwoorden zijn: *sientën*, H. *sopo*, L. wie; *hingkang poendhi*, H. *sing ngëndhi*, L. welke; *poenopo*, H. *hopo*, L. wat, waaraan; *kadhi poendhi*, H. *kojohopo*, L. hoedanige.

§ 154. Dezelve worden voor en achter de werkwoorden en zelfstandige naamwoorden geplaatst, als: *sientën wontënnning ngriko?* H. wie is daar? ook *hingkang wontënnning ngriko. sienten?* H. *sing ngono kono, sopo?* L. die daar is, wie (is het)? *pëngnganggé sientën poennikoe?* H. *pëngnganggo sopo hiko?* L. wiens kleed is dat? *sientën pëdhatös poennikoe*, H. *sopo pëdhati hiko*, L. wiens kar is dat? ook

kan in dezen zin *sientën* achteraan komen, als: *taman poennikoe, sientën*, H. *këbonnikoe sopo*, L. wiens tuin is dat? wordende *is* er onder verstaan; *tjang hingkang poendhi sam-poen dhamël poennikoe*, H. *wöng ngëndhi wis gawé hikoe*, L. welke man heeft dat gedaan? *poennopo poennikoe*, H. *hopo hikoe*, L. wat is dat? *kadhi poendhi përkawis poennikoe*, H. *kojo hopo përkoro hikoe*, L. hoedanig is die zaak: kunnende, zoo als gezegd is, deze vragende voornaamwoorden ook achteraan komen.

Aanwijzende voornaamwoorden.

§ 155. Deze zijn: *poenniki, niki*, H. *hiki*, L. *mriki*, H. *kéné*, L. deze; *poennikoe*, H. (van *poen-hiki* en *poen-hikoe* zamengesteld, zie over *poen* § 8); *hikoe*, L. die, dat, dezelve; *mriko*, H. *koonno*, L. gene, gindsche; *hingkang*, H. *kang*, A. *sing*, L. de gene; *samidhëntën*, H. *podhodhéné*, L. *podhohogo*, L. dezelfde; *mëkatën*, H. *mëngkéné*, L. de-zulke; *mëkatën hoegi*, H. *mëngkono hoego*, L. dergelijke; *kadhi mëkatën*, H. *kojo mëngkono*, L. dergelijke, zoodanige; *hingkang mëkaten*, H. *sing mëngkono*, L. dusdanige; *pijambak*, H. *dëwé*, dezelve.

§ 156. Al deze woorden hebben geslacht, getal, noch naamval, en komen achter de zelfstandige naamwoorden, als: *dhoennjo poenniki*, H. deze wereld, *lëmmah hikoe*, L. dat land; *tjang mëkatën hoegi*, H. dergelijke menschen enz. Met omschrijving komt het aanwijzend voornaamwoord somtijds vooraan, b. v., *poenniki hingkang sërrat*, H. deze brief (eigenl. deze, de brief).

Betrekkelijke voornaamwoorden.

§ 157. De betrekkelijke voornaamwoorden zijn: *hingkang*, H. *kang*, L. *sing*, L. *welke*, *de-welke*, *die*, *wie*, *wat*, zij volgen op de zaak, waarop zij betrekking hebben, als: *poennikoe tjang. hingkang koelo hoeningngo*, H. *hikoe hoewöng sing koe hawroehhi*, L. Hij is de man, dien ik ken.

§ 158. Deze woorden worden in den tweeden naamval kenbaar door *ipoen* of *é* in het op

hun volgende woord, b. v. *rodjo hingkang hat-madjaannipoen sampoen sédo*, H. de vorst wiens telg ontslapen is (eigenlijk de vorst dewelke zijn kind reeds slaapt); *wong, sing djaraanné woës mati*, L. de man wiens paard dood is. De derde naamval wordt ook onder die woorden verstaan; *tjang hingkang kawoelo sampoen djandji*, de man wien ik beloofd heb. Dit is insgelijks op den vierden en zesden naamval van toepassing. Met wien wordt dus: *wien* of *met wien*, *kalawan poennikoe*, H. *tětko hikoe*, L.

Werkwoorden.

§ 159. De werkwoorden zijn in het Javaansch zeer eenvoudig, en het zou noodelooze moeite zijn om dezelve, na onze vervoegingen te willen behandelen; de Javaan kent geene andere tijden dan de verledene, tegenwoordige en toekomstige.

§ 160. De werkwoorden ondergaan geene verandering in hunnen uitgang, onverschillig van welken persoon, of van welk getal men spreekt, dus: ik, gij, hij eet, blijft *dahar*, met de vooraanstelling van *koelo, sampéjam, H. pijambak, hakoe, kōwé, déwé*, L. In het meervoud is zulks hetzelfde, en men plaatst de persoonlijke voornaamwoorden die in § 139 enz. zijn verhandeld, vóór het werkwoord.

Onbepaalde wijs.

§ 161. De onbepaalde wijs is het werkwoord in zijne oorspronkelijke gedaante, zonder door vóór- of achteraanhechtingen vergezeld te zijn. Tegenwoordige tijd, *bětko*, H. *gowo*, L. brengen; verledene tijd, *sampoen bětko*, H. *wis gowo*, L. gebragt hebben; *sampoen* en *wis* beteekenen, *reeds*; voor *wis* wordt ook *woës* gebruikt; toekomstende tijd, *mangké bětko*, H. *měngko gowo*, te zullen brengen: zie verder § 171 en 172: *batal* en *badé* worden ook voor den toekomstenden tijd gebruikt, en komen in verschillende beteekenissen voor als: *om, zal, zal worden, ten einde te: koedhoeh*, L. vervangt het woord *moet*, *koedhoeh hakoe gowo hikoe*, L. ik moet dat brengen.

§ 162. Deze tijden vormen al de overigen,

en men moet opmerken dat voor den toekomstenden tijd ook dikwerf *hadjěng, harsen, karso*, H. *harěp*, L. beteekenende: *willen, geplaatst wordt*.

Deelwoorden.

§ 163. De tegenwoordige tijd, wordt veel uitgedrukt door het werkwoord *wontěn*, H. *hono*, L. dat *zijn* beteekent, vóór het werkwoord te plaatsen, waarvan men het deelwoord wil aanduiden; als: *wonten bětko*, H. *hono gowo*, L. brengende (is brengen); *malih*, H. *maanněng*, L. beteekenende meer, en *maksi, hisih, misih, sawagi, sawěg*, die nog beteekenen, worden ook gebruikt om den tegenwoordigen tijd der deelwoorden aan te duiden; als: *malih dahar*, H. *maanněng mangngan*, etende; *misih hawéh*, L. gevende, *sawěg loemampah*, H. gaande.

§ 164. Om het denkbeeld van den verledenen tijd uit te drukken, neemt men in het Javaansch toevlugt tot *kolo*, H. *wajah*, H. *mongso*, L. beteekenende, toen, tijdens, in der tijd, welke woorden vóór de onbepaalde wijs worden gesteld, als: *kalannipoen sampoen bětko*, H. *mangsaanné wis gowo*, H. gebragt hebbende (eig. toen gebragt was of is). De toekomstende tijd wordt op die wijs met bijvoeging der woorden in § 162 vermeld, gevormd; *kalaannipoen karso hambětko*, zullende brengen. De verleden tijd van het deelwoord wordt ook door *sa* vóór en *nné*, L. *ipoen*, H. achter het werkwoord te plaatsen, gevormd; als *sagantěnné*, L. *sagan-těssipoen*, afgelost zijnde, van *ganti*, L. en *gantos*, H.

Aantoonende wijs.

Tegenwoordige tijd.

§ 165. Het persoonlijk voornaamwoord, voor de onbepaalde wijs geplaatst, vormt den tegenwoordigen tijd, b. v., *koelo bětko*, H. *hakoe gowo*, ik breng. Men voegt ook *ha* voor het grondwoord met de wijziging, voorgeschreven bij § 38, dit geeft meer klem aan de aantoonende wijs en is een grootscher manier van uitdrukking, als: *koelo hambětko*, H. *hakoe hanggowo*, L. ik brenge.

§ 166. Met *zwier (avec emphase)* sprekende, wordt achter het werkwoord *i*, en als het in een vokaal eindigt *ni* gevoegd, om den *hiatus*

te vermijden: zoo wordt *dharbê*, bezitten, *handarbënni*, H. *hing kang handharbënni tah-talatah hing noesie djawi sêdhojo*, die de onderhorigheden bezit van het geheele eiland Java. *Sampoén koelo tampënni*, H. Ik heb ontvangen, *hakoe hawêlhi*, L. ik geve.

Onvolmaakt verledene tijd.

§ 167. Deze wordt doorgaans in de gesprekken en geschriften even als de tegenwoordige tijd gebezigd: uit den zin moet het blijken welke tijd bedoeld wordt, als: *dhoek prapto djoedjoeg pasëban*, toen hij kwam, ging hij regelrecht naar de wandelplaats (plein).

§ 168. De onvolmaakt verledene tijd wordt in den tweeden en derden persoon soms aangeduid, door den uitgang van *é*, *ipoen* of *iro*; zie § 149 en 150 achter het werkwoord te plaatsen, als: *halên hatoerré kang poetro*, L. op eene zachte wijs sprak het kind: *hatoerriro haris*, H. zij sprak liefelijk; *halërrës hatoerripoen*, H. ernstig sprak hij.

Volmaakt verledene tijd.

§ 169. Deze tijd (zie § 161) wordt door *sampoén*, H. *wis*, L. aangetoond; *koelo sampoén békto*, H. *hakoe wis gowo*, L. ik heb gebragt, *sampoén* en *wis* worden ook wel vooraan geschreven: *sampoén koelo tiengngali*, H. *wis hakoe dëlëng*, L. reeds heb ik het gezien.

§ 170. De meer dan volmaakt verledene tijd wordt in het Javaansch niet uitgedrukt, maar men moet den volmaakt verledenen tijd er voor houden, wanneer die op den onvolmaakt verledenen tijd volgt, b. v., *dhoek praptanniro*, *koelomiharso*, *pijambakkipoen Sampoén niengngali*, H. tijdens zijne komst, hoorde ik, (dat) hij gezien had, (er staat heeft).

Eerste toekomende tijd.

§ 171. Deze wordt door *hadjëng*, *kadjëng*, *harso*, *karso*, en *harëp* gevormd, beteekenende *willen* als: *koelo karso hambëktaanni*, H. Ik zal brengen, *hakoe harëp gowo*, L.

Tweede toekomende tijd.

§ 172. Deze bestaat niet dan alleen door *mangkê* *koelo sampoén békto*, H. *mëngko hakoe wis*

gowo, L. Ik zal gegeven hebben, (eig. wacht, ik heb gegeven).

Gebiedende wijs.

§ 173. Deze wordt gevormd door den uitgang te verlengen met *ono*, *ên*, of *ênno*, waarvoor, om den hiatus te vermijden, de laatste medeklinker van het woord verdubbeld wordt: als: *bëktoto*, H. breng; *hawêhho*, L. geef; *hoetjocello*, L. laat los; *tjöpöttën*, trek uit; *goentiengngën*, A. snuit, *doematëngngo*, H. kom; *gawéjo*, werk; *tëtkoho*, L. kom; *gawwanënto*, (van *gowo*) breng; *boekak*, L. (van *boek*) open; *patënnono*, sla dood; snuit uit (de kaars); *wennéhono*, geef; *tataannën*, (van *toto*) rangschik; zijnde de laatste zes woorden afwijkende van den gewonen regel, waarvoor geen andere regel dan het gewoon spraakgebruik schijnt te bestaan, dat ook in dit opzigt, veel wijzigt ter bevordering van de welluidendheid, als: *gawéjo*, werk! in plaats van *gawêhho*.

§ 174. In de hooge of heschaafde spreekwijs laat men het achteraanhechtsel weg en plaats *sampéjan*, voor het werkwoord; *sampéjan paringngi kawoelo*. Geef gij het mij; en nog beleefder: *moegie sampéjan paringngakën kawoelo*, gelieve U. het mij te doen toekomen.

§ 175. Tot gemak van den leerling, volgt hier eene opgaaft van verschillende voorbeelden, hoe de gebiedende wijs gevormd wordt, met aanwijzing der woorden, van welke zij afstammen.

Habah-hababhono, zadel, van *habah habah*, zadelen.

Hoendangngono roep, van *hoendhang*, roepen.

Hoebëngngo, ga rond, van *hoebëng*, rondgaan.

Noewoennën, verzoek, van *noewoen*, verzoeken.

Tjaboettën, vat, grijp, trek uit, van *tjaboet*, uittrekken.

Tjoetjoppën, slurp uit, van *tjoetjöp*, uitslurpen.

Tjëkkëllën, houd vast, van *tjëkkël* vasthouden.

Réwangngo, help, sta bij, van *réwang*, helpen; makker.

Harëboetto, ontruk, van *rëboet*, ontrukken.

Korrahhono, spoel om, van *korrah* omspoelen.

Kërriggën, verzamel, van *kërrig*, verzamen, *kërrëkkën*, roskam, van *kërrëk*, roskammen.

Köngkönnën, zend, van *köngkôn*, zenden.

Këmmoelo, dek u, van *këmmoel*, dekken; deken.

Dhangngannën, ligt op (de klink van de deur), van *dhangngan*, opligten.

Dhëllënggën, zie, van *dhëllëng*, zien.

Dhoedhoehno, wijs aan, van *dhoedhoeh*, aanwijzen.

Dhédhëkkën, zet, van *dhédhék*, zetten.

Talënnono, bind, van *talënni*, binden, of van *tali*, een band.

Hanaboewo, sla, van *taboeh*, slaan.

Tienggallën, laat blijven, van *tienggal*, blijven, laten.

Toenggangngono, rijd, van *toenggang*, rijden.

Toetoerro, vertel, van *toetoer*, vertellen.

Toenggoenën, wacht, van *toenggoe*, wachten.

Soelammën, borduur, stop, van *soelam*, borduren, stoppen.

Sëlangngono, leen, geef, van *sëlang*, leenen, geven,

Sikättën, borstel, van *njikättën*, borstelen.

Sëdijano, maak gereed, spreid uit, van *sëdijo*, gereed maken.

Soerënni, kam, van *soeri*, een kam.

Sahësënnono, doe verschijnen, maak gereed, van *sahës*, verschijnen.

Sëkkono, schenk in, van *sëk*, inschenken.

Waralhën, zeg, beveel, van *warah*, zeggen, aanzeggen.

Wijakkënno, doe open, van *wijak*, openen.

Loemajoewo, loop, van *loemajoe*, lopen.

Lëbökkënno, kom binnen, van *lëbökö*, ingaan.

Loenggoewo, zit, van *loenggoe*, zitten.

Loengngoho, loop, ga, van *loengngo*, gaan, lopen.

Loengngakno, neem weg, ga er mede heen, van *loengngo*, heen gaan.

Lëbëkno, breng in, van *lëbëk*, binnen brengen; binnen.

Pasanggën, steek aan, span aan, van *pasang*, aansteken, aanspannen.

Papaggënno, bindt aan, vang aan (den strijd), van *papag*, aanvangen.

Paroddën, rasp, van *parood*, raspen; *pi-kierrën*, denk, van *pikir*, denken.

Pilijën en *pilihono*, kies, zoek uit, van *pilih*, kiezen.

Dëkönnën, leg (dat) neder, van *dëkök*, nederleggen.

Djadjallën, pas aan, van *djadjal*, aanpassen.

Djaloekko, haal, van *djaloek*, halen.

Jëktënnono, openbaar, van *jëkti*, openbaren; klaar, openbaar.

Njatënnono, doe blijken, van *njoto*, blijken.

Miloeuwo, volg, van *miloe*, volgen, *mët-tönnono*, kom uit, van *mëtoe*, buiten.

Gawénën, *gawéjo*, *gawékno*, doe, maak, van *gawé*, doen, maken.

Gölëkkono, zoek, van *gölék*, zoeken, *gosökkën*, wrijf, van *gosök*, wrijven.

Gowoho, *gawanën*, *gawakno*, breng, van *gowo*, brengen.

Bëkköno, vul, van *këbëk*, vol, vullen.

Brissihhono, maak schoon, van *brissih*, schoon.

Thöthökkën, breek (het ei), van *thöthök*, openen, stuk slaan.

Ngadhëggo, sta op, van *ngadhëg*, staan.

§ 176. Uit deze opgaaf blijkt 1°. dat de medeklinkers aan het eind verdubbeld worden en *ën* aannemen, terwijl die klank soms verlengd wordt met *no*, als: *lëbökkën* en *lëbökkënno*, kom binnen, van *lëbökö*, ingaan.

2°. Dat de uitgang ook *ono* wordt, zoo als is aangewezen.

3°. Dat de uitgang *i* verandert in *ënnono*, en *ih* in *ijen* en *ihhono*.

4°. Dat de uitgang *oe* verlengd wordt met *wo* of *woe*.

5°. Dat achter de medeklinkers eenvondig de *o* kan komen door den medeklinker te verdubbelen.

6°. Dat de uitgang *ngo* ook *ngakwo* en *wo*, *wakno* wordt.

§ 177. De korte uitgangen van *ën*, *o*, *akno*, zijn onwellevend, en worden tegen minderen of in drift gebezigd, die van *ono* of *ënnono* zijn fatsoenlijk en verdienen de voorkeur.

§ 178. Om verwarring te vermijden, dient eindelijk, dat ieder werkwoord, dat met eenen medeklinker eindigt, *ono*, *ngo* en *ën* kan aannemen, men kan dus zeggen: *hoendangngono*,

hoendangngo en *hoendangngën*, roep, van *hoendang*, roepen, zijnde het eerste het wellevendste, het tweede minder, en het derde, gansch niet beleefd. Dit is op de andere werkwoorden, eindigende met vokalen, insgelijks van toepassing. De afwijkingen zijn bij § 173 aangegevoerd.

Aanvoegende wijs.

§ 179. De aanvoegende wijs wordt gevormd door *soepadhës*, H. *soeprih*, H. *soepojo*, L. dat, opdat, beteekenende, vóór de aantoonende wijs, en een aanhechtsel achter dezelve te plaatsen, als: *soepadohës koelo hambëktoho*, H. dat ik brenge; *soepojo hakoe hanggowoho*, L. id.

Het achteraanhechtsel is tweeledig.

1°. Als de laatste *Haksoro* van de aantoonende wijs geen vokaalklank heeft, b. v. in *toembas*, dan wordt dezelve verdubbeld, als: *toembasso*; *woeroek*, *woeroekko*; *woelang*, *woelangngo*.

2°. Als de laatste lettergreep den vokaalklank behoudt, komt *wo* achter de *soekoe*, en *ho* achter de *o*, dus *Toekoe* wordt *Toekoewo*; *Bëkto*—*Bëktoho*.

3°. Als de laatste *haksoro* in *i* eindigt, valt soms de *i* weg en komt er *ono* voor in plaats, als: *Tiengngali* wordt *tiengngallono*; *Lilani*, *lilannop*; wordende tevens de medeklinker *l*, enz. verdubbeld. *Hatoerri* wordt *hatoerrono*.

4°. Als een werkwoord in *oen* eindigt, wordt die klank *oenno*, als: *soewoen*, *soewoennono*.

5°. Woorden van twee lettergrepen in *h*, *i* of *é* eindigende, nemen *jo* aan, als: *galih* wordt *galihjo* of *galijo*; *dhadhi*, *dhadhijo*; *saré*, *saréjo*.

Wenschende wijs.

§ 180. *Moegi*, H. *moego*, L. zoo veel beteekenende als: *moge*, dat, gelief, als: *moegi goesti kawoelo wiloedjengngo*, H. *moego towankoe sëllamëtto*, *moge* mijn heer welvarende zijn.

LIJDENDE VORM.

Onbepaalde wijs.

§ 181. De lijdende vorm wordt aangeduid door: vóór den eersten vokaal van de onbepaalde wijs van den bedrijvenden vorm *i*, en een *n* om den *hiatus* te vermijden, te voegen, als:

hajoen, willen, *kinajoen*, gewild worden. In dit voorbeeld is de medeklinker ook verwisseld door *k*. Naar aanleiding van de tafel der afgeleide werkwoorden, blijkt het, dat men ook kan zeggen: *rinajoen*, *ginajoen*, *dhénajoen*, welke alle hetzelfde als *kinajoen* beteekenen, en in het gebruik in dier voege verwisseld worden, dat de medeklinker van het voorgaande woord als medeklinker van het werkwoord in den lijdenden vorm overspringt of verdubbeld wordt, b. v. *pijambak kinajoen*, hij wordt gewild; *gambar rinajoen*, het schilderij wordt begeerd, enz., zoo dat het ter bevordering der welluidendheid mogelijk is, dat in dit opzigt, zoo veel veranderingen plaats hebben, als er medeklinkers zijn.

§ 182. Niet alle werkwoorden zijn mij voorgekomen dezelfde verandering te ondergaan: ik geef dus hier eene aanwijzing van die, welke ik heb aangetroffen, zonder te betwisten dat er gene andere wijzigingen kunnen bestaan of nog gevormd worden om der welluidendheid wille.

Ho verand. in den lijdend. vorm in *kino*, *rino*, *gino*, *dhéno*, *djihé*, *dji*.

No verand. in den lijdend. vorm in *kino*, *sino*, *rino*, *dhén*, *tinoo*.

Tjo verand. in den lijdend. vorm in *tjino*.

<i>Ro</i>	»	»	»	»	<i>rino</i> .
<i>Ko</i>	»	»	»	»	<i>kino</i> .
<i>Dho</i>	»	»	»	»	<i>dhino</i> .
<i>To</i>	»	»	»	»	<i>tino</i> , <i>rino</i> .
<i>So</i>	»	»	»	»	<i>sino</i> .
<i>Wo</i>	»	»	»	»	<i>djiwi</i> , <i>tiwi</i> .
<i>Lo</i>	»	»	»	»	<i>lino</i> .
<i>Po</i>	»	»	»	»	<i>pino</i> .
<i>Do</i>	»	»	»	»	<i>dino</i> .
<i>Djo</i>	»	»	»	»	<i>djino</i> .
<i>Jo</i>	»	»	»	»	<i>djino</i> .
<i>Njo</i>	»	»	»	»	<i>djino</i> .
<i>Mo</i>	»	»	»	»	<i>dhénwi</i> .
<i>Go</i>	»	»	»	»	<i>gino</i> .
<i>Bo</i>	»	»	»	»	<i>bino</i> .
<i>Tho</i>	»	»	»	»	<i>thino</i> .
<i>Ngo</i>	»	»	»	»	<i>dhénko</i> .

wordende de uitgang van den vokaalklank gewijzigd naar den klank van het grondwoord, als: *tjatör*, wordt *tjinatör*, *tjölöng*, *tjinölöng*, enz. Zie de tafel van afgeleide woorden.

§ 133. Ter vorming van de wijzen en tijden in den lijdenden vorm maakt men van dezelfde hulpwoorden op dezelfde wijs gebruik zoo als bij de aantoonende, en vervolgens in den bedrijvenden vorm is opgegeven, als: *koelo sampoen binëkto*, H. ik ben gebragt geworden; *lakoe wis ginowo*, L. id.

§ 134. In den zwierigen en krachtigen stijl voegt men ook *lèn* achter den lijdenden vorm, als: *kinintoennakèn*, gezonden worden.

Gebiedende wijs.

§ 135. *binëktoto*, H. *ginawanèn*, *ginohowo* of *ginawanënto*, word gebragt: moetende de wortelwoorden aan het begin, ingevolge § 182, en aan het einde, ingevolge § 175, veranderd worden.

§ 136. Over het vormen van afgeleide werkwoorden, zie men § 60 en vervolgens, benevens de tafel der afgeleide woorden achter de *woordvorming*. Er moet hier nog aangemerkt worden, dat van zelfstandige, bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden, ook werkwoorden kunnen gevormd worden, als: *ponokawan*, dienaar, wordt *monokawan*, dienen, b. v., *hono wong ngannjar rawoeh*, *monokawan dhadhi pëktatik*, L. er is een jong mensch komen dienen als stalknecht. Wijders *harit*, L. een grasmisje, wordt *hangngarit*, grassnijden, *bëtjik*, L. goed, wordt *hambëtjikhakèn*, goedmaken; deze afleidingen geschieden volgens de reeds opgegevene euphonische regelen, en worden in de woordenboeken aangetoond.

Onzijdige werkwoorden.

§ 137. Men vormt van *bedrijvende* werkwoorden, *onzijdige*, 1°. door inlassching van *m*, tusschen de eerste en tweede *Haksoro*, en door aan de eerste de *soekoe* te hechten; als van *ganthöl*, baken, bw. vormt men *goemanthöl*, iets dat haakt, o. w. *gantös*, aflossen, *goemantös*, in eens anders plaats zijn. 2°. Door vóór een bijvoegelijk naamwoord of bijwoord *dhadhös*, H. of *dhadhi*, L. te voegen, dat *worden* beteekent, als: *dhadhös hadëm*, H. *dhadhi hasrëp*, L. bekoelen; *dhadhi hatös*, L. verharden; *dhadhös loempoeh*, H. verlammen.

Inlichting over de tafel der afgeleide woorden, te vinden achter de woordvorming.

§ 188. 1°. De wijzen en tijden, die niet op dezelfde voorkomen, zijn reeds vroeger bij de beschrijving der werkwoorden opgegeven.

2°. Kolom 5 drukt den lijdenden vorm van het voorgaand werkwoord uit, en is door: *doen worden* vertaald, dat echter beter door omschrijving kan gezegd worden, b. v.: *doen geschreven worden*, zou moeten zijn; *maken dat er geschreven wordt* enz., men moet dienaangaande ons taalgebruik in aanmerking nemen, dewijl men zeer goed kan zeggen: *doen geschapen worden*.

3°. Kolom 8 geeft den toestand van het werkwoord; kolom 9 den toestand van den werker, en kolom 10 den toestand van het bewerkte te kennen.

4°. Sommige woorden met *ha* beginnende, worden dikwerf met *hang*, en die met *dhi* aanvangen, met *dhén* geschreven: zijnde de opgegevene voorbeelden naar euphonische regelen geschreven, waarvan echter wel wordt afgeweken. Zoo vindt men wel *hangngientoen* voor *hakientoen*, en *dhénahar* voor *dhinahar*, enz.

5°. De derde kolom of lijdende vorm, is niet toepasselijk op onzijdige werkwoorden, als: *beven*, *gelden*, *bezwijmen*; echter wel, wanneer het onderwerp der rede onbepaald kan uitgedrukt worden, als: *linampah*, er wordt gewandeld, als wanneer er: (door menschen) onder verstaan wordt.

§ 189. Zie de tafel van afgeleide woorden achter de *woordvorming*.

Wederkeerige werkwoorden.

§ 190. De wederkeerige werkwoorden zijn in het Javaansch tweesoortig:

1°. Achter wederkeerige werkwoorden, die niet als bedrijvende kunnen gebezigd worden, herhaalt men in het Javaansch den persoon niet, als: *poenopo sampéjan bötën wirang*, H. *hopo kówé hora hisin*, L. Hoe, schaamt gij u niet, of, hoe, zijt gij niet beschaamd.

2°. Achter de wederkeerige werkwoorden, die tevens als bedrijvende kunnen gebezigd worden, herhaalt men in het Javaansch den persoon,

als: *koelo hamoelang koelo*, H. *hakoe hamoe-roek hakoe*, L. Ik onderwijs mij: tot duidelijkheid voegt men er *pijambak*, H. *dhéwé*, L. zelf, achter.

Onpersoonlijke werkwoorden.

§ 191. De onpersoonlijke werkwoorden nemen in plaats van *het*, in vóór zich: als: *wöntèn djawoeh*, H. *hono hoedhan*, L. het regent, (eigenlijk: is regen) *wöntèn soesah hing kawoelo*, H. *hono sèdhih maring ngakoe*, L. het valt mij moeijelijk (is moeijelijk voor mij).

Telwoorden.

§ 192. Over de telwoorden is onder het hoofddeel: Talletters, zie § 15, voor zoo veel hunne opvolging in orde betreft, reeds gehandeld; weshalve nu slechts eenige bijzonderheden omtrent dezelve zullen medegedeeld worden. Wanneer men in het algemeen van een mensch spreekt, als van een zeker mensch, dan wordt het telwoord in het Javaansch niet gebezigd, als: *tijang*, H. *horwóng* of *wóng*, een mensch: maar zegt men één man, in tegenstelling van meer mannen, dan komt één man achter het zelfstandig naamwoord, als: *tijang satoenggil*, H. *wóng sidji*, L. één mensch.

§ 193. Wanneer een telwoord in het Nederduitsch een voornaamwoord voor zich heeft, wordt zulks in het Javaansch door vooraanstelling van *hingkang*, H. *kang* of *sing*, L. en door achteraanhechting van *poennikoe*, H. *hi-hoe*, die dat, of eenig ander voornaamwoord uitgedrukt, als: *hingkang grijo satoenggil poenpoennikoe*, het eene huis (quae domus una, haec). Bij de verbuiging vervalt *hingtang*, en komt *saking*, *dhoematèng* enz., in plaats. Komt er daarentegen een bezittelijk voornaamwoord in het Nederduitsch vóór het telwoord, dan volgt *hingkang* achter hetzelfde na het zelfstandig naamwoord, als: uw eene kind, *poetro sampejan hingkang satoenggil*, H. het kind van u, hetwelk één (is). *hanak kówé kang sidji*, L. kunnende dit ook bij omzetting gezegd worden, als: *hingkang satoenggil poetrannipoen sampejan*, H. *kang sawidjining nganak kówé*, L. (Het eene der kinderen van u).

§ 194. In plaats van de telwoorden als zelf-

standige naamwoorden te bezigen, worden zij door *ping*, dat, *maal*, beteekent, uitgedrukt, dus in plaats van *drie vijven*, zegt men: *tigo ping gangsal*, H. *telloeng ping limo*, L. (driemaal vijf). Eenmaal en tweemaal maken eene uitzondering, want eenmaal beteekent: *sapiendhah*, H. *sapisan*, L. en tweemaal: *pingkalih*, H. *piendho*, L. dus: twee eenen is *kalih sapiendhah*, H. *lûd sapisan*, L. en vier tweeën, *sakawan ping kalih*, H. *pat piendho*, L.

§ 195. De zelfstandige naamwoorden, die in het Nederduitsch in *er* uitgaan en van telwoorden afgeleid zijn, laten zich in het Javaansch alleen door omschrijving uitdrukken, b. v.: *een zestiger*, een man van zestig jaren; *tijang hingkang sawidhak warso joeswannipoen*, H. *wóng kang nèm dhoso tahoen hoemoerré*, L. (eigenlijk een man van zestig jaren ouderdom). *Een zestiger*, een schip van zestig stukken, *bahito pèrjoedhan kalajan sawidhak mrijèm*, H. *kapal prang kalawan nèmdoso mrijèm*, L.

§ 196. *Beide* wordt gewoonlijk door *twee* uitgedrukt, echter heeft men er in het Javaansch *kalijan*, H. *karo* L. voor; *hing kalijan haathannipoen*, H. *hing karó tangngaanné*, L. zijne beide handen (eigenlijk de twee handen van hem of zijne).

§ 197. De telwoorden met *half* te zamengesteld, worden in het Javaansch uitgedrukt door *satèngngah*, (een half,) achter het telwoord te stellen, als: *satoenggil satèngngah*, H. *sidji satèngngah*, L. anderhalf (eig. een eenhalf).

§ 198. *Sientèn-sientèn*, H. *sopo-sopo*, beteekenen al wie, ieder, een iegelijk, elk, wie ook, elk een, en worden als algemeene telwoorden voor het werkwoord geplaatst, als: *sientèn-sientèn dhamél sèrrat*, H. *sopo-sopo gawé lajang*, L. al wie eenen brief stelt. Wanneer al als zelfstandig naamwoord in het Nederduitsch gebezigd wordt, verandert het in *sèdhojo*, H. *sèkabèh*, L. (alles) *pangngéran hingkang gèsangngakèn sèdhojo*, H. *Allah kang ngoeripaké sèkabèh*, L. God die het al bezielt. Deze woorden worden achter de telwoorden geplaatst, als: *gangsalsèdhojo*, H. *limo sèkabèh*, L. alle vijf. Zie verder § 258.

§ 199. Spreekt men van tijdperken, als: alle dag, alle maanden, alle jaren, dan bezigt men

sabèn, A. *prapto sabèn dhientèn*, H. *tékko sabèn dhino*, alle dag komen; *sabèn sasi*, H. *sabèn woelan*, L. alle maanden, iedere maand.

§ 200. Geen, wordt als: niet een, vertaald, *bòtten wèntèn tijang satoenggil*, H. *hora nono wèng sidji*, L. er is geen mensch (eig. is niet mensch een). Vele, weinigen, anderen enz. worden door vele menschen enz., vertaald. *De hoeveelte* zegt men door *tanggal piro*, L. *tanggal pientèn*, H. (eig. hoeveel dagteekening).

Bijwoorden.

§ 201. In den gewonen stijl, worden de bijwoorden in het Javaansch achter de werkwoorden, van welke zij de omstandigheden uitdrukken, geplaatst; zij zijn onderscheiden in beteekenis en zullen met enkele voorbeelden in de woordvoeging worden opgegeven.

§ 202. Uit den aard der bijwoorden van *ondervraging* komen zij ook vóór de werkwoorden, als: *poennopo sampéjan dhamèl poennikoe*, waarom doet gij dat?

§ 203. Van *tijd*: *sémangké*, H. *sémōngko*, L. *sapoenniki*, H. *sahiki*, L. nu, heden, ook *dhientèn poenniki*, H. *dhino hiki*, (deze dag). *wiengngi*, A. gisteren; *dheréng lami*, H. *dhoe-roeng lawas*, L. onlangs, (niet lang geleden); *hembèn*, A. *bèn*, A. overmorgen; *bindjing*, H. *bissók*, L. morgen; *kolo roemijin*, H. *wak-toe dimin*, L. eertijds; *kienno*, H. *koenno*, L. voormaals; *salaminipoen*, H. *salawassé*, L. altijd; *bòtèn piendhah-piendhah*, H. *hora pisan pisan*, L. nooit; *kadhang kawis*, H. *kadhang kolo*, L. somtijds; *hing hantawis*, H. *singngantoro*, L. intusschen; *sring-sring*, A. veeltijds.

§ 204. Van *plaats*, *mriki*, H. *hing ngriki*, H. *kéné*, L. *hing kéné*, L. hier; *hing poendhi-poendhi*, H. *hing ngèndhi-ngèndhi*, L. ergens; *moebèng*, A. overal; *hing nginggil*, H. *hing dhoewoer*, L. boven; *hing ngandhap*, H. *hing ngisör*, L. beneden; *mriki*, H. *mrénne*, L. herwaarts, hierdoor; *mriko*, H. *mrénno*, L. derwaarts; *sèpandjang*, H. *sèdhawan*, L. langs.

§ 205. Van *grootheid*: *kathah*, H. *hakéh*, L. veel; *kèdhik*, H. *sathithik*, L. weinig; *sèklangkoeng*, H. *loewihhi*, L. zeer; *tjèkkap*, H. *tjoeköp*, L. genoeg, L. *temmèn*, zeer.

§ 206. Van *hoedanigheid*: *sahé*, H. *bèt-*

tjik, L. wel; *lèpat*, H. *salah*, L. verkeerd; *gampil*, H. *gampang*, L. ligtelijk; *mèllas-sasih*, H. *mlarat*, L. armelijk; *hino*, H. *tjatjad*, L. eerloos; *kalawan satoegèl-satoegèl*, A. stuksgewijs.

§ 207. Van *bevestiging*: *hinggihi*, H. *noewoen*, H. *hijo*, L. ja; *lèrrès*, H. *bènnèr*, L. waarlijk; *tèmtoe*, A. *jèktès*, K. *pèstih*, L. zeker; *njoto*, L. gewis, klaar; *bòtèn keengning dhi koewatissi*, H. *hora kènno di koewatiri*, L. ongetwijfeld, (eig. het kan niet betwijfeld worden.)

§ 208. Van *ontkenning*: *bòtèn*, H. *hora*, L. neen, niet; *bòtèn piendah-piendah*, H. *hora pisan-pisan*, L. geenszins.

§ 209. Van *twijfeling*: *mènnawi*, H. *mènnowo*, L. *nèkké*, L. mogelijk; *keengnging*, H. *kènno*, L. veelligt, (eig. kunnen, dus meer bevestigend.)

§ 210. Van *aansporing*: *hajo*, wel! *la-djèng*, H. *batjoet*, L. voort! voorwaarts! *sè-miengkir*, H. *mienggierro*, L. op zij! ga op zij (van den weg.)

§ 211. Van *verkameling*: *sarèng*, H. *barèng*, L. gezamenlijk; *sami*, H. *podo*, L. te gelijk.

§ 212. Van *afzondering*: *samowono*, A. *inzonderheid*; *pjambak*, H. *hidjén*, L. alleen; *mèh*, A. *schier*; *klangkoeng sosko*, H. *loewih boengngah*, L. eer, liever.

§ 213. Van *aanwijzing*: *mèkatèn*, H. *mèngkono*, L. zoo; *hinggihi poenniko*, H. *hijo hiko*, L. namelijk.

§ 214. Van *ondervraging*: *kadhi poendhi*, H. *kadhi poennopo*, H. *kojo hopo*, L. *kèprijé*, L. hoe; *poenopo*, H. *hopo-hopo*, L. *pogèné*, L. waarom.

§ 215. Van *orde*: *roemijin*, H. *dhimin*, L. *diengngin*, L. eerst; *sèsampoenné*, H. *sa-woessé*, L. daarna.

§ 216. Van *herhaling*: *sapiendhah*, H. *sapisan*, L. eens; *kaping kalih*, H. *kaping piendho*, L. tweemaal.

§ 217. Die bijwoorden, welke eigenlijk bijvoegelijke naamwoorden zijn als hoog, laag, ver, kort enz. worden eveneens als de bijvoegelijke naamwoorden vergroot, hetwelk op dezelfde wijs geschiedt, als verklaard is bij § 117.

§ 218. In het Javaansch voegt men ook wel twee en meer bijwoorden bij elkander: als: *hing nginggil mriki*, H. *hing dhoewoer kéné*, L. hier boven; *méh mēllassasih sapiendhah*, H. *méh mlarat sapisan*, L. bijna geheel arm.

§ 219. Er zijn verscheidenene uitdrukkingen in het Javaansch, welke uit verschillende woorden bestaan, en als bijwoorden gebezigd worden; als: *hing poerwannipoen*, H. *hing ngawitaanné*, L. ten eerste; *hing kawoentak*, H. *hing kawingking*, L. ten laatste; *sabēn-sabēn dhientēn*, H. *sabēn-sabēn dhino*, L. van dag tot dag; *hing djawi*, H. *hing djobo*, L. naar buiten; *mijōs-mandjing*, Uit en in, enz.

Voorzetsels.

§ 220. Er bestaat in het Javaansch eene geheel andere manier om datgene uit te drukken, wat wij door onscheidbare voorzetsels verstaan, dan in het Nederduitsch. Zoo wordt ons woordje *be*, wanneer het dient om den zin te versterken, als *bedenken*, dat meer zegt dan *denken*, beteekenende zoo veel als eene zaak wel overwegen, door herhaling van het werkwoord *denken* uitgedrukt, als: *hémoet*, H. *héling*, L. denken, en *hémoet-hémoet*, H. *héling-ngéling*, L. bedenken.

§ 221. Het voorzetsel *her*, dat zoo veel beteekent als: nogmaals, wordt door *malih*, H. *manéng*, L. uitgedrukt, als: *hémoet malih*, H. *héling manéng*, L. herdenken. Dit heeft alleen betrekking op werkwoorden, die wederom, nogmaals iets doen, uitdrukken, en niet op andere als *herbergen* enz., waarvoor afzonderlijke benamingen zijn in het woordenboek.

§ 222. Wanneer ons voorzetsel *ont*, eene ontrooving te kennen geeft, wordt het door een werkwoord met een zelfstandig naamwoord vertaald, als *tigas djönggo*, H. *kētök goeloe*, L. den hals afkappen, (onthalzen); *boekto tōp-péng*, A. het masker afnemen, openen, (ontmaskeren).

§ 223. Voor het voorzetsel *ver* dat in het Nederduitsch vóór werkwoorden geplaatst wordt, als: *vergeven*, *verdrukken*, *verheffen*, enz. kan geen algemeene regel worden opgegeven, omdat men in het Javaansch daarvoor bijzondere werkwoorden heeft, die men alleen uit het woordenboek

kan leeren kennen, en die niet tot de spraak-kunst behooren.

§ 224. Onze scheidbare voorzetsels komen daarentegen in aanmerking, en in het Javaansch vóór de zelfstandige naamwoorden waarop zij onmiddelijk betrekking hebben. Zij zijn *doemātēng*, H. *dhatēng*, L. aan; *mring*, A. naar, tot; *hing*, A. aan, bij, naar, op; *saking*, H. *klawan*, L. door, met; *klientang*, H. *kliwat*, L. na, voorbij; *sawab*, H. *sabab*, L. om; *hing lēbēt*, H. *hing djērro*, L. binnen, in. Het gebruik zal met eenige voorbeelden in de woordvoeging worden aangewezen.

Voegwoorden.

§ 225. Er zijn verschillende soorten van voegwoorden, als: *verbindende*, *soho*, H. *lan*, L. en; *hoegi*, H. *hoego*, L. ook; *bōtēn mawōn*, H. *hōra bahé*, L. *hōra bussahōs*, L. niet alleen; *tētapi hoegi*, H. *hangnging hoego*, L. maar ook; *verhalende*: *kadhi poendhi*, H. *kojo prijé*, L. hoe, *pēngngēt*, H. *mōngko*, L. dat.

§ 226. Oogmerk aanduidende: *soepadhōs*, H. *sopojo*, L. *hamoerih*, H. *hamrih*, L. opdat, ten einde, *badé*, H. *bakal*, L. om.

§ 227. Reden gevende: *hingkang mawi*, H. *kang mowo*, L. omdat; *krantēn*, H. *krono*, L. want; *sawab*, H. *sabab*, L. dewijl.

§ 228. Reden voortzettende: *hing poerwannipoen*, H. *hing wiwitaanné*, L. ten eerste; *saksono*, *kadijo poenniko*, H. *soho*, H. *lan*, L. verder; *sami hoegi*, H. *podho hoego*, L. insgelijks; *tēllēssan*, A. eindelijk; *samantēn malih*, H. *samakōtēn manéng*, L. daarenboven.

§ 229. Verklarende: *hinggi poenniko*, H. *hijo hiko*, L. namelijk, *poennikoe wōntēn*, H. *hikoe hono*, L. dat is; *kadhōs*, H. *kojo*, L. als:

§ 230. Besluitende: *sawab poennikoe*, H. *sabab hikoe*, L. daarom; *miō mēkatēn*, H. *moelo mēngkono*, L. derhalve; *mēkatēn*, H. *mēngkono*, L. zoo.

§ 231. Tegenstelling aanwijzende: *tētapi*, H. *tapi*, L. *kangnging*, H. *hangnging*, H. doch, maar, echter; *sannés sangking poennikoe*, H. *sédjēn tēkko hikoe*, L. daarentegen; *hoetawi*, H. *hoetowo*, A. of.

§ 232. Uitsluitende: *kēdjawiné*, H. *kēdjabané*, L. behalve, uitgezonderd.

§ 233. *Voorwaardelijke*: *jën*, H. *mënnawi*, H. *lamön*, A. *mënnowo*, L. indien, zoo, ten zij.

§ 234. *Vergelijkende*: *kadhi*, H. *kadhös*, H. *kojo*, L. gelijk, als, zoo als.

§ 235. *Toegevende*: *sënadjan*, A. *masti*, alhoewel; *hoegi*, H. *hoego*, L. toch, ook

§ 236. *Tydsopvolging aanduidende*: *sëla-miné*, H. *sasoewéndé*, L. terwijl; *hing ngantawis*, H. *sing ngantoro*, L. inmiddels, intuschen; *sring-sring*, A. nu en dan.

Tusschenwerpsel.

§ 237. Van *druefheid*: *hadhòh*, A. *hatòh*, A. *watah*, A. ach! *héman*, helaas!

§ 238. Van *verwondering*: *hé*, o! Van *bevel om stil te houden*: *héh* A. hei!

§ 239. Van *afkeer*: *sih*, A. *tjih*, A. soei! *Sampoén*, H. *hodjo*, L. *hodjono*, L. laat af! doe het niet!

§ 240. Van *bevestiging*: *hinggi*, H. *hijo*, L. ja! zeker!

§ 241. Van *hoop*, *insja allah*, (Arabisch), bij God! gave God!

§ 242. Van *vragen of smeeken*, *bojo*, L. eilieve!

DERDE HOOFDEEL.

Woordvoeging.

De woordvoeging is de aanwijzing van de onderlinge betrekking en beheersching der woorden, en van die orde en schikking van dezelve, om eenen zin of eene rede uit te maken, welke volgens den natuurlijken schakel en betrekking der denkbeelden, in des menschen geest, en volgens de bijzondere wetten en eigenschappen eener taal gevorderd wordt. Uit het eerste oogpunt beschouwd, is de woordvoeging voor alle talen gemeen, uit het laatste is zij voor elke taal bijzonder. Het is hier de plaats, over die woordvoeging te handelen, welke aan de Javaansche taal geheel eigen is.

Verbinding van naamwoorden

§ 243. Twee zelfstandige naamwoorden tot eene zaak betrekking hebbende, worden in diervoeging naast elkander geplaatst, dat het hoofdwoord vooraan staat, als: *kasoemoe këntjono*, H. gouden bloem (eig. bloem gouden), *praboe héstri*, H. vorstin, koningin, (eig. vorst, vrouw,) wordende, *héstri* als zelfstandig-, en ook als bijvoegelijk naamwoord gebezigd, *tjang doesoen*, H. *wöng dhèso*, L. dorpslieden. *Noeso djawi*, H. *poelo djowo*, L. het eiland Java.

Er heeft in het Javaansch ook wel eene omzetting van zelfstandige naamwoorden plaats; b. v. *zijne vrouw en kinderen*, vindt men geschreven door: *sapoetraniro garwo*, H. *hanakké rabi*, (eig. zijne kinderen en vrouw).

§ 244. Wanneer er twee zelfstandige naamwoorden met een bezittelijk voornaamwoord vereenigd worden, komt het laatste tusschen beide; als: *rintjang koelo héstri*, H. *batòr-koe wadhön*, L. mijne meid; (eig. bediende mijne vrouwelijke); *gëdhöng kawoelo sëndjoto*, H. mijn wapenhuis; (eig. pakhuis mijn wapenen), daarentegen is *gëdhöng sëndjoto kawoelo*, H. het magazijn van mijne wapens; zoodat het persoonlijk voornaamwoord betrekking heeft op het zelfstandig naamwoord, waarop het onmiddelijk volgt.

§ 245. Vóór de zelfstandige naamwoorden

wordt somtijds tot nadruk een betrekkelijk voornaamwoord geplaatst, als: *hingkang witzoksono*, H. de verstandige, (die verstandig (is)). *Sang rodjo Makmoed*, A. de koning Machmoed.

§ 246. Over den tweeden naamval is bij § 79 gehandeld, echter moet hier nog aange-merkt worden, dat wanneer twee of meer zelfstandige naamwoorden onmiddelijk op elkander volgen zonder op eene en dezelfde zaak betrekking te hebben, het eerste in den eersten naamval en de volgende in den tweeden naamval voorkomen, als: *watèkké wông djaman mangkin*, L. de gewoonten der menschen van dezen tijd (tijd deze).

§ 247. Een zelfstandig naamwoord, een bijvoegelijk aannemende komt het laatste gewoonlijk achteraan, als: *ratoe soegih*, H. een rijk vorst, *mantri gagah prakoso*, een dapper, moedig rijksgroute; doch somtijds komt het bijvoegelijk naamwoord vóóran, wanneer er meer op de eigenschap dan op de zaak zelve gedoeld wordt, als: *hapik tēmñen wông modjo pahit*, L. zeer schoon (zijn) de menschen van Madja Pahit; *dhéné bagoes hoetomo wông kang woes wikang hanahoeri*, L. zeer schoon is hij, die reeds weet te antwoorden.

§ 248. Een zelfstandig naamwoord is dikwerf van een bijvoegelijk ontleend, als: *bagoesse tannono tandhing*, L. hare schoonheid heeft geene wedergade. Zijnde *bagoesse*, het bijvoegelijk naamwoord met het voornaamwoord *é* verbonden, en zooveel als of wij zeggen: *haar schoon*.

§ 249. Een betrekkelijk voornaamwoord komt tusschen het zelfstandige en bijvoegelijke naamwoord in, als: *pradjoerit hingkang prajogi*, de goede troepen, of de troepen die goed zijn; *toewan hingkang ngagëng*, de groote heer; *sopo, kang katradjang boebar*, wie is het die overvallen, verstrooid is?

§ 250. Het betrekkelijk voornaamwoord komt, volgens den natuurlijke loop der gedachten, vóór het bijvoegelijke, als: *hoewông dhoso kënno bëndoeming Allah kang moho koewoso*, zondige menschen treft de vloek van God, den Almachtigen; *sikso kang ngadil*, de rechtvaardige straf; *Allah kang moho wëllas*, God die zeer barmhartig is. *Môngko sakéhhé manoengso woes tinoeroennakën saking Adham, kang woes*

hawit hangnglakönni doso maring Allah, en alle menschen zijn afgestamd van Adam, die het eerst zonde bedreven heeft jegens God. *Balik siro ngawoeloho, mring nogoro Modjo pahit, sadhoeloeré ramanniro, pan maksih dhadhi pëpatih, hono hing Modjo pahit, Patih Lögendër ranipoen; ramaniro kang toewo; Patih Lögendër kang rahi, hijo hikoe sadhoeloerré ramaniro*. Het ware beter dat gij diendet, (balik beteekent ook: ga terug) in het rijk van Madja Pahit; de broeder uws vaders. hij is nog Patih, hij is te Madja pahit, Patih Logëndër is zijn naam, hij is uw oom (oude vader); Patih Logëndër de jonge, (jonger broeder), ja hij is de broeder uws vaders.

§ 251. Het betrekkelijk voornaamwoord wordt somtijds weggelaten, als: *wông hangngoelati sanak*, iemand zoekende familie, zijnde *kang* hier weggelaten.

Verbinding van werkwoorden.

§ 252. De onzijdige werkwoorden, als: komen, zitten, liggen, sterven enz. worden zoo wel vóór, als achter het naamwoord geplaatst, dat de werkende persoon aanduidt, als: *tëntro prasamijo soedjoed*, alle legerscharen bezeugen hulde; *sëdajannipoen, poekoeltoen narso nglët-lammar*, H. Zij allen, meesters willen (u) het hof maken. — In deze twee voorbeelden staan de werkende personen vóór, en in de volgende achter de werkwoorden, als: *sampoen pëpëkan mantri, hannoelijo mijös sang praboe*. Toen verzameld waren de rijksgrouten, kwam de vorst uit. *Joto nëmbah hoematoer poen Patih*, wijders hoog en sprak de Patih.

§ 253. Men laat ook wel eenen volzin voorafgaan eer de bedrijvende persoon voorkomt, *wah pro pëksi jannënggih dërëng samijo mibër sangking hënggënnjo, joto soeltan Hibrahim mijös mandjing hing wono-wono*, H. toen de vogelen, ja nog niet alle, gevlogen waren, uit hunne nesten, toen ging Sultan Ibrahim uit en in de wildernissen; *bangngoen rahiennanné, joto nënggih satoewono dërëng wontën mëdhal hangngoelatti tédannipoen, wah lientang dërëng sërrap tjahjanjo joto Soeltan Hibrahim dikir ring Allah*. Toen nabij het ontwaken van den dageraad, toen inderdaad de

wilde dieren nog niet waren uitgegaan om te zoeken hun voedsel en de sterren nog niet verdoofd (waren) hunne glansen, toen loofde Sultan Ibrahim God.

§ 254. De werkwoorden in den lijdenden vorm komen insgelijks vóór en achter de persoonlijke voornaamwoorden of bedrijvende persoon, als: *tjinandhak noelyo binoewang ki Dhamar woelan*, (hij) werd gevangen genomen en gebannen, Damar Woelan. In de volgende zinnen komen de werkwoorden achter aan: *hawak manniro woes ginandjar kratón nenggih maring Allah kang moho moelyo hing dalèm doennjo hikoe*, G. Ik ben gezegend met heerschappij, ja, door God die zeer verheven (is) in de wereld; *Hèmas kulawan Sèloko tinoempoek hing pagèlaran*, A. Goud en zilver werd opgestapeld in de vergaderzaal. *Möngko Sawoessé kabéh woes dhiprikso lan dhihoekoemmi, noelyo saroepané wöng ngolo békak dhilèbokhakèn hing gènni nérroko, békak dhipiloro barèng lan sakèhhé Sétan lan liblis hikoe salawas-lawassé: toer sagoengngé wöng bèljik dhigowo hing soewargo, sarto barèng lan sakèhhé malahékat, poëbo moho soetjèkhakèn goesti Allah hing dalèm kasoe kan kang moeljo lan hétjo salanggèngngé*, L. En nadat alle zijn ondervraagd en geoordeeld geworden, vervolgens de gelijksoortige slechte menschen zijn rijp om geworpen te worden in het vuur der helle, om te worden gepijnigd gezamenlijk met alle Satans en Duivelen voor eeuwig (altoos voortdurend), voorts alle goede menschen worden gevoerd in den hemel te zamen met alle engelen, alle hoog verheerlijkende den Heere God in vreugde, die uitnemend en aangenaam is in eeuwigheid.

§ 255. De werkwoorden nemen soms in de gebiedende wijs het voornaamwoord van den tweeden persoon aan en laten het dikwerf weg, zoo als uit den volgenden zin duidelijk blijkt. *Pèkenniro gènténnono linggih kratón manniro hiki, hamrintahho sèdaroem dèdèk mèrrangnging nègoro, bèbetjikkèn nègoro hiki printah Ngérak nègari, lan gawènnèn ngadillèrétoe hing ngatas pro hoematting jang sèdajannènggih, pamrih siro loepoetto hing kiro kiro*, G. vervang (mij), te zitten in mijne heerschappij, voer het bewind over al de bewoners van het

rijk, verbeter dit land door de bevelen over Eirak te voeren, en oefen regtvaardigheid uit over alle volken, over alle ja! opdat gij bevrijd wordt bij het oordeel!

§ 256. Er is ook eene gebiedende wijs, die tevens iets afkeurt of gebiedt iets niet te doen, deze is kenbaar aan het woord *sampoén*, H. (dat men niet verwarren moet met den volmaakt verledenen tijd, die door dat zelfde wordt aangeduid), *hodjo*, L. dat met nadruk uitgesproken *hodjohono* wordt, gevende alle zoo veel te kennen, als: *laat af, laat het niet geschieden, doe niet, houd op enz.*, als: *hodjo siro djoe-poek hartaanné*, L. gij zult zijne goederen niet nemen; *siro mètoe hing djobo pèpèkkèn sa-tjèh hing mantri saroepaanning boepati sè-dhojo, hodjono kantoen hasebo hing pagèlaran*, G. gij, ga uit, naar buiten, verzamel al de rijks grooten en de aanwezige regenten, dat er geene nalatig zijn te verschijnen in de vergadering. Het woord *hodjo* heeft dezelfde kracht als *djangan* in het Maleisch en wordt eveneens gebezigd, het kan ook aan het einde worden geplaatst, *dinamèl poenniko, sampoén*, H. *ginawé hikoe, hodjo!* L. zou dat gedaan worden, neen!

Verbinding van de kleinere deelen der rede.

§ 257. De getallen worden achter de zelfstandige naamwoorden geplaatst, als: *kapal kati*, H. twee schepen; *wöng lèro*, L. twee menschen; *tanggal ping kawan likoer*, H. de vier en twintigste dag; *tjang sadoso*, H. tien menschen.

§ 258. De algemeene telwoorden worden zoo wel vóór als achter de zelfstandige naamwoorden gesteld; doch in het dagelijksch gebruik komen zij meestal achteraan, als: *tjang sèdhojo*, H. *wöng kabéh*, L. alle menschen. In de geschriften vindt men daarentegen *sèdajanning tjang*, H. *sèkabèhhé hoewöng*. *Hoendhangngö sakèh wöng toenggöe tampingngan*, L. roepi de gezamenlijke volken, (die) de greuzen bewaken.

§ 259. Bijwoorden komen zoo wel vóór als achter de naamwoorden, als: *klangkoeng karto djamané*, H. zeer rustig was zijn tijd (regeering); *bagoes tèmmèn*, zeer schoon, (schoon zeer); *hèman tèmmèn*, zeer jammer; (jammer zeer);

saklangkoeng bromotjo, L. zeer vertoornd, *moho soetji*, zeer heilig.

§ 260. Bijwoorden komen insgelijks vóór en achter de werkwoorden, als: *botèn niengngali*, H. *hõra dhëllëng*, L. niet zien; *hõra këlång hawak kisoen dhadhi tawan*, L. (ik) acht het niet dat ik gevangen word; *dhadhës mëllassasih*, H. *dhadhi mlarat*, L. arm worden.

§ 261. De voorzetsels komen vóór de woorden, die zij beheerschen, als: *doematëng sampéjan*, H. *maring kôwé*, L. aan u; *hing kitho*, H. *hing koetho*, L. in de vesting; *saking Allah*, H. van God; *kalawan rogo lan soekmané*, A. met lijf en ziel; *sawab dhëssanni-poen*, H. om zijne zonden; *winör lawan sasotjio hardhoonno lan mas*, A. vermengd met edele gesteenten, geld en goed.

§ 262. De voegwoorden worden zoodanig geplaatst, dat zij de eene rede aan de andere verbinden, als: *langngit lan boemi*, A. hemel en aarde; *poenniki lan poennikoe hoegi*, H. dit en dat ook; *bõten mawõn tojo poennikoe, tètapi tojo poenniki hoegi*, H. niet alleen dat water, maar dit water ook; *sopojo dhadhijo bëtjik pëgawé jaanné*, L. opdat zijn werk goed worde; *ka-laanné dhéwëkké hono hing dhoennjo hiki hamrih hanoeloeng hotowo hannjëlammëttaké manoengso*, L. tijdens hij in deze wereld was om de menschen te helpen of gelukkig te maken.

§ 263. De tusschenwerpsels komen of *alleen* te staan, of vóór het woord waarop zij betrekking hebben, als: *hadoeh goesti!* A. ach heere! *hinggih*, H. *hijo*, L. ja! *bojo handhiko kakang lali kèpati*, eilieve, gij mijn broeder (zijt) al te vergeetachtig.

Over de weglating van sommige woorden, en eenige bijzonderheden aangaande de verbinding.

§ 264. Het werkwoord *wõtën*, H. *hono*, L. zijn, wordt dikwerf weggelaten, als: *dhiko hoego sanak koelo*, G. gij ook (zijt) mijn bloedverwant; *héh wong ngëndhi*, hé man van waar (zijt gij), *hopo sëddjanniro*, L. wat (is) uw begeeren?

§ 265. De zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden nemen aan het einde dikwerf het voorzetsel *hing* aan, dat *aan*, *in*, *bij*, enz. be-

teekent, en dat Euphonisch verandert wordt, als *poetro goesti*, het kind van den heer, wordt *poetranning goesti*; H. het kind van den heer, als in het Fransch bij de Gasconjers: *le fils à Monsieur*; *gundjaranning ngrodjo*, A. (in plaats van *gandjar*), het gunstbewijs van den Koning; *tangkoepping kawoelo*, H. de inborst van den dienaar; *bërkatting nërpati*, H. de zegen van den vorst, *gagawéjan-nings papatih*, L. de handeling van den onderregent; *hanak bagoessing goesti*, L. het lieve kind van mijnheer.

§ 266. De werkwoorden ondergaan dezelfde verandering, als: *mëdhdhallang djawi*, H. in plaats van *mëddhal hing djawi*, naar buiten gaan; *handërraanning pagëlaran*, vullen de vergaderzaal; *pëgalting goesti*, L. den meester verlaten, in plaats van *pëgat*.

§ 267. Met de kleinere rededeelen heeft wel eens hetzelfde plaats, *saroepaning*, in plaats van *saroepo* gelijk, als, een figuur hebben, figuurlijk aanwezig zijn; *sakathahhing*, H. zoo veel, in plaats van *sakathah*; *sadjrõning* binnen, in plaats van *sadjro* of *sadjërro*. Deze wijziging geschiedt eensdeels om de welluidendheid te bevorderen, en anderdeels om den overgang meer te doen opmerken, en het is van veel belang, zich daarin te oefenen, ten einde niet te vergeefs naar een woord in het woordenboek te zoeken, dat op deze wijs gevormd is.

§ 168. Het bijwoord *moho*, zeer; wordt immer voor het bijvoegelijk naamwoord geplaatst en verschilt in dat opzigt met andere bijwoorden, als: *moho koewoso*, zeer magtig; het wordt het meest gebezigd om de eigenschappen van het Opperwezen uit te drukken en komt dan in den hoogsten trap voor, als: *Allah moho adhil sarto moho soetji lan moho koewoso lan moho wëllas*, A. God de allerregtvaardigste, en de heiligste, en de almachtige, en de allerbarmhartigste.

§ 269. Na de pligtplegingen in brieven zoo als nader zal blijken, gebruikt men even als in het Maleisch, verscheidene woorden, die zoo veel beteekenen als: na het bovenstaande, na het voormelde, enz. *sasampoenné kadhijo soho poenniko*, eigenlijk: daarna, verder en dat, welke gewoonte oorspronkelijk Arabisch is.

De beheersching van naamwoorden.

§ 270. Twee zelfstandige naamwoorden bij elkander komende, en verschillende zaken aanduidende, is het eerste beheerschend, en het tweede het beheerschte, en wordt beschouwd in den tweeden naamval te staan, als: *soekmo manoengso*, H. de geest des menschen, *soröt-ting srèngngènggé*, L. de stralen der Zon.

§ 271. Men plaatst ook wel tusschen de zelfstandige naamwoorden een voorzetsel, als: *printah saking ngrodjo*, L. bevel van den vorst; *pitoetoer lan kōndo saking pèngngan-dhikaanning Allah*, overleveringen en verhalen van de bevelen Gods; *poedji maring Allah*, L. de lof Gods, (de lof aan God).

§ 272. Tusschen de zelfstandige naamwoorden komen ook wel voornaamwoorden, als: *hoemah hoewōng kang lijaanné*, het huis van een ander mensch (eig. het huis van een mensch die een ander (is)) *hatmadjaanning ngratoe hinggang ngagèng*, H. het kind van den grooten vorst.

§ 273. Het zelfstandig naamwoord wordt bij omzetting achter de bijvoegelijke naamwoorden geplaatst, *klangkoeng ngindhah wèdhanniro Siti Saléh poenniko*, H. zeer schoon (was) het ge-laat van Siti Saleh. In zoodanig geval neemt het zelfstandig naamwoord dat aan het einde staat in den uitgang het persoonlijk voornaamwoord aan, namelijk *é* of *ipoen*, dat zoo veel als *zijn* beteekent, als: *doennjo poenniki tan tètèp hanané*, deze wereld is niet bestendig (deze wereld niet bestendig zijn aanzijn), *bùèn sahé karsannipoen*, H. niet goed (is) zijn wil.

§ 274. De op zichzelf staande bijvoegelijke naamwoorden of bijwoorden die eene gewaarwording of eigenschap aan iets toeschrijven, eischen eenig voorzetsel vóór den persoon of zaak, waarop zij betrekking hebben, en nemen ter bevordering der welluidendheid zoodanig voorzetsel dikwerf in hunnen uitgang aan, als; *hétjaanning gali*, in plaats van *hétjo hing gali*, H. aangenaam voor het hart; *tjèkatting margi*, H. nabij den weg; *bétjik maring sakèlhé manoengso*, L. goed voor alle menschen; *dhoeroko kalawan Allah*, L. wederspanning jegens God.

§ 275. Bijvoegelijke naamwoorden, die eene

maat te kennen geven, nemen *ipoen* of *é*, achter zich, als: *gangsai dèppo lèbèttipoen*, H. *limo dèppo djèrrōné*, L. vijf vademen diep; *sadhoso paal tēbbèhhipoen*, H. *sapoeloeh paal hadhèhhé*, L. tien palen ver; *satoenggil djam lamiennipoen*, H. *djam sidji lawassé*, L. een uur lang.

§ 276. Een bijvoegelijk naamwoord vóór een zelfstandig komende, dat als bijvoegsel of verklaring van hetzelfde dient, neemt dikwerf een voorzetsel aan, als: L. *pasar kang kēbèg ka-lawan hoewōng*, een markt vol met menschen; *mōngko moedjar satèngngah hing laré hikoe*, L. nu zeide eenige (de helft) dier jongers. Hier komt *hing* voor om den tweeden naamval aan te duiden, hoezeer anders: aan, in, bij, met, beteekenende, en is dus eene afwijking, *loepoet saking kiro-kiro*, A. vrij van het oordeel; *grijo poenniki sa-klangkoeng pèrjoegi saking sadajaanning gri-jannipoen*, H. dit huis is het fraaiste van al zijne huizen; *sientèn saking hambaanning Allah*, H. wie van de dienaren Gods?

De beheersching der werkwoorden.

§ 277. De bedrijvende werkwoorden beheerschen woorden, aan welke iets toegeëigend of ontnomen wordt, en die in den tweeden, derden, vierden of zesden naamval komen. In het Javaansch is in dit opzigt de woordvoeging zeer natuurlijk, als: *sang noto hasoeng sèdèkah hing poro ngoelomo*, H. de vorst gaf aalmoezen aan alle Godegeleerden. In plaats van *hing* wordt ook *maring*, *datèng* enz. gebezigd, en soms wordt dit voorzetsel geheel weggelaten, als: *hasoeng gandjaran mantri*, H. gaf gunstbewijzen (aan de) rijksgrooten; *soepadhès sagèd hamoelijakhakèn tantrènni ngari*, H. om te kunnen herstellen de rust des rijks; *wōn-tèn ratoe satoenggal hing Ngérak wahoe nè-garannèki*, *hawasto Soellān Hibrahim*, H. er was een vorst in het rijk Eirak, genaamd Sultan Ibrahim; *boepatjo samijo wèdi-wèdi hasih hinggi sang sriboepati*, H. al zijne krigsoversten vreesden (en) beminden den doorluchtigen vorst; *koelo hangngientoenni sanoeng-gil koedho*, H. ik zend een paard; *ramènni prang*, *loedhiro lir lépèp bènno*, *tan boeh*

moesoeh pri badhi, hevig was de strijd, het bloed (vloot) als een zwellende rivier, de vijand kende zich zelven niet; *lir gabah ngintëran*, *ramé habiloeloenggan*, *hawör pangngriki toerönggi*, *watang karëmpak*, *lir sarah hanéng wari*, *riwat-riwoet tanono hingkang moendhoero*, als ledige korenhalmen slingerde men, lustig drong men op elkander, er mengde zich het gebriesch der paarden onder, de lansen braken, als spaanders (vuilnis) dreven, (waren) zij op het water, men worstelde onderling, er waren er geen en die deinsden.

§ 278. In het geschiedverhaal worden dikwerf de kleinere rededeelen weggelaten, als: toen, verder, wijders enz. Even als in den stroom der gedachten, komen de gebeurtenissen voer, zonder op al die verbindingen en zamenvoegingen der rede acht te geven, die wij zoo juist te boek stellen, als: *bedil löra namoenni*, *hakoewël kéwolo*, *singo kang pang-gah*, *pëdjah*, *soemahab bolo ngëbëkki*; *bolo bang wélan*, *tannono sambat hadjrih*; *kapiharso ngobahhënno kang djagat*, *siwarané bédil moeni*, *watang kang tjaroekbrak lir pök-king gördho sèmpal*, *siwarané wadijalit*, *lir goenoeng rëbah*, het geschut bulderde niet, (men) worstelde slechts, wie weêrstand bood, sneuvelde, opgehoopt (waren) de opdringende legers; de legers van het oosten, waren niet bevangen door schrik; men hoorde als schuddede het aardrijk; de stem van het geschut bulderde, de lansen die kletterden als zware boomstammen (die) gekloofd wordende, kraken; gemengd (was) het gedruisch der kleine legers, als een instortende berg. In dit voorbeeld ziet men dat alles in den tegenwoordigen tijd staat, als of het verhaalde op het oogenblik gebeurt; iets, hetwelk bij geschiedschrijvers in het Javaansch zeer gemeen is; de vertaling is hier in den verledenen tijd gegeven, omdat die hier bedoeld wordt, en om den leerling aan die wijze van overzetting te gewennen, anders zou

het moeten geweest zijn: het geschut buldert niet, men worstelt slechts, wie weêrstand biedt, sneuvelt, enz.

§ 279. Werkwoorden in eenen vragenden zin gebezigd, nemen somtijds *tah* en somtijds *poennopo*, H. *hopo*, L. dat *wat* beteekent, aan, terwijl bij het aanwenden van die laatste woorden, het werkwoord *zijn* ook wordt weggelaten, eenige voorbeelden zullen dit ophelderen, als: *wöntëntah wërto poennopo hing kang sahé*, H. *honotòh wërto hopo-hopo sing bëjjik*, L. is er wat (eenig) goed nieuws? *wërto poennopo hing djawi*, H. *wërto hopo hing djobo*, L. wat nieuws (is) er buiten? *poennopo dhiko mirëng wërto*, H. *hopo kôwé ngroengoe wërto*, L. hoort gij enig nieuws?

§ 280. Zoo wel *tah* als *poennopo*, H. *hopo*, L. worden dikwerf weggelaten, als: *hoemoerré piro*, L. *joeswannipoen pientën*, H. hoe oud is hij? (zijn onderdom, hoeveel) *hiboe ramannipoen taksih gëssënggo*, H. *mak bapakné hisih hoerippo*, L. zijn zijne moeder en vader nog levende?

§ 281. De persoon, waarvan gesproken is, wordt wel eens verzwegen in het vervolg van het gesprek, in de vooronderstelling, dat er geen ander kan bedoeld worden; zoo zal men van iemand vragen waarover gesproken is: heeft hij broeders en zusters? en alsdan het woord *hij* weglaten, als: *honotòh dhoeloer laannang lan wadhön*, L. *wöntëntah sèdérék djalër soho héstri*, H. zijnde *hij* hier niet genoemd, hetwelk echter geschieden kan door *é* achter *dhoeloer*, en *ipoen* achter *dérék* te voegen; *grijanipoen pjambak*, H. *hoemahé déwé*, L. houdt hij huis? is hij gehuwd? ook *hij* is gehuwd; *kaloesdjënggan sampéjan kadhi poendhi*, H. *kéwarasanmoe këprjé*, L. Hoe is het met uwe gezondheid? *poennopo sampéjan loedjeng salaminipoen*, H. *hopo kôwé waras salawassé*? L. zijt gij altoos wel geweest?

ZAMENSPRAKEN.

HOOG.

§282. *Kawoelo noewoen Toewan, koelo noewoen hapoentën.*

Kawoelo habdhi dhalëm hingkang hamitoeroet.

Kawoelo sèdijo hing printah sampéjan.

Kawoelo habdi dhalëm hingkang ngandap hasör.

Nglangkoengngi soeko boengngah koelo, haniengnalie sampéjan.

Habdhi sampéjan wöntën hing poendhi?

Sampéjan pinarak.

Sampéjan koelo hatoeri pinarak.

Sampéjan loedjeng?

Kaloedjengngan sampéjan kadhi poendhi?

Kawoelo nglangkoengngi loedjeng.

Nangging kädhipoendhi mēnggah kaloedjengngan sampéjan?

Poenopo sampéjan loedjeng salaminipoen?

Sangngët trimo kawoelo.

Sahé hoegi.

Salaminipoen kawoelo bötën koewawi.

Sampéjan koelo hatoeri gantén?

Noewoen hinggi.

Sampéjan dhamël poenopo?

Kadhi poendhi gén sampéjan dhamël poenniki.

Kawoelo dhamël poenniko mēkatën.

Sampéjan dhamël sahé.

Poenopo wërtössipoen ngrikoe?

Wërtössipoen hingkang sahé.

LAAG.

Amiet toewan, Hakoe dja-loek hapoero.

Hakoe botjahmoe sing hamitoeroet.

Hako sèdijo printahmoe.

Hakoe botjahmoe sang ngasör.

Hakoe girang dhëlëng marang köwé.

Ponokawanmoe hono ngëndhi?

Köwé loenggoewo.

Köwé loenggoeh.

Kowé (dhiko) bëljik?

Kawarassanmoe këpriyé?

Hakoe ngloewihi waras.

Tapi moenggoeh kawarassanmoe këpriyé?

Hopo köwé waras salawassé?

Bangngët trimakor.

Bëljik hoego.

Salawassé hakoe hëra koewat.

Köwé nginang?

Ijo.

Köwé gawé hopo?

Kojö priyé gönmoë gawé kijé?

Hakoe gawé kijé mēngkéne.

Köwé gawé bëljik.

Hopo wërtané kono?

Wërtané sing bëljik.

Uw dienaar, Mijnheer! ik vraag om verschooning.

Ik ben uw gehoorzame dienaar.

Ik ben tot uwe orders.

Ik ben uw nederige dienaar.

Ik ben zeer blijde u te zien.

Waar is uw knecht?

Zit neder.

Ik verzoek u plaats te nemen.

Vaart gij wel?

Hoe is het met uwe gezondheid.

Ik ben zeer welvarende.

Maar hoe is het met uwe gezondheid?

Zijt gij altoos wel geweest?

Ik ben u zeer verplicht.

Vrij wel.

Gewoonlijk ben ik niet sterk.

Wilt gij siri eten?

Ja wel.

Wat doet gij?

Hoe doet gij dit?

Ik doe het op deze wijs.

Gij doet wel.

Wat nieuws is er?

Goed nieuws.

HOOG.

Koelo sampoen noembas kapal.
Koelo badé sūwan kangdjēng
toewan bēsaar.

Kawoelo datēng tiendjoe hing
sampéjan.

Kawoelo badé witjantēnnan
hing sampéjan.

Poenopo bātēn wōntēn wēr-
tēsing kitho.

Koelo bātēn hoeniengngo.
Poennopo tjērrijōsē tijang
mēnggah hing pajodhan.

Brandal poennikoe bātēn
keengnging nglawani tijang
wēlandi.

Tijang wēlandi poennikoe
sāngngēt prēkoso hing pajoe-
dhan.

Kawoelo woeniengngo poen-
niko lērrēs.

Hinggih lērrēs mēkatēn.

Kawoelo badé noewoen pamit
dhalēm sampéjan.

Hing mangking sampéjan
kawoelo tilar.

Wajah kawoelo sampoen lien-
tang.

Kawoelo mēsthi wōntēn ning
grjo.

Pēdhamēllan koelo hing sa-
poeniki nglangkoengngi ka-
thah.

Koelo rēmmēn hēnggal-hēn-
gal.

Koelo mēsthi goenggoeng
hing pikierran sampejan.

Koelo ngatoeri loedjēng kan-
tōs pangguh malih.

Sēmbah soengkēm kawoelo
moegi katoerro hing romo ka-
lajan niboe sampéjan.

Sampéjan matoer datēng
hing tijang sēppoeh sampéjan
jén koelo ngatoerri loedjēng.

LAAG.

Hakoe wis toekoe djaran.

Hakoe harēp sēbo toewan
bēsaar.

Hakoe tēkko tilik marang
kōwé.

Hakoe harēp tjēllathoe ma-
rang kōwé.

Hopo hōra hono wērtaning
koeto.

Hakoe hōra wērroeh.

Kēprigē toetoeré hoewōng
moenggoeh hing pēpērrang-
ngan?

Brandal likoe hōra kēnnōng
lawani wōng wēlōndo.

Wōng wēlōndo bangngēt wani
hing pēpērrangngan.

Hakoe wēroeh hikoe bēnnēr.

Hijo bēnnēr mēngkono.

Hakoe harēp pamit marang
kōwé.

Sahiki kōwé tak tienggal.

Waktoekoe wis kaliwat.

Hakoe mēsthi hono hing-
ngoemah.

Pēgawējannakoe sahiki ngloe-
wihhi hakēh.

Hakoe dēmmēn kēbbat-kēb-
bat.

Hakoe mēsthi ngalēm hing
pikierrannoe.

Hakoe ngawēhhi sēllamēt sing
kasi katēmmoe manēng.

Sēmbah salamkoe marang-
ngo bapak lan bijoengmoe.

Warahho marang wōng toe-
wahmoe jén nakoe hawēh ka-
warassan.

Ik heb een paard gekocht.
Ik hoop voor den grooten
heer te verschijnen.

Ik kom u bezoeken.

Ik wensch u te spreken.

Is er geen nieuws in de stad.

Ik weet het niet.

Wat verhaalt men van den
oorlog.

De muitelingen kunnen de
Hollanders niet wederstaan.

De Hollanders zijn zeer held-
haftig in den strijd.

Ik ben er van verzekerd.

Het is inderdaad zoo.

Ik moet afscheid van u nemen.

Nu verlaat ik u.

Mijn tijd is verstreken.

Ik moet te huis zijn.

Ik heb thans vele zaken te
verrigten.

Ik houd van spoed.

Ik moet uwe denkwijis goed-
keuren.

Ik wensch u heil tot weder-
ziens.

Mijne eerbiedige hulde worde
uwen vader en moeder aange-
boden.

Zeg uwe oude lieden dat ik
hen heil toewensch.

HOOG.

Hing mangké poekoel pientën?
Tas wahoe bēdhhoek.
Bēdhhoek pandjang.
Poenopo poenniko sampoen
wantji wangsoel dhatēng grijo.
Moegi sampéjan tiengngali
hōrlōdji sampéjan.
Poennikoe mēlampah hēng-
gal, lélēnnan.
Sampoen sampéjan mēdjahhi
lilin poennikoe.
Kawoelo mēsthi woengngoe
kalajan hiendjing.
Kawoelo mēsthi saré.
Hing mangké sampéjan ké-
sah datēng hing pangkēngsam-
péjan pjambak, soho koelo
sampéjan tilēmmakēn.

LAAG.

Sahiki poekoel piro?
Tas mahoe bēdhhoek.
Bēdhhoek dhowo.
Hopo liki wis mōngso moe-
lih marang ngoemah.
Moego dhēlēngngo nēng hōr-
lōdjimoe.
Hikoe mlakoe kēbat, halōn-
nalōn.
Hodjo kōwé matēnni lilinnikoe.

Hakoe mēsthi tangngi kambik
hēsoek.
Hakoe mēsthi toeroe.
Sahiki loengngoho marang
pangkēngmoe déwé, sarto toe-
rōkno hakoe.

Hoe laat is het?
 Het is pas twaalf uur.
 Het is middernacht.
 Het is reeds tijd om naar huis
 te keeren.
 Gelieft op uw horlogie te zien.

 Het gaat te ras, te langzaam.

 Snuit de kaars niet uit.

Ik moet met het aanbreken
 van den dag opstaan.
 Ik moet slapen.
 Ga nu naar uwe eigene ka-
 mer en laat mij slapen.

LAAG.

§ 283. *Hoendhangngēn ponokawankoe.*
Djoepoekkēn mēntēgo hannjar.
Gawanēn lajang ngikoe marang kantōr la-
jang (pos.)
Adjakēn hanaktōe marang Radhēn najoe.
Rōti hannjar kambik kēdjoe idjo wēnnēhno.
Toetoerno tabé marang toewannikoe.
Lan takōino marang toewankoe
Jēn déwēkké harēp tēkko mréné,
Sahoepomo déwēkkédhino hiki hōra biso tēkko,
Ijo mēngko hēsoekto.
Hakoe hōra biso tjēllathoe mēllajoe.
Tapi nēm woelan manéng hakoe bēsoek biso
tjēllathoe.
Sakpatoetté.
Sēdēlo hēngkas déwēkké harēp tēkko.
Déwēkké hono.
Hakoe kiro déwēkké sing ngono.
Déwēkké hōra nono.
Hopo kōwé? Hakoe.
Si hanoe hono ēndhi, (ngēndhi).
Hono ngoemah. Moelo?

HOOG.

§ 284. *Koelo uoewoen noen.*
Mlēbēt. Pinarak. Sampéjan loedjēng?

Roep mijnen jongen.
 Haal versche boter.
 Breng dezen brief naar het postkantoor,

Breng mijn kind bij Raden Ajoe.
 Geef versch brood met groene kaas.
 Zend groeten aan dien heer,
 En vraag aan mijn heer
 Of hij hier wil komen,
 Als hij op dezen dag niet kan komen,
 Dan morgen maar.
 Ik kan geen maleisch spreken.
 Maar nog zes maanden dan spreek ik het.

Zoo als het behoort.
 Hij zal aanstonds komen.
 Hij is het.
 Ik geloof dat hij het is.
 Hij is het niet.
 Zijt gij het? (wat, gij!) Ik ben het.
 Waar is N. N.
 Hij is te huis. Is het zoo?

Uw dienaar.
 Kom binnen. Ga zitten. Zijt gij wel?

HOOG.

Koelo noen loedjeng. Sampéjan saking poendhi?

Kawoelo saking Sêdhadjeng.

Sawêk tanggal kaping pientèn Sêdhadjeng sampéjan tilar?

Kawoelo kientèn tatkolo tanggal kaping kalih dhoso.

Hing mangkin dhamêl sampéjan poenopo?

Bûtèn wontèn, kédjawi nitih roto kalajan nënoembas.

Pëndhükkan sampéjan hing poendhi?

Hing nêgari Soeroprienggo.

Hing grijanning sientèn?

Hing grijannipoen Mas Soerijo Widjojo.

Sadhérék sampéjan djalër héstri pientèn?

Kêdhik, namoeng sêngngo.

Poenopo sêdhojo sampoen himah-himah?

Noen, hinggi. Soemônggo noen sammi loemam pah-loemampah. Noen sêndhiko. Kerso kêsah datêng hing poendhi? Datêng hing kébôn. Ijo dhéné kapik tēmmēn sêkarripen wiwitan poenniki.

LAAG.

§ 285. *Hé man! Hopo? Poekoel piro? Poekoel sawêlas. Hora bēnnēr. Hakoe hōra ngandêl. Sang toetoer kōwé sopo? Wōng djogo hiko. Moelo sih? Tēmmēn. Kōwé marang ngēndhi? Marang koeto. Gawémoe mronōpo? Akoe harêp toekoe sēngkêllat. Pierang sêto kōwé harêp toekoe? Horo hakéh. Ming sathit-hik. Kōwé harêp toekoe djarankoe? Hijo. Rēgané piro. Sēkkēt roepijah. Moerah tēmmēm. Tapi hakoe hōra dhoewé doewiet sēm-mono hakéhli. Hopo, kōwé hawéh tak sêlang, tak toenggangngi marang koeto. Hōra. Hopo? Sang mowō kōwé wōng mōntjo nêgoro. Haranmoe sopo? Harankoe Troeno. Hoemormoe piro? Tēloeng poeloeh tahoen. Brēng-ngoasmoe tjoekoërrēn. Hōra. — Sopono kono. Hakoe. Mēlboewo. Sang kōwé gowopo? Lajangngé toewan ano. Kōwé tēkko ngēndhi? Tēkko Solo. Pirang dhino kōwé loemakoe? Sawidhak dhino. Réwangmoe sopo? Paman lan adikkoe. Paman sopo? Sêdhoeloermo sopo? Kōwé gowopo manéng? Hakoe gowō kris loro, toembak sidji, manoe sēppoeloeh. Harêp kōwé gūwé opo manoe manoe hiko? Bēkal tak dhōl hono*

Ik ben wel. Van waar komt gij?

Ik kom van Sidajoe.

Den hoeveelsten hebt gij Sidajoe verlaten?

Ik geloof op den twintigsten.

Wat komt gij nu hier verrigten?

Niets, dan in den wagen rijden, en koopen.

Waar woont gij?

Te Soerabaja.

Ten huize van wien?

Ten huize van Mas Soerijo Widjojo.

Hoe veel broeders en zusters hebt gij?

Weinig, slechts negen.

Zijn zij allen reeds getrouwd?

Ja wel. Laat ons gaan wandelen. Ik ben gereed. Waar wilt gij henen gaan? Naar den tuin. He! wat heeft deze boom fraaije bloemen.

Hé man! Wat? Hoe laat? Elf uur. Het is niet waar. Ik geloof het niet. Wie zegt het u? Die wachter. Is het waar? Zeker. Waar gaat gij heen. Naar de stad. Wat zult gij daar doen? Ik wil laken koopen. Hoe veel ellen wilt gij koopen? Niet veel. Maar weinig. Wilt gij mijn paard koopen? Ja. Wat prijs is het? Vijftig ropjen. Zeer goedkoop. Maar ik heb zoo veel geld niet. Zeg, wil gij het mij ter leen geven om naar de stad te rijden? Neen. Waarom niet? Omdat gij een vreemdeling zijt. Hoe is uw naam? Mijn naam is Troeno. Hoe oud zijt gij? Dertig jaren. Scheer uwe knevels af. Neen. — Wie is daar? Ik. Binnen! Wat brengt gij mede? Een brief van den Heer N. Van waar komt gij? Van Solo. Hoe veel dagen reis hebt gij? Zestig dagen. Wie zijn uwe reisgenoten? Mijn oom en jonger broeder. Welke oom? Wie uwer broeders? Wat hebt gij nog meer medebracht? Ik breng twee kransen, ééne piek, tien vogels. Wat wilt gij met die vogels doen? Ik zal die te Batavia verkoopen. Wat is er de prijs van? Negen en twintig Spaansche matten. Zeer duur. Wat is dat. Mijne muilen.

LAAG.

Bètawi kéné. Rəgané piro? Songngo likoer ringgit. Larang tēmən. Hopo hikoe? Troempahkoe. Hé! tak kiro hikoe hēmmas. Hora, hikoe hono toemphah soelamman. Ijo, wis bējtjik.

Hé, ik dacht (dat het) goud was. Neen! het zijn geborduurde muilen. Zoo, dan is het wel.

HOOG.

§ 286. *Kétjo lərrəs panggénan poenniki.*

Poennopo sampéjan bōtən mīrəng bēkkoerripoen poētər hing wiwitan hienggil poennikoe.

Bagoes lərrəs haniengngali paksi hamibər.

Somoenggo sami lənggah hing dhoekət sakədap.

Sampoen, poennikoe bōtən sahé, kang mawī dhoekōtti-poen tēlēs kēmboennan.

Sahéjan soemōnggo sami lənggah ngrieko hing pinggiripoen ləpən hoetawī hing ngardhi halit.

Sahé pikierran poennikoe, saking ngriko keengnging niengngali sēdhōjo.

Sampéjan niengngali wijaripoen sabin poennikoe hing tēngngən, soho hardhi djédjér poennikoe hing kiwo sampéjan.

Sampéjan niengngali sakah-kathah lēmboe soho mēndho-mēndho sami nēdo doekōti sarto mēloempat.

Soemōnggo ladjəng, jén sampéjan poeroen soho loemampah lampah hing wono kang ngahoeb poennikoe soepadōs hasrēppo.

Soerjo nglangtoengngi panassipoen

Poetjoekkipoenwiwitan poennikoe pərjoegi soho kathah gōdōngngipoen.

Kientən kawoelo warsopoenniki dhadhūs hoegi.

LAAG.

Hénnak tēmən panggōnanniki.

Hopo kōwé hōra ngroengoe bekkoerré poētər hing wiwitan dhoewoer rikoe.

Bagoes tēmən handhēləng manoek mibər.

Hajō podo loenggoeh néng soekēt sēdēlo.

Hodjo, hikoe hōra bējtjik, sing mowo soekētē tēlēs kēmboennan.

Hangngoer hajo podo loenggoeh kōnno, néng pinggierré kali hoetowo néng goenoengngan.

Bējtjik pikierrannikoe, hing kōno kēnno dhēləng kabéh.

Kōwé dhēləng hambaanné sawah hikoe tēngngənmoe lan goenoeng djédjér rikoe kiwamoe.

Kōwé dhēləng sapirang-pirang sapi lan wēdoes, podo mangngan soeket lan mēloempat.

Hajō batjoet, jén kōwé gēlēm lan mēlakoe-mēlakoe néng ngalas sing ngahoeb hikoe soepojo hadēmno.

Srēngnəngngé panas tēmən.

Bagoes poetjoekké wiwitan nikoe lan gōdōngngé hakéh.

Kirakoe tahoenniki dhadhi hoego,

• Zeer aangenaam is deze plaats.

Hoort gij het gekir der tordelduiven in gindsche hooge boomen wel?

Het is fraai de vogelen te zien vliegen.

Laten wij een weinig op het gras nederzitten.

Wacht u, het is niet goed, daar het gras vochtig is door den dauw.

Laat ons liever op den dijk van gindsche rivier of op den heuvel gaan zitten.

Eene goede gedachte, van daar kan men zeer veel zien.

Ziet gij die uitgestrekte rijstvelden op uwe regter-, en die rij van bergen op uwe linkerzijde.

Ziet gij die menigte koeijen en schapen die grazen en rondspringen?

Laat ons voortgaan als gij wilt, en eene wandeling in dat lommerrijke bosch doen om te verkoelen.

De zon is zeer brandend.

Die boomen hebben fraaije kruinen en veel bladeren.

Ik geloof dat dit jaar wel zal slagen.

HOOG.

Tijang ngadjëng ngani hani pantön.

Sampoën katoempoek pantönipoen.

Mangké tijang ngëmpallakën pantoen poennikoe.

Sampoën dhi hinggahhakën ngloemboeng.

Hinggih sampéjan niengngali kahlälërës hoelam poennikoe, hing lëbëttipoen djoeblang ngëlangngi wangsawangsoel hing ngriko.

Sampéjan mirëng këmriwikipoen pantjoeran, soho gëmmroebijogging lëpën miwah këmressakking wiwitan.

Jëktüs tijang hingkang niengngali kalajan kientën, hëran sëdhojo datëng paniengngalan hingkang hëndhah sarto tineroennakën hing kadhadhësan doennjo poenniki.

Mangkín kapëthoek lëpën poendhi.

Sëmmöngso sampéjan mëdhal saking wöno.

Poennopo keengnging njabrang kalajan toedho; poennopo keengnging dhipoen krobijëkki.

Bütën toewan, pasthi njabrang kalajan bahito tambangan.

Soemoenggo toewan sami lënggah.

Soemonggo sami bidal.

Hing poendhi pësanggrahan kang sahé?

Tjëllek king margi hagëng.

Poennopo keengnging mësanggrahhakën ngriki?

Hinggih toewan, kamar soho patilëmman kawoelo përhoegi.

Soemonggo tëddak toewan.

Poendhi sipëkatih.

Noen.

LAAG.

Hoewöng harëp ngani hani pari.

Wis katoempoek pariné.

Mëngkô hoewöng ngoempoellakën pariné hikoe.

Wis dhi hoenggahhakën ngloemboeng.

Jo dhëlëngngën hakéh tëm-mën niwak kikoe néng drjoono sëgaran ngëlangngi bulak balik néng kono.

Köwé kroengoe hoeniné pantjoeran lan gëmmroebijogging kali lan këmressakking wiwitan.

Njoto wöng kang dhëlëng kambik kiro-kiro, hëran kabéh marang pandhëlëngngan kang hëndhah lan dhitöngtönnakën marang kadhadhijan dhoenjo hiki.

Mëngkô këpapak kali ngëndhi.

Sëmmönggo köwé mëtoe tëkang ngalas.

Hopo kënno njabrang karo djaran; hopo kënno krobijëkki.

Höra toewan, mësthi njabrang karo prahoe tambangan.

Hajo toewan podoloenggoeh.

Hajo podo boedal.

Hing ngëndhi pöndëkkan kang bëtjik?

Tjarëk king dhalan gëdhë.

Hopo kënno mondok kënë.

Hijo toewan, kamar lan patoerënkoe bëtjik.

Hajo moedoen toewan.

Hëndhi sigamël.

Koelo, H.

Men zal de padi gaan snijden, (maaïjen).

De padi staat reeds in opers.

Men zal dezelve ras inzamelen.

Het is reeds opgeschuurd.

Zie eens wat eene menigte visschen daar in dien vijver heen en weder zwemt.

Hoort gij het gemurmel der waterspruitjes, het geruisch der rivier en het geritsel der boomen?

Voorwaar, zij die aandachtig opletten, verwonderen zich alle bij de prachtige vertooning die in de schepping verspreid is, (afgedaald is).

Waar ontmoet men eene rivier?

Als gij uit het bosch komt.

Kan men er met de paarden door; is zij waadbaar?

Neen mijnheer, men vaart er over in eene pont.

Welaan mijnheer, laat ons opzitten.

Laat ons de reis aanvaarden.

Waar is een goede herberg?

Digt aan den grooten weg.

Kunnen wij hier logeeren?

Ja mijnheer, ik heb goede kamers en slaappleatsen.

Laat ons afstijgen mijnheer.

Waar is de stalknecht?

Hier ben ik.

HOOG.

Hingkang ngatössatöss ngrëk-so kapalnikoe, soho dhiko toentoen datëng nging kandang.

Sampoem kirang nopo-nopo.

Mangké kawoelo sèdijakha-kèn sèdhojo, sampoem sampéjan soesah-soesah.

Dédaharan sampoem sèdijo wönten ning médjo.

Kawoelo bütën loewé, kawoelo kësäl-kësäl lërrës.

Saliro kawoelo sakit sèdhojo.

Kakirangngan kawoelo hamoeng kirang tilem.

Koelo mështi bajar pientën.

Sampéjan tiengngali sèrrattannipoen rëgi, soho sampéjan kientën-kientën kadhi poendhi.

Sadhojo sahé, niki hopo jotro dhiko.

Dhientën poenniki sahé lërrës.

Dhientën poenniki ngadjak tijang mlampah.

Kawoelo kapiengngin lërrës datëng nging kébön (taman).

Kawoelo hadjèng ninis.

Kawoelo mështi hamang.

Mangké kawoelo ladhössi soemönggo goennëmman.

Witjantën ning margi mangké lèlampahhannipoen dhadhös sakétjo.

Kientën sampéjan margi kang poendhi hingkang sakétjo.

Soemönggo késah datëng nging wono, hoetawi hing ngoro-woro, hoetawi hing sabin.

Kientën sampéjan loemampah kimawön.

Tamtös, nangnging jen wöntën kang sami kësäl, soemöng-

LAAG.

Sing ngati ati handjogo djarrannikoe lan toentoennën marang kandang.

Hodjo koerang opo-opo.

Mëngko tak sèdijakné kabéh hodjo soesah-soesah.

Pagngaannan wis sèdijo, hono hing médjo.

Hakoe hora ngëlléh, hakoe sajal tëmnen-tëmnen.

Hawakkoe loro kabéh.

Kakoerangngan nakoe hamoeng koerang toeroe.

Hakoe mështi bajar piro.

Dhëllëngngën rëga-rëgané rekëning, lan kira-kiranën kèprjë.

Kabéh bëttjik, hiki hopo doewitmoë.

Dhini hiki bagoes tëmnen.

Dhino hiki ngadjak hoewöng midër.

Hakoe kapiengngin tëmnen marang kébön.

Hakoe harëp ninis.

Hakoe mështi dhölan-dhölän.

Mëngko tak ladënni hajo podo goennëmman.

Tjëlathön ning dhalan, möngko lëlakönné dhadhi hénnak.

Kiramoe dhalan sing ngëndhi sing ngënnak.

Hajo podo marang nging ngalas, hoetowo hing ngorohoro, hoetowo hing sawah.

Kiramoe mëlakoe bahé.

Tamtöe, nangnging jén hono kang podo kësäl, hajoe podo

Draag zorg voor de paarden, en leid ze naar den stal.

Laat hen niets ontbreken.
Ik zal voor alles zorgen, bekommer u niet.

Het eten is reeds opgebragt.

Ik heb geen eetlust, ik ben zeer vermoeid.

Mijn gansche lijf doet mij zeer.
Mij ontbreekt slechts rust.

Hoeveel moet ik betalen.
Bezie de prijzen der rekening en oordeel hoe of het zij.

Alles is wel, hier is uw geld.

Welk een schoone dag is dit.

Deze dag noodigt iemand uit om te wandelen.

Ik heb veel lust om naar den tuin te gaan.

Ik moet frissche lucht schep-
pen.

Ik moet uitspanning hebben.

Ik zal u gezelschap houden dan kunnen wij te zamen wat kouten.

Het gesprek op weg, zal onze wandeling wat veraangenamen.

Welke weg dunkt u vermakelijk te zijn.

Willen wij naar de bosschen, beemden of rijstvelden gaan.

Gij denkt te voet te gaan.

Zeker, maar als wij vermoeid zijn zullen wij een wagen of

HOOG.

go sami njéwo kréto, hoetawi kapal, jén wöntën ning margi.

Sampejan tiengngali, bagoes tèmmen taman-taman poenniki.

Wiwittan poennikoe kathah sèkarripoen.

Sampejan tiengngali kadjèng-kadjèng poennikoe thoe-koellipoen dhadhōs sahé.

Ngriki pèrjoegi hidjèmmipoen.

Bötën kadhoegi poennikoe, sojo dhén némoet témoet, sojo nglankoengngi kahérannan ti-jang manggih; kadhi tjang ngoenggéllakèn soekoer salamèt mèkatèn: Pèdhamèllan dhalèm, hagèng; hinggi goesti, hingkang moho moeljo sampoen handhadhōssakèn hikmatipoen hing dhoennjo poenniki kalajan kagoengngannipoen goesti.

LAAG.

njéwo kréto, hoetowo djaran, jén nono nèng dhlangoeng.

Dhèlèngngèn bagoes tèmmen kèbōn-kèbon niki.

Wiwittannikoe hakéh kèmbangngé.

Dhèlèngngèn kajoe-kajoe hikoe toekoellè dhadhi bagoes.

Kéné bagoes hidjoené.

Hōra kadhoego likoe, sojo dhi pikier, sojo loewih kahérannan wōng nèmme; sojo wōng ngōnnékhakèn soekoer mēngkéné: Pègawèjan dhalèm, gèdhé; hijo, goesti singugoe-tomo, wis handhadhekkakèn hikmatlè hing dhoennjo hiki, kalawan kabèsarane hikoe.

paarden huren, indien zij onder weg te krijgen zijn.

Zie de fraaie tuinen hier.

De boomen zijn vol bloesems.

Zie der planten groei welig staan.

Wat is hier een fraai groen.

Ondoorgrondelijk is het, hoe meer men er op peinst, hoe meer wonderen men ontmoet; zoo dat men in dank uitroept: De werken des Verhevenen zijn groot, ja de heerlijke Heer heeft Zijne wonderen aan deze wereld betoond, met den luister des Heeren.

GEMENGDE GEZEGDEN,

§ 287. Waktōe kawoelo hing mangké sēsèk (sèlèppèk).

Tjang poennikoe bötën hatèt.

Kahōrmattan sampejan bādhe bilahi.

Mangké kawoelo niengngali datèng poendhi pangngangkahhipoen.

Hing sapoenniki pijambakkipoen sangngèt nglampahhi poennikoe.

Kawoelo sampoen djagi pijambakkipoen tatkalo sakit.

Kawoelo sampoen toemoet pijambakkipoen koeliling.

Hingkang ngiring pijambakkipoen, kathah.

Pijambakkipoen sring sōwan hing goestinipoen.

Waktōekoe sahiki sēsèk.

Wōng ngikoe hōra hatèt.

Kahōrmattanmoe bakal bilahi.

Mēngko hakoe dhèlèng marang ngèndhi pangngarahhè.

Dhèwèkké sahiki bangngnèt nglakōmi hikoe.

Hakoe wis djogo dhèwèkké kolo loro.

Hakoe wis miloe dhèwèkké midèr.

Sing ngiring dhèwèkké, hakéh.

Dhèwèkké tjōk sēbo marang goestiné.

Ik heb thans geen ledigen tijd.

Die menschen zijn niet eensgezind.

Uwe eer loopt gevaar.

Ik zal zien waar hij op doelt.

Hij behartigt dat nu sterk.

Ik heb hem in zijne ziekte opgepast.

Ik heb hem overal gevolgd.

Hij heeft een' grooten stoet.

Hij maakt dikwerf zijne opwachting bij zijnen vorst.

HOOG.

*Kawoelo sampo-n niengngali
pjamakkipoen soho pangngi-
ringngipoen.*

Hanggé paparaban.

*Sahoepami sampéjan sam-
poen tjéjawi.*

*Sarèngkawoelo mirèng poen-
nikoe.*

Galös kapanggih.

Sagét hoegi tamat.

*Kawoelo bötèn kalahan
poennikoe.*

Waktoe bötèn kéndhél.

Poennikoe sadhojo péntjéng.

Nilih koedho.

*Pjamakkipoen sampoen
dhipoen toehengngi.*

Pëndhamèllannipoen sandhé.

Ngrisuk pèrkawis sahé.

Nanggél tijang kèndjaran.

Noennakhakèn tijang.

*Mèdhallipoen sami kalajan
mèlèbèt ipoen.*

Pékòh.

*Sèamminipoen sampéjan mli-
ringngi.*

Sadhé mirah datèng tijang.

*Poenniki mangké dhadhös
hiembèt sampéjan.*

Pépé.

Witjantjèn tjrobo.

*Kawoelo badhé nampènni
jotro.*

*Poennikoe hingkang kawoelo
rèmmènni.*

Sèdhojo dhadhös karsannipoen.

*Pjamakkipoen hadjèng
poennopo.*

*Dhamèl poennopo - poen-
nopo.*

*Poennikoe bötèn wontèn
poennopo.*

Dhlantjang mrèmbès.

Paring saksi.

Sami roepènnipoen.

LAAG.

*Hakoe wis dhèlèng dhéwèkké
sak pangngiringugé.*

Hanžo paparaban.

Jén köwé wis tjawis.

*Sarèng ngakoe ngroengoe
hikoe.*

Soesah kèlèmmoe.

Biso hoego tamat.

Hakoe hora katahannikoe.

Waktoe hora mènèng.

Hikoe kabéh péntjéng.

Noenggang djaran.

Dhéwèkké wis dhi toelöngngi.

Pègawéjaanné woeroeng.

Ngroesak pèrkoro bèljik.

Nanggoeng wöng kèndjaran.

Noennakhaké hoewöng.

Mètoené podo lan mèlboené.

Pékòh.

Sèlawassé köwé njèmmöni.

*Döhdhöl moerah marang
ngoewöng.*

*Hiki mængko dhadhi him-
boehmoe.*

Pépé.

Tjèlathoe tjrobo.

*Hakoe harèp nampaanni
doewit.*

Hiko sing tak dèmmènni.

Kabéh dhadhi karèppé.

Dhéwèkké harèp hopo.

Gawé hopo-hopo.

Hiko hora nono hopo.

Dhloewang mrèmbès.

Harvèh saksi.

Podo roepané.

Ik heb hem met zijn gevolg
gezien.

Een aangenomen titel voeren.
Indien gij het bij de hand
hebt.

Zoo als ik dat hoorde.

Moeijelijk om aan te komen.
Er komt toch een einde aan.
Ik kan dat niet velen.

De tijd staat niet stil.
Dat is alles scheef.
Een paard berijden.
Hij wierd bijgestaan.

Hij kwam er kaal af.
Eene goede zaak bederven.
Voor een gevangenen borg
blijven.

Iemand benadeelen.
De uitgaaf is gelijk aan de ont-
vangst.
Kromme beenen hebben.
Gij zijt altijd spottend.

Iemand iets goedkoop geven.

Dit zult gij op den koop toe
hebben.
Zich in de zon bakeren.
Vuile taal uitslaan.
Ik sta geld te ontvangen.

Dat is het dat ik bemin.

Alles is zijne gading.
Wat wil hij hebben.

Aan iets bezig zeggen.

Dat is niets.

Papier dat vloeit.
Getuigenis geven.
Gelijken, eensoortig.

HOOG.

Djiwanipoen (soetmanipoen) sahé.

Bahito nradjang siliran.

Boedjeng mēssah.

Ngékir mrijōs.

Poenniko margi radhin.

Siliran sampoen kēndhēl.

Padahaarran kawoelo toe-woek.

Poenniki kagoengngannipoen sientēn.

Poennikoe kawoelo bōtēn ma-bēnni.

Sampoen dhiko kērrēng-kērrēng.

Pijambakkipoen sampoen kabēntēl.

Sampéjan witjantēn kalajan pientēr.

Poenniki kalientang kientēn kawoelo.

Kawoelo klagēppan.

Njēthōtti tijang.

Wadjannipoen tjoekoel.

Ngēbēkki gēlas.

Mabēnnakēn tijang.

Tijang liennjōk.

Sampoen rientēn.

Pijambakkipoen witjantēn sloro.

Sadhé bōrōnggan.

Ganggoe sliro pijambak.

Goemoedjēng lakaklakak.

Tijang ngērtōs toemampah dhamēl.

Sabēn dhientēn pijambakkipoen datēng hing grijakawoelo.

Dhiko lampahhi poennopo printah kawoelo.

Papērrintahhan hinglahoet, sarto hing darat poennikoe.

LAAG.

Djaranné bējikh

Kapal nradjang ngangngin.

Ngoebēr moesoeh.

Ngékir mritjo.

Hikoe dhalan roto.

Hangngin wis mēnnēng.

Wēlengkoe warēg.

Hiki gorpékké sopo.

Hikoe hakoe hōra madhōnni.

Hodj kōwé kērrēngkērrēng.

Déwékké wis kabēntēl.

Tjēlathoewo kambik pientēr.

Hiki kliwat kirakoe.

Hakoe mēnggēh-mēnggēh.

Njēthōtti hoewōng.

Hoentoennē tjoekoel.

Ngēbēkki gēlas.

Madhōkhakēn noewōng.

Wōng gōrōh.

Wis rahienno.

Déwékké tjathoe sloro.

Dhōdhōl bōrōnggan.

Ganggoe badhan déwé.

Goemoejoe lakaklakak.

Wōng pientēr mēlakoe gawé.

Sabēn dhino déwékké sōndjo nēng ngoemahkoe.

Lakōnnono hopo printahkoe.

Parintah hing lahoet lan ning darat tikoe.

Hij heeft eenē deugdzame ziel.

Een schip dat voor den wind zeilt.

Den vijand verjagen.

Peper stampen.

Het is een geheande weg.

De wind is gaan liggen.

Mijn buik is verzadigd.

Wien behoort dit toe?

Daar ben ik niet tegen.

Wees zoo vergramd niet.

Hij was zeer in het naauw.

Spreek vernuftig (schrande).

Dit is boven mijne gedachte.

Ik ben geheel buiten adem.

Iemand wat op zijn achterste geven.

Hij krijgt tanden.

Een glas vol schenken.

Iemand in regten betrekken.

Een leugenaar.

Het is volkomen dag.

Hij spreekt lomp.

In het gros verkoopen.

Zich zelf tot een last zijn.

Het uitbarsten van lagchen.

Een man voor zaken bekwaam.

Dagelijks komt hij aan mijn huis.

Doe wat ik beveel,

Bevel te land en ter zee voeren.

GESPREKKEN VAN MEERDEREN TOT MINDEREN IN DE LAGE TAAL, EN VAN
MINDEREN TOT MEERDEREN IN DE HOOGHE TAAL.

HOOG.	LAAG.	
§ 288.	<i>Hakoe bëkal kōngkōn gawé pēngganggo.</i>	Ik heb kleederen te maken.
<i>Toewan sēmonggo karso sampéjan.</i>		Mijnheer zoo als het u beliest.
<i>Sindjang poennopo karso sampéjan kawoelo dhamēl.</i>		Van welke stof wilt gij dat ik ze maken zal?
<i>Wěrniné kadhi poendhi.</i>	<i>Sēngkēllat wēllondo.</i>	Van Hollandsch laken.
<i>Sampéjan karso noembas sēngkēllat pijambak, poennopo kawoelo hingakang noembas.</i>	<i>Wěрно hidjoe.</i>	Van welke koleur?
		Groen.
		Gelieft gij het laken zelf te koopen, of zal ik het koopen?
<i>Mēalhi ngriki.</i>	<i>Mēngko hakoe miloe marang kōwé; gawanēn nakoe gonné wōng dhōdhōt sēngkēllat.</i>	Ik zal met u gaan; breng mij ter plaats, waar men laken verkoopt.
<i>Sampéjan karso poennopo toewan.</i>		Hier moeten wij zijn.
<i>Poenniki poennopo hingakang nglangkoengngi hatoes.</i>	<i>Hakoe harēp sēngkēllat sing bēljik lan sing bagoes.</i>	Wat beliest mijnheer te hebben?
	<i>Hjō hiki sing bēljik.</i>	Ik moet goed en mooi laken hebben.
		Dit is het allersijnst.
<i>Dhērēng dhatēng toewan.</i>	<i>Hopo toekang sēpatoe wis tēkko.</i>	Dit is het allerlijnst.
<i>Toewan niki nopo toekang sēpatoe, kōelo kapēlhoekking margi.</i>		Ja dit is goed.
<i>Hinggih toewan.</i>	<i>Hopo hiki sēpatoe.</i>	Is de schoenmaker gekomen?
<i>Sampéjan tjoebi.</i>		Hij is nog niet gekomen mijnheer.
<i>Jén sampoen dhi poen hanggē dhadhōs wijar.</i>	<i>Hono sēsēk tēmēn.</i>	Mijnheer, hier is hij, ik heb hem onderweg ontmoet.
<i>Tjoetjalliki tēmēn.</i>	<i>Dhōkōnēn hing klēboettēn.</i>	Zijn dit mijne schoenen?
<i>Sampéjan hanjēng njoebi hingakang annēs kōelo bëkto mrikiniki.</i>	<i>Sól koerang koewat.</i>	Ja mijnheer.
	<i>Hakoe gawékno ljo.</i>	Mijn heer passe hen aan.
		Zij zijn zeer naauw.
		Sla ze op de leest.
		Als zij gedragen zijn, worden zij wijder.
		Dit leder is zacht.
		De zolen zijn onsterk.
		Maak mij anderen.
		Gelieft u anderen te passen, die ik hier medegebracht hebt?

Hoog.

Gangsal talén.

*Hinggih toewan, mriki koelo
hoekoerné.*

Nikoe lërës hopoho toewan.

*Roepi sampéjan sakit.
Poendhi sakit sampéjan.*

*Sampéjan kasrëppën sang-
ngët.*

*Sampéjan mësthi ngoen-
djoecko djampi.
Sampoen mëdhal saking
pangkëng, sampéjan saré ki-
mauwën.*

*Sampéjan ngoendjoeck tadjin
soho nédido sÿp sawöng.
Wöntën tijang tanggëllët
dhatëng koelo, koelo mësti
söndjo tijang sakit hing sannés
poennikoe.*

*Hinggih koelo mësthi bidal.
Karsaanné poeroen, sampoen
nadjrih përkawis halit më-
katën.*

Sampéjan hapi japi sakit.

Sampéjan përtjadhës hing

LAAG.

*Sikilkoe lëddök.
Höléhmoë ngëdhöl këprjë.*

*Njah hiki dhoewilmoe lan
nakoe këngkënnën gawékno ma-
néng sidji mangkéné, lan së-
pasang sëtiwël.*

*Ki doekoen hakoe ngönkon-
ni këwé.*

Hakoe loro, kabél podo loro.

*Hakoe ngëllo, loro wëttëng,
loro lamboeng, lan nakoe hëra
wroeh ngëndhi manéng.*

*Rasakoe tjëkköt-tjëkköt ba-
dhankoe.*

*Gönkoe pÿjoro hawakkoe,
këprjë?*

*Hopo gëllis höléhmoë loeng-
ngoe?*

*Sabën dhino tak oso koerang
koewat.*

*Hakoe bëkal mati, lëlarakoe
wis toewo tëmnen.*

Mijn voet zit ruimer.
Hoe verkoopt gij ze?
Vijf schellingen.

Wel daar is uw geld, en laat
mij nog een diergelijk paar ma-
ken, en een paar laarzen.

Zeer wel mijnheer, laat ik de
maat nemen.

Dokter ik heb om u gezonden.

Dat is wel, wat scheelt u.
Ik ben ziek, gansch ongesteld.
Gij ziet er ziek uit.
Waar scheelt het u.

Ik heb hoofdpijn, pijn in de
buik, lende pijn en ik weet al
niet waar meer.

Gij hebt eene harde koorts.

Ik voel eene loomheid in mijn
ligchaam.

Gij moet geneesmiddelen ge-
bruiken.

Ga niet uit uwe kamer maar
houd u te bed.

Welken leefregel moet ik hou-
den?

Gebruik rijstwater en eet kip-
pensoep.

Daar vraagt men naar mij,
ik moet gaan om andere zieken
te bezoeken.

Gaat gij zoo spoedig heen?

Ja ik moet gaan.

Schep moed, zijt niet neer-
slagtig over zulk eene kleine
zaak.

Alle dagen gevoel ik mijne
krachten afnemen.

Gij maakt uwe kwaal erger.

Ik moet sterven, mijne kwaal
is te zeer verergerd.

Geloof mij, het is niets, gij

HOOG.

koelo, bötën dhadhi nopo, sampéjan mangké loedjéng.

Djambët sampéjan wöntën goennannipoen.

Gén sampéjan tētiendjo ping pientën?

Sampéjan kadhi poendhi.

Kalih toewin tigang dhientën malih, sampéjan keengnging mēdhahal

Toewannikoe soekoer, nanging koeloe hadjéng nging galih sampéjan sampoen sakit-sakit malih.

Soemōnggo sampéjan tam-pénni.

Sampéjan karso kang sannés poennopo-poennopo?

Kawoelo sampoen dahar katha.

Poennopo sampéjan bötën dahar.

Kawoelo sampoen toewök.

Poennopo dhientën poenniki bötën dhientën pös?

Kawoelo kientën hinggi, poennopo sampéjan tangngellēt.

Hinggang mawi kawoelo badé njerrat sērrat.

Datēng sientën sampéjan njerrat?

Datēng sadhérék kawoelo.

Poennopo dhérék sampéjan bötën wöntënning kietho?

Wöntënning kēbōnnipoen tjakēlting kietho.

Sampoen pientën laminipoen gēnning wöntënning ngrikoe?

Bötën lami pijambakkipoen wöntënning ngrikoe.

Sampéjan karso kēsah hing poendhi?

LAAG.

Ijo, nangngin lōlōnnan.

Pingwoeloe, toewin sōngngo.

Hakoe bētjikkān.

Kētrimo hakoe moenggoeh trisnamoe lan pēnnilikkanmoe.

Moro tampannono.

Kōwé harēp sang lijo hopo-hopo?

Hakoe wis mangngan hakéh.

Hopo kowé hōra mangngan?

Hakoe wis warēg.

Hopo dhiénno hiki dhoedhoe dhiénno pös?

Hakoe kiro hijo, hopo kōwé takōn?

Sing mowu hakoe harēp noelis lajang.

Marang sopo kōwé noelis?

Marang dhoeloerkoe.

Hopo dhoeloermoe hōra nono ning koetho?

Hono ning kēbbonné tjarēking koetho.

Hoewis piro lawassé hono hing kono?

Hōra lawas déwéké hono hing kono.

Kōwé harēp loengngo ngēndhi?

zult gezond worden.

Hebben uwe medicijnen gewerkt?

Ja, maar langzaam.

Hoe dikwijls hebt gij ontlasting gehad?

Acht of negen malen.

Hoe bevindt gij u?

Ik ben wat beter.

Nog twee of drie dagen, dan kunt gij uitgaan.

Ik dank u voor uwe zorg en opwachting.

Het is tot uwen dienst, maar ik wensch, dat gij niet meer ziek zult worden.

Neem dit dan.

Wilt gij iets anders hebben?

Ik heb veel gegeten.

Waarom eet gij niet?

Ik ben verzadigd.

Is het heden geen postdag?

Ik geloof ja, waarom vraagt gij dat?

Omdat ik eenen brief wil schrijven.

Aan wien schrijft gij?

Aan mijnen broeder.

Is uw broeder niet in de stad?

Hij is op zijne hofstede nabij de stad.

Hoe lang is hij daar geweest?

Hij is niet lang daar geweest.

Waar wilt gij gaan?

HOOG.

Kawoelo moegi sampéjan pa-ringngi dhélanjang sak lèmba-bar, kalam sanoenggal, kalawan, mangsi kèdhik.

Moegi sampéjan mèlèbet ting pangkèng koelo, ngriko sampéjan manggihsadhojo poenopo dhadhòs karsannipoen sampéjan.

Poennikoe poennopo?

Poennikoe pèmmangsén.

Kalam poenniki dhéréng dhi-poen karét.

Péso kalam sampéjan poendhi?

Sampéjan sagèt ngarét kalam?

Hinggih kawoelo sagèt ngarét kadhi kadjèng kawoelo.

Poenniki pèrjoegi.

Tanggal pientèn hing mangké?

Tanggal ping sadhoso.

Sampéjan lèmpit sèrrat poenniko.

Poennopo sampéjan sampoen tili mangsani?

Kawoelo kientèn hinggi, nangnging dhéréng kawoelo tondo hastani.

Poennopo hingkang kawoelo dhamèl tjap?

Sèrrat poennikoe sampéjan tjappi kalih tjap kawoelo.

Lak poennopo kawoelo hanggé?

Sampéjan teengnging ngagèm tjèmmèng, hoetawi habrit, sami hoege hingkang poendhi.

LAAG.

Hakoe moego wénnehono dhèllawang saklèmba-bar, kalam sidji lan mangsi sathithik.

Moego kowé mèlboewo hing kamèrkoe, kono kowé nèmmoe kabèh hopo sing dhadhi harèpmoe.

Hikoe hopo?

Hikoe pèmmangsén.

Kalamniki dhoeroeng dhi karét.

Péso kalammoeng ngèndhi?

Kowé biso ngarét kalam?

Hijo hakoe ngarét kojo karèpkoe.

Hiki bètjik.

Tanggal piro sahiki?

Tanggal ping sapoeloeh.

Lèmpitèn lajang ngiki.

Hopo kowé wis tili mangsani?

Hakoe kiro hoewis, nangnging dhoeroeng ngakoe tondo tangngani.

Hopo sang tak gawé tjap?

Lajang ngikoe tjappono kambik tjaptoe.

Lak hopo hakoe hanggo?

Kowé kènno nganggo hirèng, hoetowo habang, podo dhéng sing ngèndhi.

Gelief mij een vel papier, één pen en een weinig inkt te geven.

Gelief in mijne kamer te gaan, daar vindt gij alles wat gij noodig hebt.

Wat is dat?

Dat is de inktkoker.

Deze pen is nog niet versneden.

Waar is uw pennemes?

Kunt gij pennen vermaken?

Ja, ik kan ze naar mijn zin vermaken.

Deze is goed.

De hoeveelste is het?

De tiende.

Vouwt dezen brief toe.

Hebt gij de dagteekening gezet?

Ik geloof ja, maar ik heb denzelven nog niet onderteekend.

Wat zal ik tot zegel gebruiken?

Zegel denzelven met mijn wapen.

Welk lak zal ik gebruiken?

Gij kunt rood of zwart gebruiken, het is even veel welk.

OVER HET REIZEN.

Sampéjan tiendak datèng nging poendhi?

Kawoelo kèsah datèng nging....

Kowé loengngo marang ngèndhi?

Hakoe loengngo marang....

Waar gaat gij naar toe?

Ik ga naar....

HOOG.

Bidal sampéjan béndjing poennopo?

Sëmmangkin.

Nopo sampéjan nitih roto, nopo mëlampah hingngrikoe?

Bötën, nitih koedho.

Pëkkati kapal korlo wë-dhalno.

Poenniki poenopo toewan!

Gënnikoe pientën paal?

Kientën sampéjan nopo sagëd datëng dhientën niki?

Keengnging poenopo bötën rawoeh, dhéréng söntën.

Marginipoen nopo sahé?

Nglangkoengngi përhoegi sarto radin.

Sampéjan mëngke bötën kapëthoek rawi.

Nangnging sampéjan mësthi nradjëng wono, soho njabrang lépën.

Pöennopo wöntën bégalan ning margi hagëng?

Kawoelo dhéréng mirëng.

Bötën dhadhës kawis, dhadhësso rientën dhaloe.

Namoeng mërgi poennikoe katah kapëthoek tjang.

Tjang mënggök poendhi?

Sëmönggo sampéjan datëng nging doesoen, moegi sampéjan mënggök nëngngën.

Poennopo bötën wöntën margi prapattan?

Poennopo pjamak bötën mienggah redhi (hardi)?

Bötën toewan, nikoe sampéjan dédek hing ngasto kiwo kimawön.

Poennopo mërgi hing wono soesah?

Bötën piendah-piendah, sampéjan ngëntjeng kimawön, mangkin dhoemoegi.

LAAG.

Boedatmoes kapan?

Sahiki.

Hopo köwé noenggang kréto, hopo mëlakoe hing kono?

Höra, nëenggang djaran.

Gamël, djarankoe tókno.

Hiki hopo, toewan!

Gönnikoe pirang paal?

Kiramoe hopo, biso tékko dhino kjé.

Kënnöng ngopo höra tékko, dhoeroeng söré.

Hopo bëtjik dhalaanné?

Ngloewihhi bëtjik lan roto.

Köwé mëngko höra këpapak rowo.

Tapi köwé mësthi nradjang ngalas lan njabrang kali.

Hopo hono bégalan ning-dhalan gëdé?

Hakoe dhoeroeng ngroengngoe.

Höra dhadhi hopo, dhadhiyo rino wëngngi.

Ming dhalan hikoe hakéh këpapak hoewöng.

Hoewöng mënggök ngëndhi?

Sëmönggo köwé tékko ning dhéso, mënggökko nëngngën.

Hopo höra nono dlanggoeng prapattan?

Hopo hakoe höra moenggah goenoeng?

Höra toewan hikoe dokokën nëng tangngan kéri bahé.

Hopo dhalan ning ngalas soesah?

Höra pisan-pisan, ngëntjengno bahé, mëngko tékko.

Wanneer vertrekt gij?

Dit oogenblik.

Gaat gij in een wagen of te voet?

Neen, te paard.

Staljongen, breng mijn paard.

Hier is het, mijnheer!

Hoe veel palen is die plaats?

Wat dunkt u, kunnen wij er van daag komen?

Waarom (zouden wij er) niet komen, het is nog geen avond.

Is de weg goed?

Zeer fraai en effen.

Gij ontmoet er geene poelen.

Maar gij moet bosschen door-trekken en rivieren oversteken.

Zijn er roovers op den grooten weg?

Ik heb er niet van gehoord.

Neen, daar is niets, het zij bij dag of bij nacht.

Ook is het een weg waar men veel volk ontmoet.

Welken weg moet men inslaan?

Als gij aan het dorp komt, moet gij regts inslaan.

Zijn er geene kruiswegen?

Moet ik den berg niet opgaan?

Neen, mijnheer! dien moet gij aan de linkerhand laten liggen.

Is de weg door het bosch moeilijk?

Gansch niet, ga maar regt uit, en gij zult er komen.

OEFENING IN HET LEZEN, SCHRIJVEN EN SPREKEN IN DE
HOOG EN LAGE TAAL.

REIS OVER JAVA.

§ 289.

HOOG.

Kawoelo gadah kadjěng badé kėsah datěng Soeroprienggo.

Poenopo sampėjan loemampah darat hoetawi noempak bahito.

Kawoelo badé loemampah darat dhatěng Soeroprienggo, wangsoel kalajan bahito has-sěp.

Sahoepami sampėjan loemampah darat mėsłhi sampėjan nggagěmmo roto hingkang koewat.

Soho malih moegi sampėjan bėktoho passipoon toewan Rėsidėn.

Sampoen sampėjan liptjo bėkto jotro hingkang mawi hing mėrgi kadhamėl bajaranipoon kernet.

Mangkė koeseer kawoelo kėng kėnnė loemampah lėlėnnan.

Mangkė kawoelo sėrratti poennopo hingkang hėndhah, hingkang kawoelo tiengngali hing mėrgi.

Sampoen sampėjan loemampah salaminipoon hing mėrgi jagěng, nangnging sampėjan noewoenno hidhi dhatěng toewan Rėsidėn, soepadhės boengngahhakė sampėjan keengngingngo loemampah lėbėttė nėgari.

Hing Bėgėr moegi sampėjan niengngali sėlo toelis.

Doesoen Tjampijo ngalang koengngi perjoegi.

Hing bėgėr poenopo wėntėn pasanggrahhan sahė?

Pasanggrahhannipoen ngalangkoengi pėrjoegi soho tijang

LAAG.

Akoe dhoewė nijat harėp loengngo marang Soerobojo.

Hopo kowė loemakoe darat hoetowo noenggang prahoe?

Hakoe harėp loemakoe darat marang Soerobaijo lan tėkko Soerobaijo balik karo kapal lasėp.

Sahoepomo kőwė loemakoe darat mėsłhi kőwė gawėjo krėto sing koewat.

Lan manningngė kőwė mėsłhi gowoho passė Toewan Rėsidėn.

Hodjo kőwė lali gowo doewit sang mowo nėng dhalan ginawė bajaranė kernet.

Mėngko koeseer tak warahė loemakoe lėlėnnan.

Mėngko tak toelissannė hopo sang hannėh sang tak dhėlěng nėng dhalan.

Hodjo kőwė salawasė loemakoe nėng dhalan gėdė tapi djaloekko hidhi marang toewantoewan Rėsidėn sopojo kőwė girangngo kėnnoho loemakoe sadjrėning nėgoro.

Nėng Bėgėr kőwė dhėlěngngo watoe toelis.

Dhėso Tjampijo ngaloewiji bagoesė.

Nėng bėgėr hopo hono pasanggrahhan bėtjik.

Pasanggrahhanė ngaloewiji bėtjik lan ning kono hoewėng

Ik heb liet voornemen eene reis naar Sourabaija te doen.

Zult gij over land of over zee gaan?

Ik zal overland naar Sourabaija reizen en van Sourabaija met de stoomboot terug komen.

Als gij over land reist, moet gij een zeer sterke wagen hebben.

Ook moet gij een pas van den Resident bekomen.

Gij moet niet vergeten duiten mede te nemen om onder weg aan de loopers te geven.

Ik zal den koetsier gelasten bedaard te rijden.

Ik zal eene aantekening houden van het merkwaardige, dat ik onder weg zal zien.

Gij moet niet altoos op den grooten weg reizen, maar aan de Heeren Residenten verzoeken u het genoeg te verschaffen de binnenlanden te mogen bezoeken.

Op Buitenzorg moet gij de batoe toelies gaan zien.

Het landgoed Tjampia is ook zeer schoon.

Is er een goede herberg te Buitenzorg?

De herberg is zeer goed, en men heeft er een prachtig ge-

HOOG.

keengnging niengngali saking ngriko Salak ngalangkoengngi bagoes.

Taman sarto dhalëmmipoon kangdjëng Toewan Bëssar hinggi ngalangkoengngi përhoegi.

Mërgi dhatëng Tijandjoor ngalangkoenngi soesah.

Kapal sami bëtën sagët narik kréto m'ngnginggil.

Ngriko tiyang masang mahëso sëkkawan hoetawi nënnëm hingngadiëngngan kapal sëkkawan wahoe hinggang narik kréto dhatëng portjoeking hardhi Méga mëndöng.

Mërgi njorkanni tetiengngalan ngalangkoengi hëndah.

Hardhi sami singgit.

Sampoen ratoes-ratoes tahoen laminipoen tjëëk hing ngari Bogör wönten nëgari Padjadjaran, hinggang rinoesak hing rodjo Modjokengko.

Mërginé ngalangkoengngi soesah kantös tiyang mandap saking roto, loemampah mieng-gah hardhi.

Ki dhëmmang mërgi niki dhiko kenggén dhandhössi.

Dhiko mësthi kenggénno nëgër wiwitan sëppoeëh nikoe hinggang jën rëbah, dhadhöss bilahënni.

Sëndhiko toewan mangké hënggal kaworo printahhané.

Prijantoon dhiko printahhi kampoeng ngikoe kenggén mëdhal tiyang sadhoso dhadhössi mërgi niki.

Dhiko printahhi wiwitan seppoeëh niki katëgërro toewin kahobönggo.

Poenopoho tiyang ngardhi mriki sami satëngngah woedho.

LAAG.

kënnu dhëëng goenoeng Salak loewiji bagoes.

Këbon lan noemajë Toewan Bëssar hijo ngaloewiji bagoes.

Dhalan marang Tijandjoor ngalorwiji soesah.

Djaran podo hëra biso narik kréto mandorwoer.

Könnu wöng masang këbo papat hoetowonënnëm hingngareppandjaran papatmahoesing narik kréto marang portjoeking goenoeng Méga mëndöng.

Dhalan nawéh pandhëëngngan ngalorwiji bagoes.

Goenoeng podo singgit.

Wis ratoes-ratoes tahoen lawasé tjatëk nëgoro Bogör hono nëgoro Padjadjaran sang dji-roesak marang rodjo Modjopahit.

Dhalannë ngaloewiji soesah kapakwöng moedoen tëtiko kréto mëllakoe moenggal goennoeng.

Dhëmmang dhalan kijë köngkönnën dhandhaanni.

Kowé mësthi köngkönnu nëgër wiwitan toewo hukoe sangmowo jën roeboeh dhadhi bilahënni.

Hijo bëtjik toewan mëngko sahiki hoego tak printahhané.

Pijaji printahhono kampoengngikoe köngkönnën mëlttoe wöng saporloeh dhandhaanni dhalan niki.

Printahhono wiwitan toewo hiki katëgërro hoetowo kahobönggo.

Hopoho wöng goennoeng kéné podo satëngngah woedho.

zigt op het gebergte Salak.

De tuin en het paleis van den Grooten Heer zgu ook zeer fraai.

De weg naar Tjanjor is zeer moeilijk.

De paarden kunnen den wagen niet naar hoven trekken.

Er worden vier en soms zes buffels voor de vier paarden gespannen, welke den wagen tot den top van den Megamendong trekken.

De weg levert heerlijke gezigten op.

Het gebergte is zeer eerbiedwekkend.

Digt bij Buitenzorg lag honderde jaren geleden, het rijk van Padjadjaran, dat door den vorst van Madjapahit is overweldigd.

De weg is zeer moeilijk, zoo dat men somtijds uit den wagen gaat en te voet den berg beklimt.

Demang! gij moet dezen weg in orde laten brengen.

Gij moet die oude boomen laten omhakken, want als zij vallen, zouden zij ongeluk kunnen veroorzaken.

Goed, mijnheer! ik zal dadelijk daartoe order geven.

Priasi, geef last, dat uit die kampong tien arbeiders komen om dezen weg goed te maken.

Beveel dat die oude boomen omgehakt of afgebrand worden.

Hoe komt het, dat de bergmensen hier half naakt zijn?

HOOG.

Poenikoe taténnipoen tjang ngriki.

Sawènnéh bötèn gadah soho bötèn sagèt noembas pangnganggé.

Poenikoe pantjoeran pèrjoegi.

Tojo poenikoe bënning soho hassèrrèp.

Hing wono ngriki wöntèn siemannipoen.

Ngriki kathah siemannipoen.

Dhéréng lami wöntèn tjang gangsal dhéu glandang siemo saking kampoeng poenikoe.

Poenipo tjang wöntèn hing kampoeng poenikoe bötèn ngalangkoengugi hadjrih siemo.

Bötèn tjang sampoen taté lan sawènnéh tjang sèppoeih sèppohlipoen dhén tédlo siemmo.

Ngriki kawoelo niengali paksi héndhah héndhah.

Sëndjoto kawoelo bëkto mriki kawoelo hadjèng njëndjoto paksi poenikoe.

Sampoen dhaloe, soemanggo sammi bidal.

Wastané kampoeng poeniki poenipo.

Wastannipoon kampoeng poeniki Tjipannas, hingtang mawi hing ngriki wöntèn soembèran wèdhang.

Ngriki kathah wowòdhan nègari wèlandhi.

Poeniki tamanné sientèn.

Taman poeniki kagoengngannipoen kangdjèng toewan Bèsscar.

Lèmbœ wèllandhi sammi lèmo soho njokani pèrrèssan hangoeng.

Pèsiraman ngriki pèrjoegi dhinamèl siam tjang sakit.

Sagèt dhormoegi Tjyandjoer dhientèn niki?

LAAG.

Hikoe toemané wóng kéné.

Sawènnéh mistin lan nòra biao toekoe panguganggo.

Hikoe pantjoeran bagoes.

Banjoe hikoe bënning lan nadèm.

Néng ngalas kéné hono matjanné.

Kéné hakéh matjané.

Dhoerorng lawas hono wóng liemodjiglandang matjan tékko kampoeng ngikoe.

Hopo wóng ngono kampoeng ngikoe hura ngaloewihu wèdhi matjan.

Hura, wóng wis toeman lan sawènnéh wóng towo toewanné djipangngan matjan.

Kéné hakoe dhéièng hakéh manok bagoes.

Bèdiltokoe gawanèn, hakoe harèp bèdul mannoek kiekoe.

Wis söré, hjo podo boedal.

Harané kampoeng ngiki hopo.

Harané kampoeng ngiki Tjipannas, sangmowo kéné hono soembèrran wèdhang.

Kéné hakéh wowòdhan nègorè wèllèndho.

Hiki kebönné sopo.

Kébönniki goepèkké toewan Bèssaar.

Sapi wèllèndho podo lèmmoe-lèmmoe lan nawéh soesoe hakéh.

Pangngadhoesan niki bëtjik ginawé jadhoes wóng loro.

Biao tékko Tjyandjoer dhieno hiki?

Dat is de gewoonte dier menschen.

Sommige zijn arm en kunnen geene kleederen koopen.

Dat is een prachtige waterval.

Dat water is zeer helder en koel.

Zijn hier ook tigers in het woud?

Er zijn hier veel tigers.

Uit die kampong zijn onlangs vijf menschen door de tigers weggehaald.

Zijn die menschen in de kampong niet zeer bang voor de tigers?

Neen, zij zijn er aan gewoon en sommige hunner voorouders zijn ook door de tigers opgegeten.

Ik zie hier veel fraaie vogels.

Geef mijn geweer, ik wil er eenige schieten.

Het wordt reeds laat, wij zullen maar voortreizen.

Hoe wordt deze kampong genoemd?

Deze kampong heet Tjipannas, omdat hier een brou van warm water is.

Hier zijn vele Hollandsche vruchten.

Van wien is deze tuin?

Deze tuin is van den Grooten Heer.

De Hollandsche koeyen zijn zeer vet en geven veel melk.

Het bad is hier zeer goed voor zieke menschen.

Kunnen wij dezen dag nog te Tjandjoer komen?

HOOG.

*Hinggih torwan! nangning
soemönggo bidal semmangkin.*

Nëddi ngoëndjoek.

*Sampoem ngoendjoek tojo
poeniki kathah poeniko, has-
sërrëp soho jén tjang dhërëng
naté dhadhös sakit mërgi tojo
poenikoe.*

Sampéjan mienggahhingroto.

Gén sampéjan pinarak sahé.

*Soemönggo, Koeser! lé-
lënnan.*

*Tjang kampoeng ngriki
samm kèdhah niengali.*

Tëgil kopi poeniko përjoegi.

*Rësidësi Prijangnan më-
dhal kopi ngalangkoengi ha-
goeng.*

*Kierang sapös soho wöntën-
ning Tj, andjoor.*

*Koeser dhiko bëkto dhatëng
grijo séwo (herberg).*

*Sampéjan mandap saking
roto sampoem dhoemoegi hing
Tjandjoor.*

*Sëllamët dhoemoegi hing
Tjandjoor.*

*Sidin dhandhösan koelo
dhiko lebëttakën pangtëng ni-
koe kang kiwo.*

*Koeser sampéjan pariengi
saroe pijah.*

*Roto dhiko priksa sarto
dhiko kengékë gëmmoek.*

*Jén wöntën hingkang risak
dhiko kengtën dhandhösä.*

*Hing ngriki bëën wöntën
pandé.*

*Hinggih wöntën pandé,
nangning kagoengnganni-
poen Goepërmën.*

*Torwan tössannipoon gël-
liendiengan sami tēpis.*

*Mangké kawoelo njoerwoen
toewan Risidën kengtënnieng-
ngali pandé ngalërëssakën
roto poenikoe.*

LAAG.

*Hijo torwan! nangning hajo
boedat sahiki.*

Djaloeëk ngoembé.

*Hodjo ngoembé banjoe hiki
hakéh-hakéh hikoe, hadëmlan
jén wöng dhoeroeng toeman
dhadhi loro mërgo banjoe hikoe.*

Moenggahho kréto.

Gönmoe loenggoeh bëtjik.

Hajo, Koesier töënnan.

*Wöng kampoeng kéné podò
koedhoe dhëiëng.*

Këbën kopi jikoe bagoes.

*Rësidësi Prijangnan
mëtoe korpi ngaloew, i hakéh.*

*Koerang sapös lan nono néng
Tj, andjoor.*

*Korser gawanën marang
hoemah séwo.*

*Moëdoonno tēkko kréto wis-
tēkko Tjandjoor.*

Sëllamët tēkko Tjandjoor.

*Sidin barang barangkoe lë-
bëkno kammarikoe sing tēng-
ngën.*

*Koeser wënnëhhono saroe-
pijah.*

*Kréto priksannën lan kōng-
kōnnën gëmmoek.*

*Jennono sing poetoeng
kōngkōnnën bëtjikno.*

Kéné hōra nono pandé.

*Hijo hono pandé tapi pan-
déné Goepërmën.*

*Toewan wëssinë gëlliendieng-
ngan sami tēpis.*

*Mëngko hakoe djaloeëk Toe-
wan Risidën kōngkōn mikso
pandé lan bëtjikno kréto hikoe.*

Ja wel, Mijnheer! maar dan
moeten wij nu vertrekken.

Geef wat drinkwater.

Gij moet niet veel van dit
water drinken, het is te koel,
en wanneer men er niet aan
gewoon is, wordt men er ziek
door.

Klim in den wagen.

Zit gij goed?

Welaan, Koetsier! rij be-
daard.

Het kampong's volk is hier
zeer nieuwsgierig.

Dat is een fraaije koffijtuin.

De Preanger Regentschappen
leveren zeer veel koffij.

Nog een post, en wij zijn te
Tjanjor.

Koetsier! gij moet ons naar
den herberg brengen.

Stap uit den wagen, wij zijn
te Tjanjor.

Welkom te Tjanjor.

Siedin! breng mijne goederen
in die kamer, aan de regter
zijde.

Geef een ropij aan den Koet-
sier.

Zie den wagen na, laat den-
zelven smeeren.

Als er iets gebroken is, moet
het gemaakt worden.

Hier is geen smid.

Ja, hier is wel een smid, doch
van het Gouvernement.

Mijnheer! de ijzeren banden
van de wielen zijn zeer dun.

Ik zal den Heer Resident ver-
zoeken, door den smid den
wagen te laten nazien, en in
orde te doen brengen.

HOOG.

Dhiko nēdi kalam dawēt lan dhēlantjang.

Sērrat porniki dhiko hatoer-rakēn kangdjēng Toewan Rēsiden soho tabé kawoelo hing-kang kathah-kathah.

Toewan Toewan Rēsiden kientoen tabé.

Sampéjan njoewoen nēdo hing-kang sahé.

Tētēdan sampoen sēdjo.

Ngriki soesah pikantoe k tē-tēdan tjoro Wēllandhi.

Hipahhipoen nawis.

Rēginé hanggoer rawōn ngriki piētēn sēbotōl.

Tigang roepjah Toewan.

Hing-kang sahé sēbotōl piētēn.

Ngriki soesah pikantoe k hanggoer sahé.

Hing Bēlawi hanggoer tōng sami dhēn wadahi hing pēthi.

Wastannipoen dhipatōs Tjandjoor sien-tēn.

Wastannipoen Raden nadhi pati Prawiro Dhirēdjo.

Pijambakkipoen paring najoeban ramé.

Halōn-nalōn nēgari poenikoe sahé hēnggēnné.

Wringngin poenikoe lajang-ngipoen kējo.

Jēn wōntēn tjang pitoe nan-nēm wringngin mēnnawi sanoenggal bōtēn tjoekoel.

Sientēn hing-kang tjoekoel waringnginnipoen bēdjo.

Kiwo poenikoe dhalēmmpoen Dhipatōs.

Grijo ngadjēng poenikoe wastannipoen?

Poeniko nopo mēssigil.

Tjang bēdjo datēng koelo jēn mriki wōntēn pawadjangngan kapal.

LAAG.

Djaloe ko kalam mangsi lan dhēlorwang.

Lajang ngiki hatoerno toewan Rēsiden lan warahēn jēn nakoe ngatoeri tabéh hakéh-hakéh.

Toewan Toewan Rēsiden kierim rabé.

Djaloe ko mangngan sing bētijk.

Pangnganan hoewis sēdjo.

Kéné soesah hōtēh pangnganan tjoro wēllēndho.

Hōpahhé larang.

Rēgané hanggoer rolo kéné piro sabotōl.

Tēloeng roepjah, Toewan.

Sing bētijk sabotōl piro.

Kéné soesah hōtēh hanggoer bētijk.

Hono Bēlawi hanggoer tōng podo dji madahi pēthi.

Haranné dhipati Tjijandjoor sopo.

Haranné Radén Dipati Prawiro Dhirēdjo.

Déwéké hawēh najoeban nēnnak.

Halōn nalōn nēgoro hikoe bētijk hēnggēnné.

Wringngin nikoe lajangngaanné hēnnak.

Jēn nnono wōng pitoe nandhoer wringngin mēnnowo sidji hōra toekoel.

Sopo sing toekoel wariengngiené bēdjo.

Kiwo hikoe hoemahé dhipati.

Hoemah ngarēppikoe haraanné?

Hikoe hopo mēssigil.

Wōng toetoer marang ngakoe kéné hono wadjangngaanné djaran.

Vraag pennen, inkt en papier.

Breng dezen brief aan den Heer Resident, en zeg, dat ik vele groeten zend.

Mijnheer! de Heer Resident laat u groeten.

Vraag een goed middagmaal.

Het eten is reeds gereed.

Het is moeilijk om hier Hollandsche levensmiddelen te bekomen.

Het transport kost zeer veel.

Hoe veel betaalt men hier voor eene flesch slechte wijn?

Drie gulden, Mijnheer.

Hoe veel voor eene flesch goede wijn?

Het is zeer moeilijk hier goeden wijn te bekomen.

Op Batavia wordt de vatwijn afgetapt en in kisten gepakt.

Hoe heet de Regent van Tjandjoor?

Hij heet Radin Adipatti Prawiro di Redjo.

Hij geeft zeer aangename partijen.

Het plein van de Negerij is zeer lief gelegen.

Die Warienginboomen geven eenen aangename schaduw.

Als zeven menschen Waringinboomen planten, komt er misschien geen een op.

De persoon, wiens boom opkomt, is gezegend.

Daar links is het huis van den Regent.

Dat voorste huis heet?

Dat is de moskee.

Men heeft mij gezegd, dat hier een paardenstoeterij is.

HOOG.

Hinggih toewan wëddhalan ngriki sami përhoegi përhoegi.

Ngriki wöntën koedho harab djalër hingkang rëgi séwoe Dharham.

Kawoelo kësël mërgi loe-mampah.

Mangké kawoelo tjoebiné nëndhro.

Ngriki hasrëp lërrës, tjang këmool bötën dhadhös poenopo.

Nëndhro sahé toewan.

Kétjo késah-tilëm, jën kësël.

Siedhin hing mangké poekoel pientën.

Poenopo soerjo sampoen mëdhal.

Dhéréng toewan taksih poekoel gangsal.

Nëdi samangkök kahwo kawoelo hasërrëp.

Tjang hing nëgari wëllandhi bötën përtjadhös jën hing tanah Djawi kadang ngasërrëp.

Kawoelo hadjeng midhër-midhër.

Nëgari poenniki përhoegi.

Mërginipoon sami radhin.

Kangdjeng Toewan Resident Pan der Kapellen kathah njahëkhakën Tjijandjoor.

Tjang ngriki sami bagoes sajoë majoe.

Tjang Tjandjoor mëssoehoer bagoessipoen tjahjannipoen.

Tjang hëstrinipoen lampah-hipoen lënggang-lënggang.

Tjang hëstri ngriki sammi kalajan tjang sannës.

Laré-laré podo manis.

Sanoenggal bötën wöntën hingkang boerik.

Sampoen lami hannak-hannak sami dhën tanëmmi tjatjar.

LAAG.

Hijo toewan kéné wëtënné bagoes-bagoes.

Kéné hono djaran narab laan-nang sang rëgo séwoe dhienar.

Hakoe kësël mërgi loemakoe.

Mëngko tak djadjallé toeroe.

Kéné hadëm tëmmën, wöng këmool hëra dhadhë hopo.

Sëlamët toeroe toewan.

Hënnak loengngo toeroe, jën kësël.

Siedhin sahiki poekoel piro.

Hopo srëngngëngé wis mëtoe.

Dhoeroeng toewan hiséh poekoel limo.

Djaloeë samangkök köpi hakoe hadëm.

Wöng ning nëgoro wëllöndho hëra ngandhël jën ning tanah Djowo kadang ngadëm.

Hakoe harëp midhër-midhër.

Nëgoro hiki bagoes.

Dhalaanné podo roto.

Toewan Resident Pan der Kapellen hakéh bagoessakën Tjijandjoor.

Wöng kéné podo bagoes sajoë majoe.

Wöng Tjandjoor mëssoehoer bagoesé tjahjaanné.

Wöng wadhönné lakoené lënggang-lënggang.

Wöng wadhön kéné podo kalawan wöng ljo.

Hannak-hannak podo manis.

Sidji hëra nono sang boerik.

Wis lawas hannak hannak podo dji tandhoeri tjatjar.

Ja, Mijnheer, hier worden zeer schoone paarden gefokt.

Er is hier een Arabische hengst, welke duizend dukaten waard is.

Ik ben zeer vermoeid door de reis.

Ik zal trachten te slapen.

Het is hier zeer koel, men kan hier wel een deken velen.

Goeden nacht mijn Heer!

Het is zeer aangenaam te gaan rusten, als men vermoeid is.

Siedin! hoe laat is het?

Is de zon al op?

Neen Mijnheer, het is vijf ure.

Breng mij een kop koffij, ik ben koud.

Men zal in Holland niet gelooven, dat het op Java koud kan zijn.

Ik wil gaan rondwandelen.

Deze negorij is zeer netjes.

De straten zijn zeer geregeld.

De Resident van der Capellen heeft Tjanjoor zeer veel verfrasid.

Er zijn hier zeer schoone menschen.

De Tjanjorezen zijn beroemd door het waas van hun gelaat.

De vrouwen hebben eenen fieren gang.

Zij zijn hier zoo als op vele andere plaatsen.

De kinderen zijn zeer lief.

Er is geen een, welke pokdalig is.

Reeds sedert lang zijn al de kinderen hier ingeënt.

Hoog.
*Waroeng ngriki sami pěr-
 joegi.*
*Dhilah poenikoe kathah goe-
 nannipoen.*
Poenikoe gědōng ponopo.
Hikoe grédjo toewan.
*Kawoelo miharso jén soeko-
 boemi hěndhah.*
*Kawoelo sampoen ngriko soho
 kětjo ngriko.*
*Kathak kěbōn kopi hagěng-
 hagěng.*
*Kawoelo bōtēn kōbēr nieng-
 ngaalli.*
*Kawoelo hadjěng bidal sa-
 dhérěnggě poekoel pitoe.*
Kěngkěn masang roto.
*Dhandhōsan dhiko toto kang
 sahé, sampoen kantōs ngéwoehi
 koelo.*
*Kawoelo hadjěng sarap roe-
 mjin.*
Rekening dhiko tēdi.
*Jotro niki dhiko soekakhaké
 kang gadah grijo séwo.*

LAAG.
*Waroeng kéné podo hapik-
 hapik.*
*Dhamar koewé hakéh goe-
 naanné.*
Hikoe gědōng ngopo.
Poeniko grédjo, toewan.
*Hakoe ngroengoe jén Soe-
 koboemi bagoes.*
*Hakoe hoe wis mrono lan-
 nénnak kono.*
Hakéh kěbōn kopi gědē-gědē.
Hakoe hōra kōbēr dhělěng.
*Hakoe harěp mangkat sa-
 dhoeroengě poekoel pitoe.*
Kōngkōnněn masang kréto.
*Barang-barang tataanněn
 sang bětjik hodjo kasi ngéwoehi
 jakoe.*
Hakoe sarap dimin.
Rekening djaloekěn.
*Doewit tiki wěnněhno sang
 dhoewé hoemah séwo.*

De winkels zijn hier zeer netjes.
 Die lantarens zijn zeer nuttig.
 Welk gebouw is dat?
 Dat is de kerk, Mijnheer.
 Ik heb gehoord dat Soeka-
 boemi een schoon land is.
 Ik ben er geweest, en vind
 het zeer aangenaam.
 Er zijn groote koffijtuinen.
 Ik heb geen tijd om er naar
 toe te gaan.
 Ik wil nog voor zeven ure
 vertrekken.
 Laat den wagen inspannen.
 Plaats de goederen zoodanig
 dat zij mij niet hinderen.
 Ik zal eerst ontbijten.
 Vraag de rekening.
 Geef dit geld aan den her-
 bergier.

MISSIVE VAN ZIJNE HOOGHEID DEN SOESOEOHOENAN
 VAN SOERAKARTA.

*Poenniko hingkang sěrrat, pro tōndo toe-
 loes, mjdōs saking hiklas sing mannah hing-
 kang soetji, saking hingkang sinoehoen,
 kangdjěng soesoehoenan Pakoeboewono Sėno-
 pati Hingngalogo Ngabdoer Rahman Sajidin
 Panotogomo, hingkang kapingnum, hingkang
 kadatōn nagari hing Soerakarta Hadining-
 ngrat, hingkang handarběnni tahtalatah hing
 noesijo Djawi sědojo, soho hingkang tabé ha-
 kathah-kathah, doematěngngo hingkang hé-
 jang kangdjěng Toewan, hingkang ngagěng,*

Deze brief, ten teeken van opregtheid, voort-
 komende uit vriendschap, van het zuiver hart,
 des gebieders, den doorluchtigen Soesoehoenan
 Pakoeboewono Senopati Hingngalogo Ngabdoer
 Rahman Sajidien, Panotogomo de Zesde, hof hou-
 dende in de stad Soerokarto Hadinirngnrat, ge-
 bieder van de onderhoorigheden van het geheele
 eiland Java, vergezeld van zeer vele groeten,
 komt tot Grootvader den doorluchtigen Grooten
 Heer, die verstandig is, Hendrik Merkus de
 Kock, Kommandeur van de Groote Ster van

hingkang witjoksono, Hendrik Merkus de Kock, Koemandoer Saking Bintang hagëng hing nëgari Nedrelan, Litnan Djindral, Litnan Gouprenoer, kang hamakilli Gouprenoer Djendral, kang hanggrérèhhakën pradjoerittipoen kandjëng Rodjo kang moho hagoeng, kang wöntën hing darat miwah hing lahoetan, soho pamoedji koelo hingkang moegi-moegi pinandjangngëno hingkang joeswo wi-loedjëng sarto kasarassan hing salami lami-nipoen, sannagarinipoen, satitjangngipoen sadojo. Risampoening kadjo poenniko rëké wijëssipoen héjang kangdjëng toewan, hingkang ngagëng hingkang witjoksono Goernadoer Djendral kangdjëng héjang hakintoen sër-rat doematëng pandjennënggang koelo hinggihi sampoen koelo tampënni, poennopo hing sahoengngëlling sër-rat sampoen koelo toepiksaanni sadojo hingkang kasërrat nëgari Botowijah kolo kaping sapisan woelan Djanawari; poenniko kangdjëng héjang sampoen kanampënni pan-njëppëngngipoen hing paparéntahhan hagëng hing tannah Djawingriki saking hastannipoen héjang kangdjëng toewan hingkang ngagëng hingkang witjoksono Baron pan der Kapellen. Soho hing sapoeniko sakalangkoeng handhadhëssakën soeko pirënnannipoen kangdjëng héjang hanglahirrakën hing tarimo kasihhipoen kangdjëng héjang doematëng hing pandjennënggan koelo, saking gënnipoen sampoen kathahhangatiengngallakën hing tëmmën-tëmmën hambijantönni doematëng kangdjëng héjang, salamiennipoen kangdjëng héjang wöntën hing Soerokarto hannjantosanni hing karsannipoen kangdjëng Goepremen, hamoerih moel-jakhakën tantrëmming nëgari, sarto hannë-tappakën hing pangngoeswasannipoen kangdjëng Soeltan timoer, poennopo malih saking gën-

Nederland, Luitenant Gen., Luit. Gouverneur, waarnemend Gouv. Gen., Opperbevelhebber der magt (van den doorluchtigen Koning, die zeer groot is); die te land is en ter zee. Mijne wensch is dat (deszelfs) leven, moge verlengd worden in welstand, en in gezondheid tot altoos; (alsmede) zijn rijk en zijn volk te gader. Wijders heeft Grootvader, de doorluchtige Heer, die groot en verstandig is, de Gouv. Gen., (de doorluchtige Grootvader) eenen brief aan mij gezonden; ik heb denzelven voorwaar ontvangen, en deszelfs inhoud nagezien, (geheel) welke geschreven was te Batavia, tijdens den 1^e dag der maand Januarij; Grootvader had overgenomen het voeren van het bewind (hoog) over dit Java, uit handen van Grootvader den doorl., den grooten, den verstandigen Baron van der Capellen. Grootvader strekte het tot genoegen, deszelfs dank te openbaren aan mij, voor de menigvuldige blijken van ijverige medewerking, aan den doorluchtigen Grootvader, gedurende deszelfs verblijf te Soerakarta, ter ondersteuning van 's Gouv. pogingen, tot het herstellen van de rust des lands, en om te handhaven het gezag van den jongen Sultan, alsmede voor de blijken van de vaste vriendschap en toegenegenheid voor Grootvader. Dat ik konde verzekerd zijn,

nipoen hangatiengngallakën kahantëppanipoen prosobattan serto katriannipoen doematëng kandjeng héjang, pandjennëngngan Koelo keengnging hanamtökkakën jën kangdjeng héjang hangngasto paparéntahhan tan sah karso hanjoeprihandhadhössakën wiloedjengngipoen sawarniennë böngso hing nêgari ngriki, kangdjeng héjang hamësthi hinggi sangsojo, hamoerih poennopo hingkang badé handhadhössakën wiloedjengngipoen habdi koelo sêdojo; milo kangdjeng héjang hakalijan pandjennëngngan koelo sagëd-sagëd taksijo sami hannindakhakën sawarniennëng prakawis hingkang kalajan santoso, soepadös sagëd hamoelijakhakën tantremming nagari, hingkang dhéréng têtëp, hingkang sangngët hadhamëlsoesahhipoen hing ngatassé tilijang tannah Djawi kang poenikoe, pandjennëngngan koelo sampoen kathah gënnipoen hamitosloenggi pradjoerit sarto koelo sampoen kathah talabëttipoen hingkang prajoegi, soho ngantös hing sapoenniko tansah taksih hangatingallakën prajogiennëng padhamëllannipoen.

Wöndénning kakang mas Pangeran Harrijo Koesoemo Joedo mënggah hing kangdjeng héjang hamastanni sakalangkoeng dënnëng prajogi hënggënnipoen kapitadjëngngan hanglampakhi hajahhan koelo; hing sakathah kathahhipoen hamoeng bab, kéringngan hingkang mikantoecki; sangët wöndénning pandjennëngngan koelo sakalangkoeng kéringngan hing ngatassé habdi-habdi koelo sêdojo, sarto pandjennëngngan koelo sakalangkoeng hënggëng koelo kagoengngan kërso hamoerih wiloedjengngipoen habdi koelo, milo kangdjeng héjang sampoen pitadjëng jën koelo badé tëmëmëntëmëmën, jën koelo karso hangitjallaken sakathahhé hannijattannipoen hawön kraman

dat Grootvader, hield het bewind niet alleen om te doen worden gelukkig, alle soorten van volk van dit land, (maar) dat Grootvader voorwaar bijzonder betrachte, al hetgeen dienstig was om gelukkig te maken, al mijne onderdanen, waartoe Grootvader met mij nog in het werk stelt gezamenlijk, om te doen invloed hebben alle middelen, welke heilzaam zijn, ten einde de rust te herstellen van het land dat nog niet rustig is, hetwelk zeer veel moeite veroorzaakt aan de menschen op Java. Dat ik veel heb kunnen helpen met troepen, en ik er vele goede heb geleverd, en tot nu toe nog doe zien goede diensten.

Dat mijn onder broeder Pangeran Harrijo Koesoemo Joedo bij grootvader bekend staat, als zeer goed, daar hij het vertrouwen bezit tot het uitvoeren mijner bevelen. Dat zeer veel door invloed verkregen wordt, zijnde mijn invloed op al mijne onderdanen zeer groot, en dat ik bijzonder mijnen wensch kon (koesteren), opdat gelukkig zijn mijne onderdanen, want grootvader is overtuigd, dat ik voorwaar wil doen verdwijnen, de menigvuldige slechte oogmerken van der roover Pangeran Dipo Ngoro en Mangko Boemi, welke

Pangeran Dipo Negoro kalih Mangkoe Boemi hing ngatassipoen doematëng titijang tannah Djawi. Hingkang poeniko pandjennëngngan koelo hatëpanggarëmbak kalih toëwan Resident hing Soerakarta hingkang sampoen kapitadjëngngan héjang kangdjëng toëwan Djendral. Hingkang poenniko sakalangkoeng langkoeng hing tarimo kasih koelo soho pïrënnannipoen hing galih koelo, kalajan koelo hangatoerri hakathah kathah tabé doematëng kangdjëng héjang, soho doematëng mipro poennopo sahëstiënniëng mannah kawrat hing dalëm sërrat.

Sinërrat Nègari Soerakarta Hadiningngrat hing dientën këmmies tanggal ping kawanlikoer Woelandjoemadilakir hing ta-hoen Wawoe hangkanning warsa 1753.

zich een regt aanmatigen over de bevolking van het eiland Java. Ik ontmoet en stem overeen met den Resident te Soerakarta; welke reeds de vertrouweling is, van Grootvader den Heer Generaal.

Hierover ben ik bijzonder dankbaar, en zeer verheugd in mijn hart, en zend veelvuldige groeten aan Grootvader en aan Mevrouw, al wat ik dacht in het hart, is geladen in den brief.

Geschreven te Soerakarta Hadiningngrat, op Donderdag, op den 24e van de maand Djoe-madil Achir, het jaar Wau, in het jaar 1753.

MISSIVE VAN DE VOOGDEN VAN DEN JONGEN SULTAN
VAN DJOCJOCARTA.

§ 290. *Poeniko sërrat soho hassih triso kalajan tabé hoermat hingkang kathah-kathah, saking wakil dalëm Pangeran Harjo Moerdanningngrat hakalijan Pangngéran Harjo Pannoelar, hawit namannipoen hingkang sinoehoen kangdjëng Soeltan Hamangkoe Boewono Sénopati Hingngalogo Ngabdoer Rahman Sajidino Ponoto Gomo, Kalipatolah hingkang kaping 5. hingkang hakëdatën nègari hing Ngajogijakarta Hadiningngrat.*

Katoerro hingkang héjang toëwan kangdjëng hingkang witjaksono Godrat Aleksandër Gerar Pilip Baron pan der Kapellen, hingkang moegi ginandjarro karathardjan wi-loedjëng hing salammï lamiënnipoen hing dalëm doenjo poeniko.

Sasampoënniëng kadjo poënniko, hawijë

Deze toegenegen brief komt met menigvuldige groeten en eerbied van de voogden (prinsen) Arijo Mordan Ningrat en Pangeran Harjo Pannoelar uit naam van zijne Hoogheid den Sultan Hamangkoe Boewona Senopati Hingngalogo Ngabdoer Rahman Sajidino Ponotogomo Kalipatola den 5^{den}, welke zijn hof houdt in de stad Djocjokarta Hadiningngrat.

Aan grootvader den doorluchtigen, den verstandigen heer Godert Alexander Gerard Philip Baron van der Capellen, hij moge gezegend worden met gezondheid en welvaart, bij voortdurend in deze wereld.

Na het bovenstaande geef ik te kennen, dat

koelo hinggi hampoen hatampi pakintoen-nipoen serrat, hangdjëng héjang hingkang kasserrat, hing nagari Botowijah tanggal kaping 31. sasi Desember tahoen 1825.

Soho koelo sampoen hanoepiksanni sahi-djëmännipoen hing serrat sedojo hingkang moengngël hing serrat kangdjëng héjang hasoeko hoeningngo doematëng hing koelo jën kangdjëng héjang soemëdjo badé koendoer doematëng hing nêgari Wëlandi, sarto badé hammasrahhakën paparréntahhan hing nagari Nedërlan Hindio, doematëng kangdjëng toewan Litnan Djindral, Litnan Goeprenoer Hendrik Merkoes de Kock, hingkang badé dadös héjang koelo, hingkang poenniko kangdjëng héjang hasoeko pëngngët dalëng hing koelo, hammitoëhoewo sakathah hing pirëmbaggipoen kangdjëng toewan Litnan Goeprenoer Djëndral wahoe, hingkang sampoen kahatoerrakën, hoetawi hingkang badé kahatoerrakën hing tëmbé doematëng hing koelo, hawit hingkang nomo kangdjëng Toewan Litnan Djindral, Litnan Goeprenoer, soepadös hagëngngo hing kaloehoerran koelo hangngasto kërabbën; soho sagëddo hambijantönni hing karsannipoen kangdjëng Goepremën; poennopo malih misoewoer hing kahoetamënnipoen hingkang sarto pikantoe hingk sihipoen goesti Allah hingkang hammoepri-ngatti paparréntahhanning poro ratoe hoetammi.

Hing woessannannipoen pamoedjënnipoen kangdjëng héjang hingkang moegi koelo hamanggiyo wiloedjëng kathah, sarto nêgari Ngajogjokarto waloejoho hing tantirëmmipoen, soepadös rahhardjho, poennopo malih titjangngipoen mantoen hënggënnipoen hamëmëdjahhi, hangngërëajah, toewin hangngrisak, sagëddo sammi pikantoe pamëdal-

ik wel ontvangen heb, den gezondenen brief van den doorluchtigen grootvader, welke geschreven is te Batavia, op den 31. van de maand December des jaars 1825.

Ook heb ik onderzocht den inhoud van den geheelen brief: het vervatte in denzelven (was, dat) de doorluchtige grootvader aan mij gelieft kennis te geven, dat Zijn Ed. het voornemen heeft om te zullen terugkeeren naar het land Holland, en om over te geven, het bestuur van Nederlandsch Indië, aan Zijne Excellentie den Heer Luitenant Generaal, Luitenant Gouverneur Hendrik Merkus de Kock, die mij ten grootvader wordt. Dat de doorluchtige grootvader gelieft te vermanen aan mij zeer hartelijk, om op te volgen de raadgevingen van Zijne Excellentie den Heer Luitenant Gouverneur-Generaal, die bereids zijn aangeboden, of die nog zullen worden aangeboden aan mij in naam van Zijne Excellentie den Heer Luitenant Gouverneur; opdat opgeluisterd worde, mijne verheffing bij het aanvaarden van den rijkstroon; en om te kunnen ondersteunen de oogmerken van het edele Gouvernement; en wijders ik beroemd worde als de braafste vorst, en deelachtig worde de gunst van den Heere God, die bekroont de regeering van alle brave vorsten.

Na deze betuigingen wenscht de doorluchtige grootvader, dat ik moge verwerven veel geluk en het rijk van Djokjokarta verlevendige door rust, opdat het bloeijen, en wijders deszelfs inwoners terugkeeren van het moorden, rooven en verwoesten, en door allen verkregen worden de voortbrengselen van hunnen grond onder de bescherming van het edele Gouvernement. Hier-

*lipoen passiténipoen hingkang kalajan pang-
ngajoennipoen kandjèng Goepernemen. Hing-
kang poeniko kangdjèng héjang! saréhning
kangdjèng héjang hasoeko hoeningngo doe-
matèng hing koelo sangking prèkawis badé
kondoerripoen kangdjèng héjang datèng hing
nagari Wèllandi, mēngkattèn malih pasrah-
hipoen kangdjèng héjang mēnggah paparén-
tahhan hing Nègari Nèdèrland hindjo, doe-
matèng kangdjèng toewan Litnan Djindral,
Litnan Goeprenoer Hendrik Merkoes de Kock,
hingkang badé dadès héjang koelo; hinggi
sakèlangkoeng - langkoeng tarrimo kassih
koelo doematèng kangdjèng héjang, pamoedji
koelo sakondoerripoen kangdjèng héjang sang-
king tannah Djawi datèng hing Nègari Wèl-
landi, moegi hamanggjo kalohoerran soho
kahoermattan hingkang langkoeng hagèng
sangking kahoermattan hingkang sampoen ka-
lérèhakèn poeniko, soho malih hamanggjo
hawiloedjèngngan karrahhardjan hing sa-
lammi-lamiennipoen.*

*Kalih dènnings malih kangdjèng héjang
hassoeko pèngngèt doematèng hing koelo ka-
dès hingkang sampoen kasèboet hing nga-
djèng wahoe. Hingkang poenniko hinggi
sakèlangkoeng tarrimo kassih koelo doematèng
kangdjèng héjang, bōtèn kènging bōtèn ha-
mèsthi koelo hinggi hammitoeroet saka-
thahhipoen hingkang dadès pirèmbaggipoen
kangdjèng Toewan Litnan Goeprenoer-Djen-
dral wahoe, hingkang sampoen kahatoerrakèn
hoetawi hingkang badé kahatoerrakèn hing
tēmoe doematèng hing koelo; hingkang soe-
padès handadèsso hing kassahénnannipoen
soho karahardjannipoen Nègari koelo hing
Ngajogjokarto Hadiningngrat, sabawahhi-
poen waloejoho kadès hingkang wahoe-wa-
hoe; soepadhès hagèngngo kahoermattan koelo*

over, doorluchtige grootvader! daar de door-
luchtige grootvader gelieft kennis te geven aan
mij, betrekkelijk de zaak van het terugkeeren
van den doorluchtigen grootvader naar Neder-
land, en alzoo wijders van de overgave van
den doorluchtigen grootvader van het bewind
van Nederlandsch Indië, aan Zijne Excellentie
den Heer Luitenant Generaal, Luitenant Gou-
verneur Hendrik Merkus de Kock, die op nieuw
wordt mijn grootvader; inderdaad zeer dank-
baar ben ik aan den doorluchtigen grootvader,
wenshende ik, dat na teruggekeerd te zijn de
doorluchtige grootvader, van het eiland Java in
Holland, moge verwerven rang en aanzien, die
veel hooger zal zijn, dan de eervolle betrekking
die reeds nedergelegd is, en wijders moge ver-
werven welvaart en gezondheid gedurende zijn
bestaan.

Wijders nog de doorluchtige Grootvader ge-
liefde te vermanen aan mij, zoo als reeds is
vermeld hierboven. Hierover inderdaad, zeer
dankbaar ben ik aan den doorluchtigen Groot-
vader, (zou) niet kunnen, niet moeten, ik
voorwaar opvolgen, alles dat wordt raadgeving
van Zijne Excellentie den Heer Luiteaunt Gou-
verneur-Generaal, dat reeds is medegedeeld of
nog zal worden medegedeeld aan mij; opdat
ontsta de vrede en de bloei van mijn rijk
Djokjokarta Hadiningngrat, en de onderho-
righeden herleven, zoo als vermeld is; opdat
verhoogd worde mijne eer bij het aanvaarden
van den rijkstroon, om te bevorderen de be-
doelingen van het edele Gouvernement, opdat
de Heere God moge schenken dat beroemd
worde op de beste wijs, mijne regering in het

*pangngasto koelo hing keprabōn, sagēddo ham-
bijantōnni hing sakarsannipoen kangdjēng Goe-
premen soepadhōs goesti Allah haparingngo
moepangat misoewoero hoetammēnnipoen kra-
tōn koelo Nēgari hing Ngajogijokarto Ha-
diningngrat, hamanggih sangking pangnga-
joennipoen hing kangdjēng Goepremen.*

*Kasērrat Nēgari Ngajogijokarto tanggal
22 sasi Pebriwari tahoen 1826.*

rijk van Djokjokarta Hadiningrat, verwervende
(zulks) door de bescherming van het doorluchtig
Gouvernement.

Geschreven te Djokjokarta op den 22^e van
de maand Februarij des jaars 1826.

JAVAANSCH E BRIEVEN MET DE VERTALINGEN.

. § 291. *Hinggang sērrat, sarto hinggang
salam saking hinggang ngroko, kadjēng kijahi
Toemmēnggoeng, Broto Hadhdhi Nogoro,
Boepati hinggang hapūlēnggah hing pannagari
Tandēs. Katoerro datēng kang raji Rahadhdhēn
Harjo Tjokro Koesoemmo, poetro Soeropringgo.*

*Sasampoennē kadhijo soho poeniko, koelo
sampoēn tampi sērrattipōn haddi, hawijōs
haddi kang hanggadahi panoewoen, datēng
hing koelo, koedhdho titijan, kang ngawū
hadhdhi bōtēn hanggadahi koedhdho titijan
wahoe poenniko, hinggang poenniko hadhdhi
sangngēt dhadhōs soeko boengahhipoen mannah
koelo, (dhadhōs sahēstoe hadhdhi hangnga-
kēn sadérēk datēng hing koelo), wondēnning
hing mangké hinggang sarēng kēlajan sērrat
poenniko, koelo hanglntoēnni sanoenggū koedh-
dho, woele djēnni, kabēkto hoetoessannipoen
hadhdhi, mantri nammipoen Mangngoen Sari,
koelo paringngakēn kimawōn, datēng hing
ngadhdhi kang soepadhdhōs titijannipoen. Ka-
lājan koelo ngatoeri bakti, datēng hiboenni-
poen hadhdhi, Rahadhdhēnnajoe.*

*Pannagari Tandēs, tanggal 7 sasi Djoem-
maddillawal, tahoen 1753.*

BROTO HADHDHI NOGORO.

De brief en de groeten van den ouderen broe-
der, den edelen Heer Tommonggong, Broto
Hadhdhi Nogoro, Regent, die gezeteld is in
het landschap Tandes, worden aangeboden aan
den jongeren broeder Raden Harjo Tjokro Koe-
soemmo, geboortig van Soerabaja.

Na al het bovenstaande; ik heb reeds ont-
vangen den brief van den jongeren broeder,
te kennen gevende dat hij een verzoek heeft
aan mij om een rijpaard, omdat de jongere
broeder geen rijpaard bezit, daarover, jonger
broeder, wordt verblijd, verheugd mijn ge-
moed, daar de opregtheid blijkt, dewijl de
jongere broeder mij broeder noemt. Wijders
nu gezamentlijk met dezen brief zend ik een
paard af, hebbende geelachtig haar, wordende
gebragt door den zendeling van den jongeren
broeder, genaamd: Mangngoen Sari, ik geef
het slechts ten geschenke, opdat het (broeders)
rijpaard worde, en ik bied aan mijne hulde
aan de moeder van den jongeren broeder (Ra-
den Ajoe).

Tandes 7^e van de maand Djoemadillawal,
des jaars 1753.

BROTO HADHDHI NOGORO.

§ 292. *Hingkang sěrrat, soho hingkang pandoo'ngo, sangking hingkang romo Raha-den Hadipati, Kromo Djojo Dhirono, Boepati hing Paněgari Soeroeprienggo. Hingkang moegi doematěngngo hingkang poetro Raden Harjo Tjokro Koesoemo, hingkang kasatrijan, hing mangkě sěllagi wontěn hing paněgari Batawijah.*

Sasampoenně kadhijo soho poenniko hawijěs, hakoe wis tampo, soerattě hanak Harjo hingkang katiti mōngso tanggal ping 19 woe-lan Djoeni, tahun 1825, jěn hing mēngko hannak harjo wis toeměkko, hono hing Něgoro Batawijah, hingkang sarto hōlēh sawab doong'aně hingkang laloehoer-laloehoer kaběh, hingkang sarto hoolēh sawab doong'aně soorgi romo riko kakang Dipati. Lan maniengngě hannak harjo bakal dang mangkat mijang hing Soerobojo, hannangnging salagi doeroeng mēsthi mangkattě, sěllagi misik ha'nganti kěrsanně toewan bessar.

Lan manniengngě hakoe, hopo dēnně podo sěntananně hannak harijo podo hangngarěp harěp rawoehhě hannak harijo mijang hing Soerobojo.

Tabėkoe hingkang kathah-kathah koon-djoek, hing kangdjěng Toewan Běssar, Sarto Majoor.

Lan maniengngě hatoerno tabėkoe marang kangdjěng kapitan Hėlout.

Lan Salam pandoonganě hiboe-hiboe rikoe.

Lan salammě paman-paman riko hopo manněh roko-roko riko kaběh.

Lan bėktienně podo hadi riko kaběh marang hannak Harjo, hingkang sarto podo łaloedjěngngan kaběh sěntono riko.

Deze brief, mitsgaders heilbeden van vader Raden Adipati, Kromo Djojo Dhirono Boepati in de stad Soerabaja mogen geworden aan den zoon Raden Arija Tjokro Koesoemoe, jongeling die thans nog te Batavia is.

Na het vorenstaande geef ik te kennen dat ik ontvangen heb den brief van zoon Arija, die geteekend is op den 19^e dag der maand Junij des jaars 1825, zijnde hij te Batavia gekomen ingevolge de gebeden van zijne oude lieden en door de gebeden van zijnen overledenen vader, mijn onder broeder de Dipati. Wijders dat zoon Arija zich gereed maakt te vertrekken naar Soerabaja, echter dat hij nog niet moet vertrekken; als nog wachtende de bedoeling van den Grooten Heer.

En wijders zoowel ik, als alle bloedverwanten van Arija hopen gezamenlijk op de komst van zoon Arija te Soerabaja.

Mijne menigvuldige heilwenschen bied ik aan, aan den doorluchtigen Grooten Heer en aan den Majoor.

En wijders bied ik mijne groete aan den Wel-Edel Gestrengen kapitein Elout.

En de groete en heilbede van uwe moeders (aan u).

En de groeten van uwe ooms en van al uwe oudere broeders.

En de hulde van al uwe jongere broeders aan (u) zoon Arija, die allen in welstand zijn.

§ 293. *Hingkang serrat sërto hingkang salam do'ngo sangking hingkang roko kangdjëng Raden Hadipati Pandji Padmo Nagoro Boepati hing Nagoro Koedoes. Doematëngngo hingkang raji Raden Harjo Tjokro Nagoro, hingkang slagi hönno hing Nagoro wöndo.*

Sawiesse salam pando'ngannisoen lan siro hadi, kang höra lijo gönningsoen haparing lajang lan siro, hamoeng hingsoeng haparing wërroeh lan siro, sangking kasslamëttannisoen, sërto kasëllamëttanné bok hajoe-bok hajoe hiro, lan kasëllamëttanné sadoe-loer-doeloer hiro, hopo dénné kasëllamëttanné hannak hiro kabéh serto manning hingsoen hijo hapeparing pakiriemman lan siro kojo dhénné kang kasebot hing ngisör, hiki kapratelanné kabéh

2 *Hidji kang haroepo djarit bathikh.*

2 *Hidji hikët.*

2 *Hidji djarit këlling.*

2 *Hidji saboek.*

2 *Hidji këllambi Herropa.*

Kang hikoe mahoe djarit-djarit podo toemëkoho marang hing siro.

Lan manninggé hisoen hadoewé pamoendoet maring hing siro, hing besoek jén Goesti Halah paring sëllamat, höra nono sawidji widji siro moelih maring hing tannah Djowo; hisoen siro holëhhënno, herlodji sidji bahé, hingkang bëtjik namanné herlodji, hingkang biso moenni, hotowo kang hora moenni, hasal hoego bëtjik. Sërto hisoen siro holëhhënno bëdil sidji, hijo hing hoego hingkang bëtjik pisan. Lan hing salijo-lijanné hijo hopo namanné barang hingkang hannéh-hannéh, kang höra nono hing tannah Djowo. Kang hikoe habangngët pëngngarëp-harëp hingsoen lan siro hadi. Koedoes tanggal ping 24 Høktobër tahoen 1819.

Deze brief mitsgaders, groeten en heilbeden van den ouden broeder, den Wel-Edel Geb. Raden Adipati Pandji Padmo Nagoro, Regent te Koedoes, geworde aan den jongeren broeder Radin Arijo Tjokro Nagoro, die thans nog in Holland is.

Na al mijne groeten en heilwenschen aan u, jonger broeder, heb ik geene andere rede eenen brief aan u te geven, dan dat ik kennis geef aan u, van mijnen welstand, en van den welstand van uwe moeders, en van den welstand van uwe broeders, en van den welstand van al uwe kinderen. Wijders zend ik een geschenk aan u zoo als vermeld is hieronder.

2 Stuks batiksche kleedjes.

2 Stuks hoofddoeken.

2 Stuks kustkleedjes.

2 Stuks buikgordels.

2 Stuks Europesche baaitjes.

Welke stoffen alle u mogen geworden:

En wijders heb ik een verzoek aan u, om nader (morgen) als de Heere God zegen schenkt, zij er niet eenige (belemmering) dat gij terugkeert naar het eiland Java; voor mij kunt gij bekomen een horologie dat een goed horologie genaamd wordt, dat slaan kan, of dat niet slaat, zoo als het maar goed is. Ook voor mij kunt gij bekomen een geweer, ja dat ook bijzonder goed is; en andere dingen, die vreemd (fraai) zijn, die niet op Java worden aange troffen. Hieromtrent is mijne verwachting ten sterksten gevestigd op u, jonger broeder.

Koedoes den 24e October 1819.

§ 294. *Poenniko serrat, soho hingkang tabé hakathah-kathah, mēdhal saking hiklassing mannah, hingkang soetji, hēnning, soho hormat saking kawoelo moegi-moegi katoer ling pandjēnnēngngan sampéjan, kangdjēng Toewan. Hasistent Resident soho Baljoe hing panégari Sēmawis.*

Sasampoene kadijo sapoeniko bōtēn namēng: moegi-moegi wōntēnno sih wēlas pitoeloeng sampéjan hing kawoelo, prakawis jotro gadahhan kahoelo, hingkang wōntēn hing tangngannipoen hing panégari Sēmawis; mēngah kathahhipoen jotro wahoe 1000 roepijah, wōntēn boengngahhipoen hing dhalēm sasasi 20 roepijah; hanangnging sampoen 13 sasi bōtēn hambajar boengngah; dhadhōs kagoengkagoeng klajan boengngahhipoen 1260 roepijah; hingkang poenniko hang langkoengngi sangnēt sangnēt panoewoen, pēngngadjēng, pēngngarso-harso kahoelo mēng sih wēlas pitoeloengngan sampéjan; hing kahoelo ngatoeri pémoet hing pandjēnnēngngan sampéjan, sawēt kawoelo roemijin badé kahangkatakēn datēng hing Bēlawi, sōmah kahoelo sōwan hing pandjēnnēngngan sampéjan, hinggihi hoegi moendjoek prakawis poennikoe; hing apiendhahhipoen malih djasadh kahoelo ngatoerri prikso hing pandjēnnēngngan sampéjan, hingkang njamboet dhandhōsan datēng kahoelo hing ngandhap poenniko prētēlannipoen dhigēn 1 glas sēloko, malih 1 lōpak lōpak soewahōs, soho hanak-hanakkipoen, malik doewoeng 3 hidji, hingkang satoenggillipoen mawī kandēlannipoen dhipoen tatah haksoro tjoro Arab, pamōrripoen doewoeng hinggihi haksoro tjoro Arab hoegi, hingkang satoenggillipoen doewoeng ngalit, mawī sēloet djēné, hingkang satoenggillipoen malih pamōrripoen

Deze brief met veelvuldige groeten, voortkomende uit de vriendschap des harten, dat zuiver, (en) rein (is), benevens de hulde van mij moge komen tot UWel-EdelGestrenge, doorluchtige Heer Assistent Resident en Baljuw in de stad Samarang.

Na het bovenstaande, is er niets, dan alleen: moge de toegenegene hulp van UEd. tot mij zijn, in de zaak van mijne gelden, die in handen zijn van in de stad Samarang; wijders is het bedrag dier gelden 1000 ropjen, zijnde de renten daarvan in eene maand 20 ropjen; maar reeds 13 dertien maanden zijn niet betaald de renten; beloopende het bedrag met de renten 1260 ropjen; dienaangaande (is) het zeer dringend verzoek, de begeerte, het verlangen van mij alleen (gerigt) op de toegenegene hulp van UEd. tot mij; wijders geef ik te kennen aan UEd.Gestrenge, dat, toen ik eertijds zoude vertrekken naar Batavia, mijne huisvrouw zich vervoegde bij UwWelEdelGestrenge, juist ook aangevende die zelve zaak; en eenmaal nog bood ik aan het onderzoek van UWelEdelGestrenge aan, dat de goederen leende van mij, hieronder omschreven, 1 glazen karaf met zilveren versierselen, 1 siridoos van Soewasa, met derzelver toebehooren, wijders krissen 3 stuks, waarvan een met gouden sehede, dewelke besneden was met de karakters op de Arabische wijze, zijnde wijders het lemmer van die kris ook met karakters op de Arabische wijs, een dier krissen (de tweede) was klein met gouden beslag; een dier krissen (de derde) had vlammen met ronde kringen, gouden ringen, en een ring van Soewasa met diamantjes omzet; er is wijders nog iemand die schulden aan mij heeft, het bedrag van het geld is 75

moenjěng, měndhagipoen djěné, malih lé-
pén Soewahōs mawi mastiko hientěn; wōn-
těn malih tjang gadhah samboetan datěng
koelo, kathahhipoen jotro 75 roepjah; Loe-
rah malih, hinggił tjang,
gadhah samboettan datěng kahoelo kathah-
hipoen 30 roepjah. Hingkang poennikoe
měnggah hoendjoek hatoer kahoelo, hingkang
kathah - kathah, bōtěn naměng langkoeng
sił pitoeloeng sampėjan malih hing djasadh,
kahoelo, kang langkoengngi sangngět pa-
noewoen koelo mēnggah hing sił pitoeloeng,
wēlassipoen pandjěnněngngan sampėjan hing
kahoelo.

Batawi tanggal ping 12 sasi Maart hing
tahoen 1827.

Saking kahoelopoen,

ropjnen; wijders het hoofd te, in-
woner van, heeft ook eene schuld aan
mij, bedragende 30 ropjen. Aangaande die
zaken biedt ik zeer nederig mijne hulde aan; niet
dan uiterst toegenegen, helpende is UEd.Gestr.
mijwaarts. Allerdringendst is mijn verzoek om
hulp, toegenegenheid van UWelEdelGestrenge,
mijwaarts.

Batavia, dagteekening 12 Maart in het jaar
1827.

Door mij,

§ 295. Poenniko hingkang sěrrat prětōndho
toeloes mijōs sangking hiklassing mannah soetji
saking Radhén Toeměnggoeng Tjokro Wa-
dhōno Boepati hing nēgari Tōjo Mas, soho
hingkang tabé hakathah-kathah sajojjo ka-
hatoerro hingkang sahoedhoro kangdjěng toe-
wan Rōbėrt Barōn Pan der Kapellen, Rėsi-
dhén kang ngoewasaanni tannah Prėjangngan
hing kantōr Tjijandjoer: lanning kang moegi
pinandjanggěno hingkang joesiwo dhėnning
Ngalah Tangngalah wilodjěng soho kasa-
rassan ling salami-lamiennipoen.

Sasampoennning kadjo poenniko, wijōssipoen
koelo hinggił sampoen tampi sěrrattipoen sa-
hoedhoro kangdjěng toewan, soho sampoen
koelo kahoenningngani sarahōssipoen hing
sěrrat sėdhojo.

Hingkang moe'ngěl hing sěrrat sahoedhoro
kangdjěng toewan haparing kawilodjěngngan

Deze brief toont opregtheid uit vriendschap
van het zuiver hart van Raden 'Tommegong
'Tjokro Wadono, Regent in het land Tojo Mas
(Banjoe Mas), benevens veelvuldige groeten, ge-
past aangeboden aan broeder den WelEdelGeb.
Heer Robbert van der Capellen, Resident die
het bestuur voert over de Preangerlanden in de
hoofdplaats Tjanjor; wijders moge verlengd
worden zijn leven door God den Allerhoogsten
in welstand en gezondheid, zoo lang als zijn
aanzijn duurt.

Na het voormelde zoo als gezegd is; ik heb
wel ontvangen den brief van broeder, den Wel-
EdelGeb. Heer, en ik verstaan den zin van den
geheelen brief.

Er was vermeld in den brief van broeder,
den Wel-EdelGeboren Heer, dat hij mij heil

tahoen baroe datëng koelo, soho toewan Nalah haparing kawiloedjèngngan, pandjang ngoemoer sahannak bodjo poetoe koelo, hoetawi kawiloedjèngngannipoen tannah wawèngkèn koelopoèn Tòjo Mas. Pèngnginggillipoen poenopo malih kangdjèng toewan dawoeh sampoen dhadhès sakittipoen mannah koelo, sarèhning bötèn tiendak datëng Tòjo Mas pijambak, sabab kangdjèng Toewan Bèsar sawèg hanggalih saljannipoen; haannangnging hingkang wahoe kangdjèng Toewan Bèsar sampoen gadah paréntah kalajan kangdjèng Toewon Kléèns jèn soldadoennipoen katambakèn datëng kangdjèng toewan Kollonel Diel. Hingkang poennikoe sakathah-kathahhipoen dawahhipoen sahoedhoro kangdjèng toewan, hingkang kawrat hing sèrrat, hinggi sakèlangkoeng hingtrimakasih koelo. Manggah poen Tòjo Mas hing sapoenniko hinggi loedjèng, sabab kangdjèng Pangngéran Rijo Koesoemoe Joedho kalajan kangdjèng toewan Kollonel Diel mangké wöntëning Tojo Mas; rawoehhipoen hing dhientèn djoemogngah, tanggal 28 woelan Rabjoeel lakier; wöndhènni prèkawis kraman brandal, samangké sami manggén wöntëning Pandjar, bawah Soerakarta; hingkang sapanggènnan malih poen kraman, wöntèn Lépen wirah, bawah Ngajogjokarto, sami hadjèng ngadèngngan toewan, toegi kang djagi wöntèn Sègaloe. Wöndhèning habdhiennipoen kangdjèng Pangngéran hinggi kabantökhakèn datëng Sègaloe, prèdjoerit satoes, marijèm satoenggil. Milo kangdjèng Pangngéran kalih kangdjèng toewan Kollonel Diel dhéréng karso hanggitik kraman toemoentèn, dawahhipoen ngantösi tèlinkas sahattannipoen. Tannah poen Tòjo Mas, samangké djawah dhéréng wöntèn kan-

wenscht in het nieuwe jaar, en dat de Heere God geve heil, een lang leven aan mijne kinderen, vrouw en kindskinderen, mitgaders voorspoed aan het land onder mijn bestuur te Tojo Mas. Na het bovenstaande nog, de Wel-Edel Geb. Heer zegt, dat niet worde geraakt mijn gemoed, omdat nog niet komt te Tojo Mas hij zelf; omdat Zijne Excellentie de Groote Heer denkt in het hart anderzins; daar Zijne Excellentie de Groote Heer bevel gegeven heeft aan den Wel-EdelGestr. Heer Cleerens, om zijne soldaten te voegen bij den Wel-EdelGestr. Heer Kolonel Diel. Alle die menigvuldige bevelen van broeder den Wel-EdelGeb. Heer, die vermeld waren in den brief, heb ik met den meesten dank ontvangen. Wijder is Tojo Mas tegenwoordig inderdaad rustig; dewijl de doorluchtige Pangngé van Rijo Koesoemoe Joedho, benevens de Kolonel thans te Tojo Mas zijn; hunne komst was op Vrijdag den 28 der maand Rabjoeel Achir; wijders (wat betreft) de zaak der roovers en muitelingen, zij zijn alle thans te Pandjar onder Soerakarta; nog eene verblijfplaats van de roovers, is in het dorp Lépen Wirah, onder Djokakarta, alle tegen over de Heeren die wakende zijn te Sigaloe. Wijders de dienaren van den doorluchtigen Pangngéran inderdaad worden ondersteund te Sigaloe, door honderd manschappen en een stuk geschut. De doorluchtige Pangngéran met den Wel-EdelGest. Heer Diel willen nog niet slaan de roovers onmiddelijk, zij bevelen te wachten tot een geschikt tijdstip. In het landschap Tojo Mas, hebben de regens nog niet opgehouden eenen dag. Wijders voorts nog is verschrikt gemoed mijn, naar de maal broeder, de Wel-EdelGeb. Heer heeft kunnen doen toekomen eenen brief aan mij, deszelfs zegel zijnde onderaan; hierover veelvuldige malen

dhëllipoen sadhientën. Kalih dhénning malih wëntën kagéltipoen manah koelo, milo mëkatën sahoedhoru kangdjëng Toewan génnipoen maringngi sërrat datëng koelo, tjappipoen wëntën ngandap; hingkang poenniko sakathah-kathahhipoen koelo méntak ham-poennipoen sahoedhoru kangdjëng toewan. Kalih koelo njahössi kawiloedjengngan tahoen baroe datëng Sahoedhoru kangdjëng toewan sakalijannipoennja hanak, bienni, tjostjoe, moegi Toewan Nalah hapariagngo hawiloedjengngan, pandjang ngoemoer; hoetawi kawiloedjengngannipoen sahoedhoru kangdjëng toewan taniuah prijangngan hing sapëngnging-gallipoen sampoen wëntën satoepoenopo. Titi.

Hing Tjo Mas, Sabtoe tanggal ping 28 woelan Djoemadil Lawal, wahoe tahoen hëngko 1753.

verschooning verzoekende aan broeder den Wel-EdelGeb. Heer. Wijders doe ik toekomen zegen in het nieuwe jaar aan broeder den Wel-Edel Geb. Heer en alle zijne kinderen vrouw, en kindskinderen, moge de Heer God zegen geven in lengte van dagen; mitsgaders welvaart aan de broeders, Wel-Ed. Heeren landeigenaren in de Preangerlanden tot hun niteinde, zij er niets (nadeeligs). Einde.

Te Tojo Mas, Zaterdag, den 28 der maand Djoemadil Awal, in het jaar 1753.

§ 296. *Pëngët nëtkolo tanggal kaping 16 sasi poenniko Radhén Dhipati Hadhi Nègoro Bëpatës hing ngari Dëmmak hingkang poenniko sampoen tiendhak hing kasaréjannipoen soho ngoemoerripoen 60 tahoen; sësampoenné hingkang poenniko, hinggi sampoen hadhamël bakti doematëng Goepernëménsi hing nëtkolo djoemënnëng Bëpatës hing nëgari Lépen tangngi poenniko, wah malih hing Nègari Dëmmak poenniko soho lamënnipoen hannjëpëng hajahhan Goepernëmén poenniko 30 taminiipoen. Hinggi hingkang poenniko Rahadhén Dhipati sampoen hadhamël sëttjotoehoe kalawan salërëssipoen pri badhie; sënnadhijan Rahadhén Dhipati poenniko sëppoeu wantjénipoen hinggi tlingkas hadhamël prang nëtkolo rësah hingkang badhé poenniko, hingkang sarto sami-sami malih Rahadhén Dhi-*

Op den zestienden dezer maand is de Raden Adipati Adi Nègoro, Regent van Damak overgegaan in zijn rust (ontslapen) en zijne ouderdom (was) 60 jaren; na dit bovenstaande; hij had het Gouvernement getrouw gediend, tijdens hij te Kaliewoengoe en nader te Demak als Regent werkzaam was, en de langdurigheid, dat hij de Gouvernementsdienst waarnam, was 30 jaren lang. Ja, genoemde Raden Adipati heeft getrouw en eerlijk gehandeld, en zelfs heeft de Raden Adipatie, op zijne vergevorderde jaren, krijg gevoerd, tijdens de jongste onlusten, en bovendien heeft de Raden Adipatie met zijne legerbenden dienstbaar geweest; wijders was er niets dat hem afschrikte, zelfs niet hetgeen hem lichamelijke ongesteldheden veroorzaakte; terwijl hij om te herstellen de rust, met zijne troepen den Pangerang Sérang in het Poewadadische

pati hadhamël kalajan wadhjo balannipoen poenniko, wah hingkang sarto malih bôtên wôtên hingkang dhadhês kadjrihannipoen toewin hingkang badhé dhadhês pënnjakitti-poen hing salirannipoen; krantên soeprih hannëttëpakên kasëntössannipoen, wah kawannipoen haboedjoeng Pangngéran Sérang hing Poerwo dhadhi, hing lëllampahhannipoen Radhên Dhipati poenniko wjës sampoen kadatënggan sakit, kantës dhoegi ngadjalipoen. Hinggi poenniko poenggowo hingkang sahé pangngërtössipoen wah lëllampahhannipoen, hingkang sarto malih handérêk lampahhipoen hagami, hal ngadhat hingkang roemihin-roemihin, hingkang sarto malih poetro wajahhipoen Rahadhen Dhipati poenniko hinggi kathah hingkang poengoeng sangking hadjallipoen Radhên Dhipati poenniko poenopo malih toewan-toewan Rësidëntsi Samawies poenniko sablangkoeng-langkoeng mës-goellipoen sapëdhahhipoen Rahadhên Dhipati Hadhi Nëgoro poenniko, krantên poenniko Bëpatës ënnoenggal, poenniko tiyang hingkang sahé wôtënnipoen.

Sinërrat hing Samawies tanggal kaping 18 sasi Hapril tahoen 1826.

Rësidën Sëmawies

(w. G.) DOMIS.

durfde vervolgen, op dien togt (hij Raden Dhipati) is ziek geworden tot der dood toe. Hij was een braaf ambtenaar in gevoelens en in zijnen wandel, en hij rigtte zijne schreden naar de Godsdienset en de voorvaderlijke instellingen; wjders de nakomelingen van den Raden Adipatie, die talrijk zijn, treuren over het afsterven van den Raden Adipatie; wjders zijn de heeren in de Residentie van Samarang ten uiterste bedrukt over den dood van den Raden Adipatie Adi Negoro, want hij was een Regent, die een braaf mensch was.

Geschreven te Samarang op den 18 der maand April 1826.

De Resident van Samarang

(was Get.) DOMIS.

NB. Bovenstaande Javaansche bekendmaking is in de Batavische Courant geplaatst, benevens eene in het Nederduitsch, die eene vrijer vertaling was dan de mijne, die hier alleen bijgevoegd is om den geest van het Javaansch des te beter te leeren kennen.

BEVELSCHRIFT.

§ 197. *Marmané ki Sëtro Widjojo, maniro gadoehhi lajang pjagam, dhénne mêngko hiki, Sëtro Widjojo maniro pitajanni, dhadhi*

De reden dat aan Setro Wedjojo ik dit bevelschrift geef, is, omdat ik Setro Widjojo vertrouw, wordende hij opperhoofd van de in-

kəpalané wəŋg boemi déso tanah Patjiëttan, kang bawah hing Ngajoegjokarto kang hing Soerokarto kabéh, sarto maniro paringngi nomo Mas Dhəməng Sətro Widjojo, lan manniro kawənnangngaké hangnganggo, hopo sahanggən—hanggən Dhəməng; hono dhénne Dhəməng Sətro Widjojo hələh manniro pitajaanni dhadhi kəpalané boemi dhéso tanah Patjiëttan; hikoe mahoe kabéh hangngoennangnganonono, holo, bəťjikké wəŋg tannah Patjiëttan kabéh; jén nono wəŋg Patjiëttan, kang holo, pəŋgawéhaanne dhoersilo, hikoe haməšihi Dhəməng Sətro Widjojo hənggal kahannjə-kəłlo mənjang wəŋg kang dhoersilo hikoe mahoe, ladjəŋg dhihatoerno mənjang manniro sarto lan saksienné; hopo dhénne boemi tanah Patjiëttan kang bawah Ngajoegjokarto, kang bawah Soerakarto, soho hikoe woes dhadhi kagoengngaanne kangdjəŋg Goepərmén kabéh, sarto sahiki karsané kangdjəŋg Goeprémén, sawah Patjiëttan kabéh kakərsakhaké mətəe padjəg pitjia kabéh, sartəe loepoet sikəp pradjoerit, toeroen pagawéjan, toewin mələboe nəgoro; hikoe loepoet kabéh, hangngamoengno hamətəkhaké padjəg pitjia; hono dhénne sarəopaanne sawah déso, təgal, goenoeng, halas, sagoro panggənnané wəŋg gawé hoejah, tawin kajoe-kajoe maritjo; sapodopadané tanəm toewoeh, kang hono tanah Patjiëttan kabéh, hijo manniro paringngaké wəŋg tanah Patjiëttan kabéh; hopo saləhoerranne dəwé-dəwé kojo kang mahoe-mahoe; lan Dəməng Sətro Widjojo həra manniro lilaanni, jén haməkko pagawéhan wəŋg tanah Patjiëttan kabéh, toewin jén haməkko pamətəoenne sawah, déso, təgal, halas, goenoeng, sagoro panggənnané wəŋg gawé hoejah, toewin kajoe-kajoe, maritjo, səpodo-padané tanam

woners van Patjitan, dat onder Djokjokarta en Soerakarta staat, en ik geef hem den naam van Mas Demang Setro Widjojo, en ik magtig hem de staatsie te voeren, zoo als de staatsie der Demangs is; wijders kan ik den Demang Setro Widjo vertrouwen, wordende hoofd van het grondgebied van het dorp Patjitan, opdat hij leere kennen al de kwade en goede inwoners van Patjitan; indien er Patjitanners zijn, die slecht handelen, moet de Demang Setro Widjojo dezelve dadelijk oppakken, die laag zijn en voorts opzenden aan mij met de getuigen; wijders is het gansche grondgebied van Patjitan, dat onder Djokjokarta en Soerakarta stond, het eigendom geworden van het edele Gouvernement, en nu wil het Gouvernement, dat alle rijstvelden van Patjitan zullen opbrengen de pacht geheel in geld, zij zijn bevrijd van troepen te leveren, heerendiensten te doen of in de Negorij te werken, van dat alles zijn zij vrij, maar moeten opbrengen geldelijke pacht; wijders al de rijstvelden, drooge velden, heuvels, bosschen, zeeën waar men zout maakt, peperboomen, alle plantsoenen, die te Patjitan zijn, die geef ik alle aan de Patjitanners; zoo als die voorheen hun eigendom waren; en den Demang Setro Widjojo sta ik niet toe, dat hij vordert arbeid van de Patjitanners, (of) dat hij neme voortbrengselen van de rijstvelden, dorpen, drooge gronden, heuvels, zeeën, waar men zout maakt, peperboomen, alle plantsoenen; die alle moeten niet aangeroerd worden, omdat zij reeds het eigendom zijn geworden van al de Patjitanners; ja, de Demang S. W. mag arbeid van de Patjitanners vorderen mits hij denzelven betale, ingevolge verlangen van de geringe lieden; het kan niet bij dwang (geschieden), ook mag de Demang Setro Widjojo

toewoeh, kabéh hikoe mēsthi hōra kēnno, sawab woes hatas dhadhi milikké wōng tannah Patjiëttan kabéh, hijo kēnno Dhēmang Sētro Widjojo jén hamékkō pagawehané wōng tannah Patjiëttan hamēsthi Dhēmang Sētro Widjojo hambajarro, kang kalawan salēgaanné hatiénné wōng tjilik; jén hamékkō maritjo sa podo-padané tanēm toewoeh, kang hono tannah Patjiëttan, toewin kajoe-kajoe, halas-halas, goenoeng-goenoeng, tēgal, sawah; nangging hodjo tannōra hamēsthi Dēmang Sētro Widjojo hambajarro marang kang dhoewé kang kalawan lēgané hatiné kang dhoewé. Hijo manniro lilaanni Dhēmang Sētro Widjojo jén hamékkō halang-halang jén dhigawé majoe bandjar pōmahhaanné déwé, sētro Dhēmang Sētro Widjojo hōra soesah bajar; sarto maanniro lilaanni hamékkō pēgawéhhan wōng tjilik kang hamék halang-halang hikoe mahoe sarto hangngētrappaké pisan, hōra soesah Dhēmang Sētro Widjojo bajar, lijaanné tēkkō hikoe, hōra kēnno. Lan maning jén mangsaanné mētkhaké pitjis padjēg, hamēsthi Dēmang Sētro Widjojo kang hangloempoeckno, saroepaanné bēbēkél kang podo hannjōnggo padjēg kabēhdhi pasrahkēnno mēnnjang kōngkōnnan manniro, kang moendoet pitjis padjēg; jén hono kang ngéthér hijo bēbēkēllé dhi tjēkēllo, dhi pasrahkēnno mēnnjang kōngkōnnan maanniro; hono dhéné karsaanné kangdjēng Goepērmén haparing djandji mēnnjang wōng tannah, Patjiëttan kabéh, kang moeni lajang piyagēm hiki, lawassé hamoeng satahoen; jén wis tēkkō satahoen, hamēsthi hono karsané maannéh, hikoe podo saroepaanné wōng tannah Patjiëttan kabéh podo mitoehoewo sahoenniné lajang maanniro piyagēm hiki; jén

wel peper, allerlei plantsoenen, die te Patjitan zijn, of boomen, bosschen, heuvels, drooge rijstlanden, of (natte) rijstvelden nemen, mits de Demang Setro Widjojo volstrektelijk betale aan de eigenaren ingevolge het verlangen van de eigenaars. Ook ik sta den Demang S. W. toe om zwaar riet te nemen, mits om zijne woning te herstellen, en de Demang S. W. behoeft dat niet te betalen; en ik sta toe het werkvolk te nemen om dat zware riet te halen en geheel in orde te brengen, zulks behoeft de Demang S. W. niet te betalen, iets anders dan dat mag hij niet. En in den tijd dat de pachtgelden opgebracht worden, moet de Demang S. W., die de pachten invordert van al de Bikkels, die pachtsschuldig zijn, dezelve ter hand stellen aan mijnen zendeling, die de pachtgelden ophaalt. Indien er slechte betalers zijn, zullen derzelver Bikkels gepakt en aan mijnen zendeling overgeleverd worden. Wijders is het de bedoeling van het Gouvernement aan al de inwoners van Patjitan te beloven, dat de inhoud van dit bevelschrift slechts voor een jaar zal gelden; wanneer er één jaar verstreken is, zal er nader bepaald worden. Al de inwoners van Patjitan moeten nakomen den inhoud van dit mijn bevelschrift,

hing kang waanni mahidhō, hamēsthi hanēm-moe bilahi kaloewih bangngēt.

Sinērrat dientēn djoemoewah, tanggal ping 6, sasi roewah Tahoen 1739.

indien er vermetelen van afwijken, moeten zij ondervinden de zeer nadeelige gevolgen (rampen).

Geschreven op Vrijdag den 6 der maand Roewah des jaars 1739 (A. c. 1812).

LAGE TAAL.

§ 293. *Jo hiki lajang saking ngakoe kang-djēng Soeltan Hammēngkoe Boewoonno, hijo toemēkohō marang kōwē hanak poetoekoe Pangngéran Dhipo Negoro; moelané hakoe hamērroehhaké marang kōwē saking hakoe hiki woes hangroso bangngētting larané hatikoe, sarto kalawaanning pangoengoenkoe jo hikoe saking sawab hing kadhoerakané poetoekoe, sarto hing kalakoewannané hing naliko hiki. Hijo hakoe hangngroenggoe hing wërto jén poetoekoe hikoe woes malajoe, hatinggal karatōn, saking sawab hoesoel hagomo, réhning saking dhéning poetoekoe harēp hanēlēppakēn sarto hangnoekoe hhi hagomo hislam hikoe, hijo saking hikoe hanak poetoekoe hijo woes hanglakōni kang kojo mēngkono hikoe. Hangngingto hing pagawéhannaanné hanakkoe hikoe, hijo dhoedhoe hammal saléh, krono hing pagawéhannamoe hikoe hijo dhadhi kalēboe pagawéjan moetajil, tēgēsē, pagawéjan djoeti hijo pagawéjan kang mēngkōnō hikoe hing tēm mahi tēm mahhaanné hanak poetoekoe hikoe dhadhi hangngroesakkakēn lan lēboerakēn hing ngawakké sopodo majan. Nangnging jén sahingané kōwē handhoewēnni trisno marang hing ngéjangmoe sarto hangngōrmatakēn marang ngéjangngé ratoe kang ngatoewo saking ngasal-lasallé hijo hikoe patoet jén hangngéngngēt tēno hing pamoelang sarto hing pamarahkoe jén nakoe handawoehhakēn ning poetoekoe, hopo hoego hing pangroso lan pikierran hanak poetoeko hikoe kang djoeti*

Deze brief van mij, den doorluchtigen Sultan Hamankoe Boewono geworde u mijnen kleinzoon Pangéran Dipo Negoro, om u te kennen te geven, het hartzeer en het verdriet, dat ik door uwe afvalligheid en uw tegenwoordig gedrag heb ondervonden. Ja, ik verneem, dat het uit een beginsel van godsdienst, om het ware geloof te bevestigen en voor te staan, zoude ontsproten zijn, dat mijn kleinzoon gevlugt is, de kraton verlatende en dit gedrag heeft aangenomen; dan de daden van mijnen kleinzoon zijn geenszins de werken van godsdienst maar van dweeperij en waanzinnigheid, die hem zeer spoedig tot zijnen val en verderf zullen voeren. Maar bijaldien gij nog liefde voor uwen grootvader koestert en nog eerbied voor uwen grootvader den oudsten vorst van zijn geslacht gevoelt, zoo betaamt het u mijne vermaningen en onderrigtingen, die ik mijnen kleinzoon doe toekomen, indachtig te zijn. Wat ook mijn kleinzoon in zijne dweepzucht moge gevoelen en bepeinzen, en wat hij ook van zijne oproerige

LAGE TAAL.

lan nopo hoego kang poetoekoe hangarëp saking hing pagawéhané, jo hikoe pagawéjan roesak maring nging Goebërmén wëldndho, hjo saking hikoe hóléh hakoe hangoeijappakën hjo kalawanning sabënnërro hing poetoekoe hing kang sakéh hing pagawéhaanné hikoe kaliwat, saking salah hing tëmmahhé hikoe dhadhi hamimirang lan karoesakkaanné hikoe hoego. Hangnging hikoe rhoedhoe hikoe bahé mëngko hagawé roesak hing ngawakké hjo saking sawab hikoe hoego mëngko kang hagawé soesahkoe, sarto hannjoesahhakën ning toewakoe tan woeroeng hakoe mëngko hanëmahhi hing kasoeërran hingkang loewih saking bangngët, lan loewih saking habüt lan maning hakoe mëngko katharak-tharak kadhi wöng kang kabowang saking nëgaraanné. Jo hikoe pasthi poethoekoe hangroesakkakën ning ngakoe, sarto dhadhi pangngënnëskoe hjo kōsi dhadhi hing kapatijan, saking sawab pinangngan ning pangngënnës lan maningngé hjo wis hakoe hōra kang ngarëp pisan-pisan, jén majidhkoe mëngké hakoeboerrakën kalawan lëloehoer-loehoerkoe. Jén noepomo poetoekoe harëp hanoeroettakënno howo napsoené hikoe, pinasthi hing dhōsané hikoe satanah djowo karoesakkakën sarto karampassan lan pinatënnan. Pri toewin karatōning ngajogjo hikoe dhadhi halas sagoeng, lan sakéh hing sawahsawah, lan kēbōn-kēbōn hikoe hōra nono kadhadhéhané, sarto hing wēkas wēkassané hoego poetoekoe sarto kalawan kōntjo-kantjané pisan hanglangngoet, hjo saking sawab loewéhané wëtëngngé. Hjo saking hikoe loewih bangngët hing pangngémankoe marang nging kōwé kalawan maning moegjo lénggallëno habalik saking kalakoewan-kang banjoekti

daden jegens het Nederlandsche Gouvernement moge verwachten, kan ik hem dien aangaande stellig verzekeren, dat zijne ten uiterst misdadige aanslagen tot zijne schande en verdelging zullen strekken. Dan geenszins dat alleen, dat hij zichzelven verderft, maar hij zal daardoor mijn lot verzwaren en mijnen ouderdom verbitteren, door verdriet, dat allerbitterst en allerbezwarendst zijn zal, daar ik als een balling buiten mijn land zal moeten rondzwerven. Ja, mijn kleinzoon zal voorzeker mijn hart kwetsen tot den dood toe, daar het door verdriet zal verteeren; ja, ik zal geene hoop kunnen voeden, dat mijn lijk in de graven mijner voorvaderen zal afdalen. Indien mijn kleinzoon zijne drift begeert op te volgen, zal het voorwaar zijne schuld zijn, dat het gansche land van Java, verwoest, geplunderd en uitgemoord wordt, en daarenboven het rijk van Djokjokarta in eene groote wildernis verkeere, en alle rijstvelden en akkerlanden niet meer bebouwd kunnen worden, en hij eindelijk met de zijnen van honger zal omkomen. Om die reden ben ik zeer over u bewogen, weshalve gij spoedig van dien dwaalweg moogt terugkeeren en met mijnen zoon, den Pangeran Mangkoe Boemi, eenstemmig handelen en alle mogelijke middelen aanwenden, die weldadig kunnen strekken om de rust en welvaart in het rijk van Djokjokarta Hadining-

LAGE TAAL.

hikoe, sarto hing nalikoe hikoe hoego, kōwé hamoepakatto kalawan hanakkoe si Mangkoe Boemi, sarto hannjoboko barang ngopo kang ngōlēh dhadhi bējjikké hanētēppakēn sopojo dhadhi hing rahhajoenē lan kasēnēngngannanē hing djrō kapraboewanē Jogijokarto hadhiningngrat; kalajan maning poetoekoe kōwé pōmo dhēnnanoeroet; hodjo hōra hamēsthi kōwé hanoeroenno saking sakēhhing paréntah kang woes dhak wēnéhhakēn ning hanakkoe Pangngéran Mangkoe Boemi karēppo hakōnno podo moelih sakēhé pangéjoe, sarto hjo podo hamboewangngono gēgamané, dhoropōno podo moelijo hing panggōnnanē podo, lan podo mēnnēngngo kabéh, hannjēnēngngēnno hing ngawakké kabéh: jén poetoekoe harēp hagawé hing kabaktijan kang bēnnēr hikoe: bōk monowo mēngko hōlēh hoentoeng ngikoe jén déwēkké hanēdo hampoenē Goebērmnē; bōk mēnūwo mēngkohō hampoen krono saking hing ngakoe hoego, dharappoonno hōlēh hoerip kalawanning kasēnēngngan sarto hing karahhardjané hoego. Saking ngikoe hjo poetoekoe kōwé dhén hēling ngéjang kang woes kaboewang dhénninghingwōng hanggris saking hing Jogijo; hangnging si héjang dhoeroenghōlēh kasoekērran saking wōng wēlōndho sarto dhoeroeng wērroeh si héjang hasēsatrōn kalawan, Goebērmnē wēlōndho. Moelané salawassé si héjang hono hing gōn hikoe ngēndhi woes dhiboewang héjang dhéningh anggris, hjo si héjang woes hōlēh hakéh toondo saking dhēdhoekané kangdjēng Goernadhoer Djindhral, kalajan maning si héjang woes hakéh hing pangnarēppanē si héjang marang Goernadhoer Djindhral; hing sahiki pangngarēppan nikoe woesé hōra nono, sawab saking kalakoewan-

ngrat te herstellen; wijders moet gij opvolgen en vooral nakomen al de bevelen, bereids door mij aan mijnen zoon den Pangngéran Mangkoe Boemi gegeven. Laat alle roovers terugkeeren, hunne wapenen wegwerpen, naar hunne plaatsen gaan en alle stil zijn, zichzelf bevredigende. Indien mijn kleinzoon de ware deugd wil betrachten, zal hij welligt het voorregt genieten, indien hij het Gouvernement om vergiffenis smeekt, om mijnen wille misschien vergiffenis te verwerven, opdat hij in rust en vrede moge leven. Mijn kleinzoon moet gedenken, dat grootvader door het Engelsche Gouvernement uit Djokjokarta is verbannen, doch nog geene moeilijkheid van het Nederlandsche Gouvernement ondervonden noch in vijandschap met hetzelfde geleefd heeft, daar zelfs grootvader gedurende zijn verblijf van ballingschap vele blijken van goedwilligheid van den doorluchtigen Gouverneur-Generaal ontvangen heeft, en nog veel meer van denzelven te verwachten had; doch welke hoop thans vrijdeld is door het gedrag van mijnen kleinzoon. Indien dan mijn zoon en kleinzoon opregte genegenheid en achting voor grootvader koesteren, dat zij dan weder de rust en vrede op Java bevestigen, zijnde dit eene voorwaarde, die eerst moet worden vervuld; indien deselve ter goeder trouw en zonder uitsstel wordt nagekomen, kunnen zij hopen mij

LAGE TAAL.

nané hanak poetoeningsoen hoego: dhéné jén hannakkoe lan hanak poetoenningsoen kalané masih sinjan kalawaanning sabënnërré sarto hangörmattakën ning ngéjang, jo hikoe karso katëtëppakën maning karahhardjan lan pradhmanjan hing tanah djowo: sahikoe hoego sawidji sarat kang hamësthi kaatoeroenno lan katoeroet diengngin; jén woes hanoeroet hing sarat hikoe lanning sahakéh-hakéhhané hatiné, hijo kalawan nénggal loego, hijo hóléh hangarëp handhëllëng manéh ring ngakoe, jén hijo hasih hing ngakoe, lan hoepomo Goebërmén hasoeko hanggandjarro soepojo hakoe hóléh hoerip kalawanning kasënnëngngan sarto hing karahhardjan. Hono pön saking sakéhhé poro ratos lan pangngéran-pangngéran pri toewin wöng tjilik hóléh hanëtëppakën ning ngawakké; krono mëngko hakoe ha'ngadëp marang déwéké hijo kalawan hatikoe kang soetji, — sarto koedhoe harëp kalalëkkakën saking sakéhhé pikierran kang mëntak dhadhi hing kahina-annané lan kasoekërran kang dimin-dimin nikoe. Kalajan maningngé krono hakoe hõra hangnarëp pisan-pisan hijo hamoeng hakoe harëp hoerip kalawan kasënnëngngan lan karahhardjan, sarto hakoe harëp hatëtöeloeng tinoeloeng hing nganëtëppakën ning kabëtjikan lan salamët ting dhalëm rat tanah kapraboewané Jogijokarto hoego hannané.

weder te zien, indien zij mij toegenegen zijn en het Gouvernement een gunst wenscht te bewijzen, opdat ik in stil genoeg en vrede moge leven. Kennende alle priusen, rijksgrooten en geringere lieden verzekerd zijn, dat ik onder hen zal verschijnen met een zuiver hart, en zal wenschen te vergeten alle herdenkingen aan vroegere beleedlgingen en onaangenaamheden. Wijders heb ik geene andere wenschen dan in rust en vrede te leven, en de welvaart en het geluk in het rijk van Djokjokarta te helpen herstellen.

FRAGMENT UIT DE GESCHIEDENIS VAN SULTAN IBRAHIEM.

§ 299. *Joto Moehamad Tahir hangngling mring wadjieroel ngalam nalindhro lan sakéhé mantri boepati: « Wöntën dhéné hing dhalëm « kratönnérékoe, bötën kawoelo handhërbënni,*

Vervolgens zeide Mohamed Tahir tegen den Vizier Alam en alle de rijksgrooten: « wat het « rijks bewind betreft, ik kan het uit vrees voor « mijnen vader niet bezitten, want die vorst

« *krantën kawoelo hadjrih romo kawoelo, mërgi*
 « *sang noto hiko wis hanilar kratënniromo*
 « *wono hoeloen malih.* » Hatoer Sëmbah wadjier oel ngalam: « *Goestikoe wëndhénne kra-*
 « *tën Ngérak nējari poeniki, patoettipoen*
 « *mënggah hing goesti kawoelo, krantën tan*
 « *wëntënno malih hingkang hamilikënno hing*
 « *sakéhhé harto lan habdhi, wah hisiënniing*
 « *nējari sēdaroem, namoeng toewan kang ga-*
 « *dah; krantën kawoelo niki sēdojo ngëntōssi*
 « *hinggang patoet gadahhi, jo kantōs sapoe-*
 « *niko, kawoelo hanënggaanni.* » Joto Moe-
 hamad Tahir jo moewoes: « *Doeh rodjo!*
 « *wëndhéné kami wōng nganōm tan wroeh hing*
 « *toto, lan malih maanniro hiki tan karēp*
 « *mring kabēssaarran hing dhalēm dhoennjo*
 « *poenniki; joto hëndhi wëllingnging raman-*
 « *ningsoen poenikoe handhamël mami. Sang*
 « *noto njëpëng nējoro hiko, mcanniro hapa-*
 « *srah mring ngadji, sakéhhé hisi kadatijan*
 « *miwah sakéh hing ngabdhi, krantënniinggi*
 « *sang noto sampoen hasrah hing pëkënniromo*
 « *hadjji, sarto malih ngadilloonno printahhi-*
 « *poen hadji.* » Hatoer Sëmbah Wadjier oel
 Ngalam, « *Doeh goesti kadōs poenopo rētōs-*
 « *sing ngadil poeniki mring sakéhé wadhjo*
 « *bolo? Joto ngoetjap Mohamad Tahir: Hono*
 « *dhéné hadillikoe hatas sēkawan prakawis:*
 « *kang roemjīn, ratōe poeniko kēdhah dawah*
 « *kang roemjīn hing ngatas mantri boepatijo*
 « *lan sēdhajaanning ngabdhi habdhi, sopo*
 « *gawé mëngkono, hikoe kahoekoemumo hing*
 « *ngatasnéki klawan mëngkono hoekoemmaan-*
 « *niro; jén sopo hagawé hing salah soewidji*
 « *hing larangngan noto hiko, hjo wënnang*
 « *hing ngoekoemmi; malih sapiendahhipoen,*
 « *krantën nglangkoengngi pruntahhikoe dhien-*
 « *noekaanni mring sang noto hatasnéki; sawab*

« heeft afstand van zijn rijk gedaan, hoe veel
 « te meer ik? » De Vizier Alam zeide eerbiediglijk: « Mijn meester! de regering van het
 « land Eirak komt mijnen meester toe, want er
 « is niemand, die op al de schatten, onderda-
 « nen, en al wat in het land is, aanspraak heeft
 « dan gij, die dezelve bezit; wij allen hebben
 « op dengenen gewacht, wien het toekomt de-
 « zelve te bezitten, nu is onze verwachting ver-
 « vuld. » Mohamed Tahir antwoordde: « o,
 « Vorst! ik ben een jongeling onervaren in het
 « regeeren, en beoog geene grootheid in deze
 « wereld; voorts hoedanig de bevelen mijns va-
 « ders, zoodanig handel ik. Gij (de Vorst) re-
 « geert dit rijk, ik beveel u alles wat in het
 « paleis is benevens alle onderdanen aan, dewijl
 « de gebieders u (alles) heeft overgegeven; zijt
 « wijders regtvaardig in uwe bevelen. » De Vi-
 zier vroeg eerbiediglijk: « Mijn meester! wat is
 « de zin van regtvaardigheid jegens alle onder-
 « danen? » Mohamed Tahir antwoordde: « de
 « regtvaardigheid berust op vier artikelen, voor-
 « eerst: de Vorst moet wetten geven voor de
 « rijks grooten en voor alle onderdanen, dat wie
 « op deze of gene manier handelt, op zoodanige
 « manier zal behandeld worden; dat, indien
 « iemand eenig verbod overtreedt, de Vorst den
 « zoodanigen behoort te straffen; doch, indien
 « iemand slechts eenmaal van het gebod af-
 « wijkt, zal de Vorst op hem toornen, daar het

« *hawënnang hoegi pandjennënggan nalin-*
 « *dhro hanggandjarro hingngatas habdhi, la-*
 « *wan kientën pëndhamëllannipoen, krantën*
 « *patoetting narpati hangnglampahhi hadhil-*
 « *liro lan kabëtjikanning ngatas habdhi: nang-*
 « *nging bilih djangkëp kalih ping tigo dhina-*
 « *mëllo malih hangngliwatti tiemballanikoe,*
 « *këdah hoego hangngoekoemmi hing dhö-*
 « *sanniro sêdhöjo; poennikoe hadhil wontën-*
 « *nipoen. — Kaping kalih, prakoro jén hono-*
 « *ho wöng tékko njëmbah mring ngadji harso*
 « *ngatoerrakën prëkawissipoen natas tijang*
 « *sannës-sannënéki, sampoen sangnoto ha-*
 « *glis dhoeke hing kasalahhaannë roemihin,*
 « *sêdhérénggé hamërikso hing sampoernan-*
 « *néng prikso; nënggih ngadil: bilih jektös*
 « *sisippipoen, kahoekoemmo hing ngatasréki*
 « *klawan ngadhilling kradjan, krono jén pit-*
 « *nah, hiko ngadihl. Kang kaping tigang*
 « *prakawis, laman malih noto hikoe hodjo pi-*
 « *san njrakahhi hartaannë wöng ngalit, sën-*
 « *nadijan kathahho nënggih koedho pinodo lan*
 « *kang këdik hiko, nikoe hadhil namaannëki. —*
 « *Kaping kawan prakawis: noto hikoe hodjo*
 « *njawang kamoelijanneki, lan kasoegihhan*
 « *tijang ngagëng saking wöng hino miskien*
 « *tëtkolo hing dhalëm hoekoemman, namming*
 « *sinammékno hoegi, lan bënnërri sabënnër-*
 « *ripoen hikoe ngadil wastannëki; malih këdah*
 « *hono djënnëngnging noto handékékko sêka-*
 « *wan mantri kang ngagëng saking poro man-*
 « *tri poenggowo sêdhöjo, sarto hingkang boe-*
 « *dhiman malih, kang sampoen kawroehhipoen,*
 « *kang soedjono hing pakërti, lan maannëh*
 « *kang ngagomo, lan kang ngalim hing ngilmi,*
 « *lan kang sangngëdh wëdhössipoen hing Allah*
 « *tongolo kang mohö soetji, hikoe wënnang*
 « *hangambillo boepati hikoe nënggih wahoe*

« hem betaamt over zijne onderdanen naar ge-
 « lang hunner werken goedertieren te zijn, omdat
 « hij verplicht is hen regtvaardigheid en goedheid
 « te bewijzen: doch indien het twee- of driemaal
 « voorvalt, dat men de bevelen overtreedt, moet
 « men al de misdrijven straffen; dat is regtvaar-
 « digheid. Ten tweede: wanneer iemand voor
 « den Vorst verschijnt, om zich over een ander
 « te beklagen (aan te melden) zal de Vorst niet
 « dadelijk over het misdrijf toornen, zoo lang
 « hij hetzelfde niet naauwkeurig onderzocht heeft;
 « dat is regtvaardigheid, maar indien de fout
 « gebleken is, zal hij den schuldigen volgens de
 « rijksregtvaardigheid straffen, omdat de aan-
 « klagt laster kon zijn; zulks is regtvaardigheid.
 « Ten derde: de Vorst moet volstrekt niet in-
 « halig zijn omtrent de goederen zijner onder-
 « danen, en alhoewel zij veel bezitten, moet hij
 « hen gelijk stellen met de genen, die weinig
 « hebben; dat wordt regtvaardigheid genaamd.
 « Ten vierden: de Koning zal geen aanzien of
 « rijkdom van grooten boven de geringen en
 « armen doen gelden voor het gerigt, maar
 « allen gelijk behandelen en regt doen die regt
 « heeft; ook dat wordt regtvaardigheid genaamd.
 « Voorts zal de Koning vier rijksbestuurders
 « aanstellen, die boven alle rijks grooten en die-
 « naren verheven zijn, die verstandig en vol-
 « komen kundig, die braaf van inborst en hart,
 « die godsdienstig en in de wetenschappen er-

« mring sang ngadji; krantën bilih bütën mēng-
 « kono hiko jakti boebrah djennēngnging nar-
 « pati. Wōntën malih hing mantri hiko sang
 « noto handékko seennopati hingkang waanni,
 « wah paham hing ngilmoe, kawroeh hing ngil-
 « moe hadjoerit, wah kēdhah hadhékéunono ti-
 « tjan kang hamatoetti, lawan koedhoe noto
 « hikoe kēdhah handhékék gaman kang warni-
 « warni wah pēngganggé kang bagoes-ba-
 « goes. » — Wadjier oel ngalam toer bakti
 mring Moehamadh Tahir: « Goesti maanniro,
 « bilih wōntën sih hing mami koelo hatoerri
 « koendhoer hing kadatjan. » Joto mandjing
 Moehamadh Tahir nēnggih mandjing hing
 dhalēm kēdatōn, giennarēbēg pro mantri sa-
 dharoem boepati; poenggowo, miwah tijang
 soegih-soegih, toeloeg kēdatōn sēdhojo; joto
 Wadjieroel Ngalam halēnggihhaken Moeha-
 madh Thahir rikoe hing padhmo sono mas,
 rinoekmi lawan tinatah manikam, linarappan
 tijang hing prangwēdhaanni wah sangkēllat
 pēllissir prēm moto sangngang warni; kathah-
 kathah pramoto hikoe kang soemēlēh hing
 padhmosono malih djamroedh kang hidjo hiko,
 miwah-miwah manikam malih. Kōtjappo man-
 tri boepatiyo wah sēdhojo wōng soegih-soegih
 samijo sēbo loenggoeh naliko hikoe mring
 Moehammad Thahir.

« varen zijn en God den Allerhoogsten zeer
 « vreezen, die zeer heilig is: zoodanigen moeten
 « inderdaad tot rijksbestuurders verkozen wor-
 « den door den Vorst, want indien zij niet
 « zoodanig zijn, wordt voorwaar de faam van
 « den Vorst bezwakt. Wijders zal de Vorst
 « die rijksbestuurders, dappere en in de oor-
 « logskunst bedrevene veldheeren, alsmede be-
 « hoorlijke oorlogstuigen, allerlei wapens en uit-
 « muntende kleederen toevoegen. » De Vizier
 Alam zeide eerbiedig tegen Mohamed Tahir:
 « mijn meester! indien gij mij toegenegen zijt,
 « zoude ik u verzoeken in het paleis te treden. »
 Hier begaf zich Mohamed Tahir binnen in het
 paleis, gevolgd door alle rijksbestuurders, staats-
 dienaren en aanzienlijken: allen in het paleis
 zijnde, deed de Vizier Alam hem nederzitten
 op den gouden troon, welke met diamanten
 omzet was. De tapijten en kleeden, welke met
 negenderlei edelgesteenten versierd waren, wer-
 den uitgespreid; met vele kostbare steenen was
 den troon ingelegd: als groene Smaragden en
 ook robijnen. Vervolgens gingen al de rijks-
 grooten en aanzienlijken voor Mohamed Tahir
 zitten.

UITTREKSELS UIT HET JAVAANSCH E HANDSCHRIFT LAJANG SÉWOKO.

Letterlijk Vertaald.

§ 500. Sang rodjo Makmoedh ngandhiko
 De koning Machmoed beval
 dhatēng nging rekijono Patih: Siro mētoewo
 aan den heer Patih: Gij, ga uit
 hing djobo pēpēkēn sakjēh hing mantri
 naar buiten, verzamel al de mantries (en)

saroepaning 2 boepati sēdhojo; hodjono kan-
 de aanwezige regenten gezamenlijk, dat niemand
 toen hasibēng 3 pagēlaran. Saksono Pa-
 nalate te verschijnen in de vergadering. Nu de Pa-
 tih toer 4 bakti, sigro mēdhaling djawi,
 tih bewees hulde, spoedig uitgaande naar buiten,

poen patih Halijas risaksono hing ngoen-
 en de patih Halijas was luidruchtig in het te
dhangungan; *sakathah hing poro mantri*
 zamen roepen; alle de gezamenlijke mantries
handerraannéng pagélaran, *pěpěkk sadhojo*
 vervulden de vergaderzaal, opgepropt alle
hanangkil; *sampoén pěpěkkan mantri*
 verschenen; toen verzameld waren de mantries,
haannoelijo mǐjōs sang Praboe kéring 5 wǒng
 vervolgens verscheen de Vorst gevolgd door al
dhalēm poeio hanggarěbēgan nra-
 het volk van den binnenhof omstuwende den
pati, *kang binakto hēmas kalawan sēloko*,
 vorst, brengende goud benevens zilver;
tinoempoek king pagélaran, winđr lawan
 het opstapelende in de vergaderzaal, vermengd met
sesotjiodhi, hardonno lan mas sēloko, tjinaroeb,
 juweelen, geld en goud, zilver, omgeroerd,
dhadhi sawidji, kagoengngannaané sang
 werd (het) één (hoop) toebehoorende aan den
ngadji, katiengngalan lir goenoeng. Sang noto
 vorst, zichtbaar als een berg. De vorst
hangnabdhiko dhoematěng rěkijono patih, lah!
 beval aan den heer patih: welaan!
hataggěn mantri harěboet gandjaran; siro
 bevel de mantries op te nemen het gunstbewijs; gij
miloeuwe moepoeuwe. Ki patih Halijas toer
 ook, gij raap op. De patih Halijas bewees
bakti joto hingngatag sadhojo, sakathahhing
 hulde en beval alle aanwezige
poro mantri, joto moepoeuwe sami hing
 gezamenlijke mantries en zij raapten op geza-
kagěngngaanné sang praboe; goe-
 menlijk de eigendommen van den vorst drui-
mědhěr hawoerahhan 6. Soeko Sri
 send (was) het gekrioel. Vermaak schepte
boepati haanningngali mantri harě-
 de doorluchtige vorst te zien de mantries op-

boetan *gandjaran. Joto hadhono sri na-*
 rapen de gunstbewijzen. Na de gift de doorl.
lěndro hanitih koedho, toemoeli hannjandhěr-
 vorst reed te paard, spoedig rennende naar
ring pangngoeraken. Hapatih Halijas taram-
 eene schuilplaats. De Pati Halijas spoe-
pil hatoet, wingkingnginggoesti hamboentoet-
 dig volgde achter den vorst hield den
ling koedhannipoen, dhatan kěnno pisahho,
 staart zijns paards, niet kunnende scheiden.
Sangngrodjo Makmoedh danoelih tininggaallan
 de Koning Machmoed keek om, zag
Halijas hamboentoetling koedho,
 Halijas, den staart houden van het paard, de
rodjo Makmoedh hangngandhiko dhoematěng
 koning Machmoed zeide aan den
rěkijono patih: hé Halijas, pogéné siro
 heer patih: he Halijas, waarom gij
kědhah toet wingking hing kami? satěmah
 wilt volgen achter aan mij? 'tware beter
siro karijo hamoeponi dhono ningsoen, hopo
 gij bleeft oprapen de gunst van mij, hoe,
siro tannarso hamoeponi gandjaran nami; joto
 gij wilt niet oprapen de gunst van mij; nu
němbah hoematoer poen patih: « Tanpradhoei
 boog, sprak voorts de patih. « Onverschillig
hing barono, saking brěkatting nrěpati,
 omtrent de schatten, door den zegen van den Vorst,
hangngrahōs warěg patikbro, hangnging ka-
 gevoel voldoende mijn, daar ik (dien) be-
tjipto hing ngati; pandjěngngan nrěpati,
 waar in het hart; doorl. vorst, dat is 't
poenniko hing kang kahéloeng hambo tannarso 7,
 dat geacht wordt een dienaar, niet wil schei-
pisah tingngal tan pěgattling goesti. » Rodjo
 den niet verlaat den meester. » De vorst,
Makmoedh haroem widjilingwatjono: « Hijo Ha-
 Machmoed geurig uitte woorden: « Ja Ha-

lijas! Kasinggihjan 8 hatoet lawan karsolijos! Voorwaar, te volgen naar mijnen mami, hikoe tangkëpping kawoelo, kang wil, dat is de inborst eens dienaars die protjojoho hing goesti, hikoe djnëngnging pa-vertrouwt den meester, dat wordt genaamd een tih, rakët dhénniro 9 hangoeloen 10, dhadpatih, nabij kan hij dienen waarhijō ratos protjojo, maring djnëngnging door de vorst vertrouwt op den genoemden papatih, lamōn nratos hikoe hadhoewé 11 papatih; als de vorst bezig is te onderriksō, hono dhéné 12 lamōn nolo, gagawéjan-zoeken, wijders als slecht is het bedrijf van ning papatih, katōn nalané kang karden patih, is zigbaar zijne slechtheid in jiwo, hotowo tiwas sing patih, katōn zijn werk, of is nalatig de patih, zigbaar tiwassing kardhi, hatanapi-de nalatigheid in (zijn) werk; maar heeft het een djnëngngipoen, hing gawéjanniro katon pën-naam zijn werk, zigbaar het goede nêdhahé kang kardhi, lawan malih tiwas in het werk; wijders het nalatige in het bangkitting kōngkōnnan, jén si kōngkōnnan vernuft van den afgezant, indien de afgezant (hij) tiwas, jaktiné katōn dhoemëling, jén bang-onvernunftig is, blijkt duidelijk; of verkitting kang ngoetoessan, hotowo hoetoessan nufstig de afzender, of de afgezant verbangkit, pasthi katōn dhoemëling, jén bang-nufstig, voorzeker te zien duidelijk of verkitting kang ngoetoës, karanné jén noetoessan, nufstig is die afzendt, want als afgezant, ratos satrijo boepati, hamilihjo lawan prade verstandige vorst kiest (iemand) met goëjganning lampah, samponto sêk loemaden wandel, die niet dikwerf uit-

koewo, satëmah haniniwasssi, hamilihjo kang gaat, noch nalatig; hij kiest die projogo, lan kiro kiraanning kardhi, jén si goed (is) met oordeel in het werk; indien taté habangkit, hikoe projogo hij gewoon (is) ervaren te zijn, die (is) goed gezondhingoetoës, dhoemadhi dhatannino djnëngden te worden, wordende niet bezwakt de faam ngé ratos boepati: hamilihjo kang sampoen van den vorst: hij kiest die reeds geleerd heeft ngahéssi karjiwo: jén siwōng hingngoetoës werkzaam te zijn: als degeen die gezonden tiwas, lah hajiwo hingngoetoës malih, dhoewordt achteloos is dan vooral niet meer gezonden, madhi hienno protjojo, djuëngngé praboe wordende slecht het vertrouwen op den naam pati, jogjo hing ngoetoës malih kang bêtjik van den vorst; goed om te zenden ook, braaf tēmënnng kajoen, kang protjojo hing pdjah, zeer van neiging, die getrouw is in den dood, kang woes protomo hing ngilmi, lamōn si die de eerste is in kennis: indien die wōng poeniko nōra jahiman, sajaktiné hikoe persoon niet godsdienstig is, voorzeker die hijō wōng ngikoe tandrêbē ngilmi, jakti tan persoon niet bezit kennis, voorwaar kēno paréntah, hang ngroesakkakēn niet moet gelast worden, hij doet verderven nagari. Kalawan nopo malih parénhet land. Wijders wat meer is de bevetah wōng, tanpo ngilmoe, tan wroeh hing len van hem die geen kennis heeft, kennen kabêtjikkan, bédho lan wōng hingkang bêtjik, geen welzijn, verschillen van de deugdzamen, tan nrokos omannah, hing wōng nandang-en bekommeren zich niet met hen, die bezitten ngiman. het geloof.

1. In het algemeen is de onvolmaakt verleden tijd in den tegenwoordigen tijd geschreven, doch ieder zal spoedig merken dat de eerste bedoeld wordt. Het stuk is doorlopend in de hooge taal geschreven; het spreken van den vorst wordt telkens *ngandhiko* genoemd, dat eigenlijk bevelen beteekent, wordende zijne taal als een bevel beschouwd; daarentegen wordt zulks van den patih nederig uitgedrukt door *hoematoer*, « woorden aanbieden. » Van een persoon wordt ook in de lage taal gesproken, als *wōng* soms niet een aanwijzend voornaamwoord uit de hooge taal, als *wōng poenniko*, dat zich boven het lage verheft.

2. *Saroepaning*, van *saroepo*, eene soort, ook: een gelaat hebben, dus: zich vertoonen, en in den onderhavigen zin: aanwezig.

3. *Hasibéng*, van *sebo*, *hasibo* of *hasébo*, verschijnen, en alhier in plaats van *hasébo hing* verschijnen in, ineengesmolten.

4. *Toer*, verkorting van *hatoer*, aanbieden, zie § 43.

5. *Kéring*, van *ka* en *hiring*, volgen, ineengesmolten, en dus: gevolgd.

6. *Goemëdhër*, is een ratelend, rommelend gedruis, en *hawoerahhan* is van *hawër* of *hawoer*, mengen, door elkander gaan.

7. *Tannarso*, verkorting van *datan harso*, niet willen.

8. *Kasingihhan*, van *hinggi*, ja, zeker.

9. *Dhénniro*, van *dhéné*, kunnen, *maniro*, hij, gij.

10. *Hangoeloen*, dienen, van *koelo*, dienaar.

11. *Hadhoewé*, bezitten, hebben; in den bedoelden zin: een onderzoek hebben, dus: bezig te onderzoeken.

12. *Hono dhéné*, eigenlijk het kan, het is mogelijk, doch wordt dikwerf als: wijders, ook kan het, gebezigd. Dit is een taaleigen.

TITELS VAN JAVAANSCH E VORSTEN EN GROOTEN.

Voor den Keizer of Sultthan.

Hingkang Sinoehoen, *Kangdjëng Soesoe-hoennan*, *Pakoe Boewono*, *Seennopati Hingngalogo*, *Ngabdhoer Rahman*, *Sajidhien*, *Paannotogomo*. (Verkl.) *Hingkang linoehoer-rakèn*, *kang dhipoen Soenoewoenni*, *Hangoe-koehhakèn djagat*, *Titindih hing prang njèkël pangngawoso*, *Hing papaanning paprangngan*, *Habdhi kang moerah hing dhoennjo*, *sangkang ginoesti*, *Noto hing ngagomo*. (Zin.) De verhemelde, de aangebedene, de spil van het aardrijk, de schrik des doods op het slagveld (opperbevelhebber), de barmhartige dienaar Gods, de bevestigter, de handhaver der Godsdienst.

Voor den Kroonprins.

Kangdjëng Pangéran, *Hadhipati*, *Aan-nöm*, *Hamëngkoe nagoro*, *Soedhikbijo*, *Rodjo poetro*, *Naréndro Mataram*. (Verkl.) *Hagëng kang kiennawoelan*, *Njèkël pangawoso*, *Tjatjawangngan*, *Pikoekoe hing nagoro*, *Kang linoewihhakèn hing ngakèh*, *Poetro Ratoe*, *Ratoe hing Mataram*. (Zin.) De doorluchtige prins, de zeer voortreffelijke, de jeugdige, de steun des lands, de alles overtreffende, de zoon van den vorst, de koning van Mataram.

Voor den Pannëmbahan.

Kangdjëng Pannëmbahan Boemi Noto. (Verkl.) *Kangnging ngagëngngakèn kinabèk-tén ratoe hing boemi*. (Zin.) De doorluch-

üge, geheiligde, hoogvereerde vorst der aarde.

Pangéran Hadhipati Poero Bojo. (Verkl.) *Kiennawoelan hannjékél paréntah pakéwoeh hawëwëngkōnning karaton.* (Zin.) Die gediend wordt (*) in het moeilij k bewind van den omtrek van het paleis.

Pangnéran Hadhipati Koesoemo Joedho. (Verkl.) *Kiennawoelan hanjékél paréntah; kakëmbang nging përang.* (Zin.) Die gediend wordt in het bewind, als het sieraad des oorlogs.

Pangéran Harijo Singi Sari. (Verkl.) *Kinawoelan matjan wadhōn.* (Zin.) Die door tiggerinnen gediend wordt.

Pangéran Harijo Pannoelar. (Verkl.) *Kinawoelan panggōnnanning pitakōnnan.* (Zin.) Die in de spreekzaal gediend wordt.

Pangéran Harijo Hadhi Nëgoro. (Verkl.) *Kinawoelan hoetamaning nëgoro.* (Zin.) De voortreffelij ke dienaar des lands.

Pangéran Harijo Noto Poero. (Verkl.) *Kinawoelan hannoto wawëngkōnning karatōn.* (Zin.) De dienaar die de onderhoorigheden des rij ks regelt.

Pangnéran Harijo Noto koesoemoe. (Verkl.) *Kinawoelan Ratoenning Këmbang.* Een vorst der edelen.

Pangéran Harijo Danoe Pojo. (Verkl.) *Gëdé pangawoelan hagölékki paparing,* zeer verdienstelij k in het verwerven van belooningen.

Pangéran Harijo Djojo Koesoemo. (Verkl.) *Gëdé pangawoelan kakëmbang kang mënënggakën,* zeer verdienstelij k als held der edelen. (bloesem der dapperen).

Pangéran Harijo Pringgo Lojo. (Verkl.)

(*) Die gediend wordt, heeft hier ook de betekenis van het activum, zoo als wel in het Grieks ch, dus die dienstbaar is.

Gëdé pangawoelan pakéwoeh hing djadjahan, zeer verdienstelij k bij de moeilij kheden aan de grenzen.

Pangéran Harijo Hadhi Koesoemoe. (Verkl.) *Këmbang kang hoetomo,* edele bloesem.

Pangéran Harijo Pandji Prijambodo. (Verkl.) *Laannang kang hamoerih hing roso.* Een man die naar magt streeft.

Pangéran Harijo Koesoemo Ningngrat, (Verkl.) *Kakëmbang ning djagat,* bloem der wereld.

Pangéran Harijo Brongto, Koesoemo. (Verkl.) *Kakëmbang nging trismo,* bloesem der liefde.

Pangéran Harijo Soerjo Broto. (Verkl.) *Srëngngéngé topo kang sampoerno,* de zon der volmaakte boetelingen.

Toemënggoeng Mangkoe dhi Ningngrat, (Verkl.) *Kang hamangkoe kahoetamaanning djagat,* de voortreffelij ke bestuurder des lands.

Dipo winoso, de heldere Zon, (groot e zon.)

Pringgo Koesoemmo, de edele voorzichtig e.

Mangkoe Nëgoro. (Verkl.) *hannjékél boemi,* bestierder des lands.

Prangwëdhono. (Verkl.) *Pangnarëpping prang,* hoofd des krij gs.

Soerjo Nëgoro, (Verkl.) *Srëngngéngénnung nëgoro,* zon des lands.

Soerjo Dhi Ningngrat. (Verkl.) *Srëngngéngéngé hoetamaanning djagat,* voortreffelij ke zon des lands.

Soerjo Mataram, zon van Mataram.

Soerjo Dhi Poero, zon van het paleis.

Pakoe Hatam, spil der wereld. (Standvastig in het bewind van zaken.)

Soerjo Poetro, zoon der zon.

Mangkoe Boemi, bestierder des lands.

Dhipo Nëgoro, fakkel of zon des lands.

Mangkoe Koesoemoe, bestierder der edelen.
Moerdhaannengngrat. (Verkl.) *Tenggëkking*
djagat, hals des lands.
Dhipo wijono, zon der gelukzaligheid.
Hadhi Soerjo, voortreffelijke zon.
Hadhi winoto, voortreffelijk in deugden.
Aboe Bakar, reine dienaar.
Pannëngngah, middelaar.

Noto Prodjo, die de zaken des lands regelt.
Tédjo koesoemoe, glans der edelen.
Tjokro Dhi Ningngrat, voortreffelijk wapen
des lands.
Prawiro Dhi Ningngrat, de held des lands,
(ook, de verstandige des lands).
Sonto Widjojo, voortreffelijke standvastigheid.

VERKLARING VAN HET STUK VOORKOMENDE OP BLADZIJDE 3.

Moelané katandanan, *hijo hoego toeloeso*
moerah sakéh sandang pangan, *toer karto*
hing nëgoro; *soepojo dhadhijo tètépé hing*
wöng, *harëp hangabëkti maring Dhéwo*.
Krono bëkti hikoe sampoernaning lampah.
Toehoe siro jëng mangkono, *hamësthi tina-*
rimo; *krono sing sopo wöng kang hanglam-*
pahhé kabëtjikan, *jëkti tinëmoekhakën hing*
bésòek soewarganiro, *kang loewih moeljo*; *toer*
hakarso poro Dhéwo haparing polo marto, *kojo*
padhoeko sanghijang séwo Bothoro Hëndhro.

Sing sopo wöng kang hanglampahhé holo,
jëkto hing wëkasané hanëmoe hing naraka-
niro, *toer tiniengalakën roepaniro bésòek podo*
lan roepané wöng loro hino, *kojo boeto gë-*
déné, *roepaniro kojo hasoe*, *hanané kang*
mangkono hikoe bödd, *krono tanarëp hing*
kabëtjikan, *hanoeroeti chawanniro*, *hikoe*
satroë kang hono hing badhaniro.

Gëniro kang këkawroehho moengpoeng hoe-
rip, *hamrih hing kabëtjikan*, *hanadijo ha-*
nëmbah poedji kang sampoerno, *prasadjo*
maring Bathoro, *kang hamiséso hing djagat*,
kang dhoewé boemi langit.

Hijo karané moenggoeh kaloenggoehhané,
sang pandito kahoermatënno, *hing sopo böga*,

Het bewijs (van welvaart) is, dat bij voort-
during voedsel en deksel goedkoop, en er vrede
in den lande zij; opdat zulks rust aan hen ver-
schaffe, welke de Goden vereeren. Die veree-
ring nu is een volmaakte wandel. Als gij dien
getrouw betracht, moet dezelve welgevallig zijn;
want een iegelijk mensch, die de deugd beoe-
sent, zal gewis eenmaal den hemel verwerven,
die zeer verheven is; en zoowel alle Goden als
de luisterrijke Godheid Séwo Bothoro Hëndhro,
zullen hem alle hulp verleen.

Een iegelijk, die slecht handelt, zal eindelijk
de hel verwerven, en zijn voorkomen zal zich
namaals vertoonen als wanstaltigen, groot als
monsters, met een hondengestalte; de zooda-
nige is onverstandig, daar hij afkeerig van de
deugd, zijne driften inwilligt, die zijne vijan-
den zijn.

Dit moet geweten worden in het leven, ten
einde deugdzzaam te worden, en volmaakten lof
op te zenden, geloovende in Bathoro, die magt
heeft over de wereld, die hemel en aarde bezit.

Ook ter oorzaak hunner eerwaardigheid, moe-
ten de leeraars door u, niemand uitgezonderd,

sarto hanggoeroewo; kang salëmmën-tem-mënnipoen sëmbah maring Bathoro kang koe-wošo, sarto kang misëšo, kang minðngko kawarnané; hamoeng sëmbah poedjihiro, margané toemoeljo hanëmmoehakën hing kabëgdjan, lan kabëtjikan, moengpoeng siro maksih hoerip hing dhoennjo. Sarto hamoemoeljo mring wöng ngatoewo karö, lan sarto loeloehoeriro hing pawëkasé kang hanëmoe kang kaloemrah hing nagoro hëra nono loepoeté; hoepamané woes kojo wöng ngatoewané karö, katiengngalan pangrëksané sang Bothero, hjo kang hamboeko hatiniro hing pëgawé kang bëtjik. Kawroehhono dhënniro wëdaring sëkar, haroemi maratané hing sahënggönniro; samöngkono wisësaning sariro, kang hamoerbo hing pakrëti, kojo sang ratoe hamaréntah hing boemi; podo-padanéko ham-bëtjikono hing pangandhiko lan hamrihjo toetoengnganan lan sandjoto pëddang; podo hoego, hing kang kadhi hangrësikono hing sësoembërran, kojo pandhoeko, kang hamaréntahho, hamrih raminé bolotané, lan hodjo hambédhahakën, moenggoeh hing wöng holo bëtjik, sami sinoengan, tëndo pangönan, sopojo kang holo dhadhi bëtjik, hikoe kawroehho kabéh; hodjo hangoelati roepo warno.

vereerd worden en gij moet van hen leeren, maar boven alles eere bewijzen aan Bathoro den almagtigen, den bestierder en den onderhouder van alles, hem alleen moet gij loven, om eenmaal geluk en zegen deelachtig te worden terwijl gij nog leeft in de wereld. Eert ook uwe ouders mitsgaders uwe voorouders in hunne lessen, die gij in hunne schriften aantreft, en welke algemeen in den lande verspreid, onschendbaar zijn; even zoo als hunne ouders de voorschriften van den God Bathoro beschouwden, die hunne harten openden voor de deugd, weet dat zij geurige bloesems mogten dragen, waar hun invloed ook besta; desgelijks zal uwe magt zijn, die het gemoed herschept, gelijk aan eenen vorst die op aarde regeert; gedraag u op dezelfde wijs deugdzaam, ingevolge de bevelen, en streef naar behoedzaamheid en verdedigingsmiddelen, even alsof gij de bron zuivert, en gelijk wordt aan eenen doorluchtigen vorst, die het bewind voert tot heil zijner onderdanen. Zijt geen aannemer des persoons onder bozen en goeden, zij allen worden met een klaarblijkelijk verblijf begiftigd; zoo mogen de bozen dengdzaam worden. Dit alles worde door u gekend; zoek naar geene soort. (Maak geen onderscheid).

Het bovenstaande is een gedeelte van vele verhevene zedelessen, die in het jaar drie honderd zes en negentig, der Javaansche tijdrekening geschreven zijn en bijna veertien eeuwen tellen.

AANHEF VAN DE GESCHIEDENIS DER JAVAANSCHKE KEIZERS.

Ki Toemëngoeng Soemo Broto hatoer sëmbah: doeh Sri Boepati! romo djëngngandhiko Pangngëran kapoegërran wöšs saking dhalëm goesti, sapoetranniro garwo dhatan kari. —

De Heer Tommonggong Soemo Broto zeide beleefdelyk: Ja heer doorluchtige Boepati! uw vader, Pangeran van Poeger ging uit zijn paleis met zijne kinderen (en) vrouwen, blijvende

Ngalér ngilén wahoe wadhjo kang hoeningngo, doek sri noro pati djodjo wingno-wingo, koe-mèdhoet lathienniro, moenggah mring kamar pri badhi; bëndeki bitjik sigro biennakto midjil. Woes tiennampan dhénniro rëkijono patijo tiennaboeh hing sitinggil, bëndé moenjo nganggang, moenni hing ngawang ngawang, biennaroeng lau tētag moenni, wadhjo kapoegërran hōtër, wōng sannëgari. Hing djrō poero gégér hoemjoeng hawoerahhan, samijo salah pamjarsi, hing pannjannanniro Pangngéran Poegër hiko hangngamoek marang djrō poeri; wadhjo kaparak hing sri mēngnganti, baris prapto siti loehoer barisé malatar, kapang wōng magar sari prijoto kang ngarso, soro ngi djadjarriro bēdil, samijo dhénnisēnni, wōng djogo bojo samijo prajitnéng wésthi. Wōng nir bojo sikēp kardi moenggjang ngarso, wōng djogo soero sami gandjoer sikappiro noeloep wiso protjōndo wōng poetro sikēp djēmparing; moengngoep hasri, wirow brodjo bradjannōng laku tijosō, samijo prajitnéng djoerit, tan kaliljo pērnah njandjoto.

(geene) achter. Noordwestwaarts ging hij; het volk weet het. Tijdens den doorluchtigen Boepati de borst rood werd en de lippen beefden, klom hij in zijn kamer alleen, (nu) werd de alarmgong spoedig naar buiten gebragt; door den Patih overgenomen zijnde, werd op (dezelve) op eenen hoogen grond (gebragt) geslagen; deze gong klok schel, het geluid klonk tot de wolken, en mengde (zich) met het geluid van de zware trom; het volk van Poeger kwam in beweging, de menschen eene buurt in het paleis (uitmakende) kwamen in beroering en maakten een groot gedruis; alle hoorden verkeer, (dat) de Pangeran van Poeger oproer maakte in het paleis; de lijfwacht aan de poort schaarde zich tot de aanhoogte in kloeke houding; de paleisburen waren op hunne hoede naar voren uitziende; de schutters rangschikten hunne geweren, (stelden zich in slagorde) en laadden dezelve. Het volk van Djogo Bojo (*) was oplettend op de paarden; het volk van Nir Bojo rustte zich tot den strijd uit; staande vooraan. De dapperen droeg lange lansen. Ook waren er die vergifuge pijljet uit blaaspijpen bliezen; de jongelingen hadden pijlen. Schoon waren al de scherpe wapenen der oude tijden; allen haakten naar den strijd, en nooit misten hunne wapenen.

(*) Djogo Bojo, Krokodilwachters.

P O È Z I E.

De Javaansche poëzij is eenvoudig, echter natuurlijk en soms vol kracht. Voornamelijk wordt zij, zoo als bij de meeste nog niet ontwikkelde volken tot het vermelden van oorlogen

gebezigd. De dichtstukken rijmen niet, maar hebben eene maat, die even als die van bijna alle Javaansche geschriften gedurig afwisselt.

Harëppan, hoeran-hoeran, en goerittan

zijn de namen voor dichtstukken. *Ilmoë goe-rittan* is de dichtkunst, *Kěprak* beduidt toonval en *těmbang* melody. De verzen dragen den naam van *poeh* en *poepoeh*; iedere regel heet *podo lingso*, kleine voet en ieder couplet *podo gědé*, groote voet.

Iedere verandering van maat heeft eenen eigenaardigen naam en van alle coupletten van dezelfde maat moeten de regels in bepaalde voekaalklanken uitgaan.

De voornaamste namen die de maat aanduiden zijn: *Hasmoro dhono*, gift uit blijdschap;

Sri Noto doorluchtig vorst; *Dhandang gendis*, suikerkraai. *Kinanti*, gewacht worden. *Midjil* te voorschijn komen. *Sinöm*, haarlok. *Mas koeměmbang*, drijvend goud. *Pangkoer hangngoengsi*, zich achterwaarts schuil houden. Buiten deze zijn er nog vele namen, waarvan de beteekenis niet immer met juistheid kan bepaald worden.

Om over den aard der poëzij en hare maat te kunnen oordeelen, volgen hier eenige dichtstukken.

Maat Pangkoer Maděngdo.

BESCHRIJVING VAN EEN OORLOGSTOONEEL.

<i>Rāmēnning prang, loedhīrō līr lēpēn bēnnō</i>	12 voet, in o of a.
<i>Tān boēh moesoēh pri bādhi,</i>	7 » » i.
<i>Līr gābāh ngintēran,</i>	6 » » a of o.
<i>Rāmē hābiloeloengngan,</i>	7 » » a.
<i>Hawōr pangngriki toeranggi,</i>	8 » » i.
<i>Wātang kang rēmpak,</i>	5 » » a.
<i>Līr sārāh hānēng wari.</i>	7 » » i.

Vertaling in dezelfde maat.

De strijd was hevig, 't bloed vloot als een volle stroom,
 Geen vijand kende zich zelf',
 Als het graan verstuiwend,
 Op elkander gedrongen! —
 Gemengd was 't brieschen der paarden;
 Brekende lansen,
 Als stroo, dreven op 't water (als spaanders).

Riwat-riwoet, tannono hinggang moendhoero,
Bědil nōra namoeni,

Vermengd ondereen, was er niemand die deinsde,
 Geen geschut dat bulderde;

*Hakoewël kéwolo ,
Singo kang panggah , pëdjah ,
Soemahab bolo ngëbëkki ;
Bolo bang wëtan
Tannono sambat hadjrih.*

*Kapiharso lir ngobakhënno kang djagat ,
Swarané bédil moenni ,
Watang kang tjaroekbrak ,
Lir pëkking gërdho sëmpal ,
Hawër swarané wadhjalit, (voor wadhijo halit).
Lir goenoeng rëbah.
Swarané bédil moenni.*

*Raménning prang loedhiro lir lépén bënno ,
Bëndé nōra namoenni ,
Lir boeloes néng rowo ;
Wastro , watang lir sarah ,
Lir sélo tinoelang hësthi.
Wastro koemambang
Lir ganggëng hanëng wari.*

*Raménning prang loedhiro lir lépén bënno ,
Wangké soesoenno tindih ;
Kadhi soerodhoelo ,
Pangamoeké wōng Toeban.
Kang kaparag , hangngëmassi ;
Bolo bang wëtan
Kathah kang ngandang kaannin.*

*Jén dhinoeloe lir pëndhah kang woewoekiran ,
Kinōn soesoenno tindih ,
Wënnëh kang katoendjang ,
Ramé hasalin toendjang
Hono kang mati hing wari ,
Hing kang wëlassan
Dhën gëndōng réwanggëki.*

't Was enkel worsteling ;
Wie volhardde , bezweek ;
Op elkaâr stonden de scharen ;
Het volk van 't oosten
Werd niet bevangen door schrik.

Het gedruis werd gehoord als schudde de wereld ,
Het geschutgebulder klonk ,
Het klettren der lansen
Als splijtende boomstammen
Klonk met 't geschreeuw der legers ;
Als 't stortend gebergt ,
Was 't gebulder der stukken.

Destrijd was hevig , 't bloed vloot als een volle stroom ,
Geen bekkens klonken , drijvend
Als schildpadden in 't slijk (*).
Kleeding , lansen als spaanders ,
Als steen , die de olifant verplet.
Kleederen dreven
Als planten op het water.

Destrijd was hevig , 't bloed vloot als een volle stroom ,
Lijken lagen op elkaâr ;
Even als de tigers
Moordde het volk van Toeban.
Die geraakt werd , moest sneuvelen ;
Het volk van 't oosten
Had er velen met wonden.

Die het aanschouwde zag hen als de heuvelen ,
Die stapels lijken voor 't oog !
Andren aangevallen ,
Vielen weder hevig aan ;
Andren stierven in het water :
De beweenden werden
Door hun makkers gedragen.

(*) Als schildpadden in poelen , vertoonden zich de gongs in het bloed. (Juist en natuurlijk beeld).

Met regt wordt eene zoodanige schildering van den strijd door den dichter die den krijg in Indië kent, als levendig, natuurlijk en krachtig beschouwd.

De moeilijkheid om de afwisseling van maat in acht te nemen, en tevens de vokaalklanken aan het einde der regels te bewaren, maakt de poëzij tot eene kunst van veel studie, en het is

alleen aan de euphonische regelen te danken, dat die moeilijkheid te overwinnen is. De ineen-smelting verkort, de aanhechting en tusschen-voeging van woorden verlengt de maat. Zoo wordt *soeworo*, veranderd in *sworo*, *djěro* in *djro*, enz. terwijl de werkwoorden door de vooraanhechting van *hang* of *ha* eenen lettergreep winnen.

E I N D E.

INHOUD.

EERSTE HOOFDDEEL.

Schrift en uitspraak.

§ 1. Alphabet. § 2. *Lěĝěno*. § 3. Klassificatie. § 4. Voorbeelden om woorden te vormen. § 5. Voorbeeld van de schrijfwijze. § 6. Hulpletters. § 7. Vokalen. § 8. Hulpletters met vokalen. § 9. *Rěpo*, of teekens van zamensmelting en afsnijding. § 10. Voorbeelden tot oefening. § 11. Woordvorming door verbinding van medeklinkers, hulpletters, vokalen en schrijfteekens. § 12. Aangenomen letters. § 13. Talletters. § 14. Voorteekens en zinsnijdingen, afwijkingen van het staande schrift.

Regelen van welluidendheid.

§ 15. Over het schrijven der wortelwoorden. § 16. De verlenging der wortelwoorden. § 17. De verandering der medeklinkers. § 18. Euphonische verandering in den uitgang der woorden. § 19—37. Verandering aan het begin der werkwoorden. § 38. Overzicht van de aangehaalde voorbeelden door eene tafel. § 39. Uitkomst dier tafel. § 40. Uitzondering omtrent de *ngo* en *njo*. § 41. Verandering der vokaalklanken in het midden der woorden. § 42. Verandering der woorden op het einde. § 43. Verkorting van woorden (abrevatio). § 44. Bijzondere teekens en zinsnijdingen.

TWEEDE HOOFDDEEL.

Woordvorming.

§ 45. Het wezen, de soort en hoofdrang der woorden. § 46. Woorden door herhaling dubbel. § 47. Woorden door zamenvoeging dubbel. § 48. Woorden door vereeniging dubbel. § 49. Tweelettergrepig zijnde woorden. § 50. Over de soorten der woorden. § 51—54. Over het vormen van afgeleide woorden. § 55—59. Afgeleide zelfstandige naamwoorden. § 60—67. Afgeleide werk-

woorden. § 68—70. Over de bijzonderheden van de soorten der woorden. § 71—75. Zelfstandige naamwoorden. § 76. Gevolgtrekking. § 77—95. De naamvallen. § 96—98. Lidwoorden. § 99—116. Bijvoegelijke naamwoorden. § 117—120. Trappen van vergelijking; de getallen. § 121—146. Persoonlijke voornaamwoorden, hunne naamvallen in het enkel- en meervoud. § 147. Wederkeerende voornaamwoorden. § 148—152. Bezittelijke voornaamwoorden. § 153, 154. Vragende voornaamwoorden. § 155—156. Aanwijzende voornaamwoorden. § 157, 158. Betrekkelijke voornaamwoorden. § 159—187. Werkwoorden met hunne verschillende tijden en wijzen. § 188. Inlichting over de tafel der afgeleide woorden. § 189. Tafel van afgeleide woorden. § 190. Wederkeerige werkwoorden. § 191. Onpersoonlijke werkwoorden. § 192—200. Telwoorden. § 201—219. Bijwoorden. § 220—224. Voortzetsels. § 225—236. Voegwoorden. § 237—242. Tusschenwerpsels.

DERDE HOOFDDEEL.

Woordvoeging.

§ 243—251. Verbinding van naamwoorden. § 252—256. Verbinding van werkwoorden. § 257—263. Verbinding van de kleinere deelen der rede. § 264—269. Over de weglating van sommige woorden en eenige bijzonderheden aangaande de verbinding. § 270—276. De beheersching van naamwoorden. § 277. De beheersching der werkwoorden. § 282—289. Gesprekken van meerderen tot minderen in de lage taal, en van minderen tot meerderen in de hooge taal, over allerlei onderwerpen. Eene menigte Javaansche brieven met de vertalingen van blz. 62—81.

Uittreksels uit Javaansche geschiedenissen.

Fragment uit de geschiedenis van Sultan Ibrahiem; uittreksel uit Lajang Séwoko blz. 84. Titels van Javaansche vorsten en grooten blz. 87. Verklaring van het stuk, voorkomende op blz. 8, zie blz. 89. Aanhef van de geschiedenis der Javaansche keizers blz. 90. Poëzij blz. 91—94.

α)

ken.

TIJDEN.	AANTOONENDE BEPAALDE WIJS.	DEELWOORDEN.
	Ik doe. Doen.	Doende.
Tegenwoordige.	Koelo hadhamël. Hakoe hagawé.	Sawëg dhamël. Lagi gawé.
Volmaakt verledene.	Ik heb gedaan. Gedaan hebben. Koelo sampoen hadhamël. Hakoe wis hagawé.	Gedaan hebben. Sadhamëllipoen. Sagawënné.
Toekomende.	Ik zal do. Zullen doen. Koelo badé hadhamël. Hakoe bakal hagawé.	Zullende doen. Sawëg badé dhamël. Lagi bakal gawé.
	Ik word ge. Gedaan worden.	Gedaan wordende.
Tegenwoordige.	Koelo dhipoen dhamël. Hakoe dhi gawé.	Sawëg dhipoen dhamël. Lagi dhi gawé.
Volmaakt verledene.	Ik ben (werd). Gedaan zijn. Koelo sampoen dhiphipoen dhamël. Hakoe wis dhigawé.	Gedaan zijnde. Sampoen kadhamël. Wis ka-gawé.
Toekomende.	Ik zal gedaan len gedaan worden. Koelo badé dhipoen dhamël. Hakoe bakal dhi g gawé.	Zullende gedaan worden. Sawëg badé dhipoen dhamël. Lagi bakal dhi gawé.
	Ik laat do. Laten doen.	Latende doen.
Tegenwoordige.	Koelo hadhamëllakën. Hakoe hagawëkhaké.	Sawëg kadhamëllakën. Lagi kagawëkhaké.
Volmaakt verledene.	Ik heb laten ebben laten doen. Koelo sampoen kadhamëllakën. Hakoe wis hagawëwëkhaké.	Hebbende laten doen. Sampoen kadhamëllakën. Wis kagawëkhaké.
Toekomende.	Ik zal laten Zullen laten doen. Koelo badé hadhamëllakën. Hakoe bakal gawëwëkhaké.	Zullende laten doen. Sawëg badé kadhamëllakën. Lagi bakal kagawëkhaké.

b) (189).

ONBEPAALENDE V	ONZIJDIG ZELF-	BEDRIJVEND ZELF-	LIJDENDE AFGE-
	STANDIG NAAMWOORD.	STANDIG NAAMWOORD.	LEIDE BIJVOEGE- LIJKE NAAMWOOR- DEN, SOMS ALS DEELWOORDEN GE- BEZIGD WORDENDE.
<i>Ho.</i>			
<i>Njo.</i> <i>Njoto</i> , blijken	<i>Njatahan</i> , het op- helderen.	<i>Pěnjatahan</i> , ophel- dering; blijk.	<i>Kanjatahan</i> , geble- ken; blijkbaar, ver- klaarbaar.
<i>Mo.</i> <i>Miharso</i> , hooren.	<i>Wiharsan</i> , het hoo- ren.	<i>Pawiharsan</i> , toeluis- tering.	<i>Kawiharsan</i> , hoor- baar; wat gehoord wordt.
<i>Go.</i> <i>Gawé</i> , werken	<i>Gawéjan</i> , het werken.	<i>Pěng- of pěgawéjan</i> , werk, bewerking.	<i>Kagawéjan</i> , bewerk- baar; bewerkt worden.
<i>Bo.</i> <i>Běkto</i> , brengen	<i>Baktěn</i> , het brengen.	<i>Pěmbaktěn</i> , over- brenging.	<i>Kabaktěn</i> , vervoer- baar; hetgeen overge- bragt wordt.
<i>Tho.</i> <i>Thoekoel</i> , g uitspruiten.	<i>Toekoellan</i> , het groei- jen.	<i>Penoekoellan</i> , groei; groeiing.	<i>Katjoekoellan</i> , het- geen groeit of groei- jen kan; groeizaam.
<i>Ngo.</i> <i>Ngandhiko</i> , spreken.	<i>Ngandhikan</i> , het bevelen.	<i>Pěngngandhikan</i> , het bevel.	<i>Kangandhikan</i> , die bevel ontvangt; wat be- volen kan worden.

